

JACOBUS TRIGLAND

Door

B. J. W. DE GRAAFF

**Banier Bibliotheek voor het gezin
1970
N.V. UITGEVERIJ "DE BANIER" - VIANEN**

**STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2019**

INHOUD

1. De smalle weg	9	
2. De fijne Rooms-katholiek	17	
3. De bekeerling	24	
4. Dominee Trigland	34	
5. Amsterdam	43	
6. Het onderwijs	51	
7. De belijdenis	56	
8. De bestrijders	65	
9. Kerkelijk en politiek geharrewar	71	
10. Voorpostgevechten	84	
11. Iets van Dordt	100	
12. Overtuiging en partijschappen		111
13. Staat en kerk	122	
14. Vondel contra Trigland		133
15. Dominee Trigland	145	
16. Professor Trigland	157	
Ten besluit	177	

PUBLICATIES VAN TRIGLAND

Jacobus Trigland (Vianen, 22 juli 1583 - Leiden, 5 april 1654)

was een Nederlandse predikant. Een kleinzoon van hem met de gelijkkluidende naam was in later tijden ook predikant.

Trigland was van huis uit Rooms. Hij werd opgevoed bij familie in Gouda (eveneens Rooms), van hieruit ging hij theologie studeren aan de universiteit van Leuven. Tijdens deze studie kwam hij in aanraking met het werk van Augustinus. Later werd hij naar Haarlem gestuurd waar hij zich verder verdiepte in de Gereformeerde leer. Na veel strijd brak hij met de Roomse kerk en ging hij over tot de Gereformeerde kerk. Hierdoor was hij bij zijn familie in Gouda niet meer welkom.

Daarom ging hij bij zijn ouders in Vianen wonen, waar hij benoemd was tot rector. Na verdere studie van de Gereformeerde leer deed hij in 1603 belijdenis en ging hij de predikantsopleiding volgen. In het jaar 1607 werd hij bevestigd als predikant in Stolwijk. Vanaf het jaar 1610 was hij predikant in Amsterdam. Vanaf 1634 tot zijn dood in 1654 was hij verbonden als hoogleraar aan de universiteit van Leiden. Vanaf het jaar 1637 was hij hier ook predikant. Hij was de vader van Cornelis Trigland de dominee die de latere stadhouder Willem III onderwees in de Gereformeerde leer.

In het jaar 1615 verscheen van zijn hand een traktaat getiteld: 'De recht-gematigde Christen'. Dit werk was een reactie op een werk van zijn Haagse ambtsbroeder Jean de La Haye, wat getiteld was: 'De gematigde Christen'.

Jean de La Haye pleitte in zijn werk voor de vrede in de kerk, waarin toen de strijd tussen Remonstranten en contraRemonstranten hoog opspeelde. Trigland schrijft in zijn werk dat deze vrede niet ten koste mag gaan van de leer. Hij wijst erop hoe de reformatoren omgingen met andersdenkenden, wanneer zij dit standpunt wel en wanneer zij dit standpunt niet accepteerden. In dit werk uit 1615 schrijft Trigland al dat de contraRemonstranten al jaren vroegen om een synode, een synode die er eindelijk pas kwam in 1618: de Synode van Dordrecht. Trigland werd naar deze synode gezonden als afgevaardigde voor Noord-Holland.

Triglands grote standaardwerk was: De Kerkelijke geschiedenissen

Hoofdstuk 1

DE SMALLE WEG

"Voor u zijn gelegen in dit aardse dal
twee diverse wegen: d' een breed, de ander smal".

Waarom met deze dichtregel van de zestiende eeuwse kunstenaar Carel van Mander het levensverhaal van Jacobus Trigland begonnen? Wel, Carel van Mander was een kunstenaar en Jacobus Trigland een Calvinist. Carel van Mander was schilder-dichter, Jacobus Trigland dominee-professor.

Is het een tegenstelling: Calvinist en kunstenaar?

Ik wil zelfs geen instemmend knikje geven in de richting van dit beweren. Maar ieder, die ook maar geringe studie heeft gemaakt van het tijdperk waarin Jacobus Trigland heeft geleefd, zal toegeven, dat hecht met de naam Trigland, die van de prins onzer dichters, Vondel, is verbonden. En die van Vondel niet alleen. Zo ongeveer heel de kunstenaarsbent kwam tegen de Gereformeerde predikanten in het geweer en Trigland was bij uitstek het mikpunt van hun spot.

In die dagen sloofden de letterkundigen zich uit om de tegenstelling Calvinist-kunstenaar duidelijk te accentueren.

Beide begrippen, kunst en Calvinisme, zijn in zover een tegenstelling, dat kunst een ondefinieerbaar begrip is en Calvinisme een scherp belijnd. Wanneer men de kerkstrijd te Amsterdam in de eerste helft der zeventiende eeuw nader beschouwt, dan zou men er toe kunnen komen om de Calvinisten de zwartkijkers te noemen en de kunstenaars te zien als de verlichte geesten. Men is zelfs geneigd om de Gereformeerde predikanten te verwijten, dat zij de smalle weg, die 9ten leven leidt, door eigen inzetten en geboden smaller maakten, dan volgens Gods Woord nodig is.

Men is geneigd Vondel menselijker, sympathieker, geestiger en meer algemeen-christelijker te zien dan Trigland.

In deze twee grote geesten staan twee werelden tegenover elkaar. Twee levensopvattingen.

Het gaat evenwel niet aan om uit het scherpe conflict tussen deze geestesstromingen de zienswijzen, die zij vertegenwoordigen, af te leiden dat de Calvinisten per definitie kunsthaters zijn. Hoewel dit niet meer zo stellig wordt beweerd, blijkt deze gedachte toch telkens weer opgang te maken.

Geen wonder.

Er is voor de christen - om even de selectie Calvinist los te laten - onaanvaardbare kunst. Er zijn boeken, die hij niet leest, schilderijen en beeldhouwwerken, die hij niet waardeert, liederen, die hij niet zingt. Maar de kunst op zichzelf aanvaardt hij als een gave Gods. De Calvinist is in het midden van bepaalde kunstuitingen strenger dan anderen. Dat het calvi tussen de kunstenaars en de kerk in de zeventiende eeuw vooral te Amsterdam zich zo scherp heeft toegespitst, vond zijn oorzaak hierin, dat de kerk van Amsterdam bediend werd door zuiver Calvinistische predikanten en geregeerd door een Calvinistische kerkenraad. Terwijl de kunstenaars - voor zover het de letteren betrof - tot de Libertijnen behoorden. En deze twee stromingen vormen een absolute tegenstelling.

De Hollander is van huis uit Libertijn.

Ogenschijnlijk een gevaarlijke bewering. Maar de geschiedenis der Reformatie in de zestiende eeuw bewijst het. Evenals de bloei van het Remonstrantisme in de

zeventiende eeuw.

Het is niet eenvoudig het begrip Libertijn, zoals dat toen gold, voor deze tijd te omschrijven. Vrijdenker gaat te ver. De Libertijnen van toen wilden ook God dienen, maar hielden zich ver van de dogma's van Calvin.

Wat bovenstaande dichtregels betreft dachten de Libertijnen anders dan de Calvinisten. Niet alleen omdat hun "smalle weg" "breder" was, maar ook wat het principe van het bewandelen van de smalle weg betreft. Zij leerden, dat het betreden van het smalle pad verdienste inhield. Verdienste op zichzelf. Ook dachten zij, dat de keus tussen de ene en de andere weg bij de mens zelf lag. De mens kon naar eigen, vrije wil kiezen welke weg hij zou nemen. Twee belangrijke geloofspunten scheidden de Libertijnen en de Calvinisten, namelijk: de leer van de vrije wil en de betekenis van de goede werken. Ongetwijfeld hebben de Calvinisten het prachtige gedicht van Carel van Mander ook beaamd. Doch met dit verschil: *de keus van de mens berust niet in zijn wil, maar in de ontferming Gods*. Dus in de uitverkiezing. En het betreden van de smalle weg is geen verwerving van genade. Het betreden van de smalle weg vloeit voort uit de door Christus verworven vrijspraak. De christen is niet thuis op de brede weg. De smalle weg is de weg van Gods wet, die alleen door Christus vervuld is. En zij, die verwaardigd worden de weg des behouds te betreden, bewandelen haar uit dankbaarheid en omdat het hun "lust en liefde" is (Ps. 119).

Als opmerkelijke "toevalligheid" merkt dr. Ter Haar op, dat in hetzelfde jaar, als Jacobus Trigland in Vianen geboren wordt, in Amsterdam Simon Episcopius het levenslicht ziet. Trigland is de latere onvermoeibare strijder voor het Gereformeerd beginsel, Episcopius de geleerde voorvechter van het Remonstrantisme, die zelfs de stoot gegeven heeft de Remonstrantse Broederschap te stichten. Ook zal hij zich op de Dordtse synode (hij is dan Leids professor) trachten te gedragen als voorzitter van de tegen-synode en gelijk met de andere gedaagden na de Bulrede van Bogerman (waar Trigland tegen protesteert) van de synode verwijderd worden. In ieder geval zeer merkwaardig dat deze twee antipoden terzelfder tijd als hulpeloos kindje ter wereld komen. Calvinijn leert, dat ieder mens gepredestineerd (voorbeschikt) is tot het doel, dat God met hem heeft.

Het is juist het Calvinisme dat sterk de nadruk legt op de zeer bijzondere betekenis van de goede werken. Zonder waarde als verzoening van onze schuld, maar de onmiskenbare eigenschappen van het geloof, waarvan zij de vruchten zijn. Het geloof, dat zonder de werken dood is.

Een moeilijke zaak: zonder goede werken geen geloof, maar tevens: door de goede werken geen genade. Genade alleen door Christus en dat naar het besluit der uitverkiezing. Niet als vrucht van de menselijke vrije keus. Daar ging de strijd om al van Pelagius af.

Met de leer der goede werken hangt die over de vrije wil ten nauwste samen. En over deze twee leerstukken ontbrandde in ons land, in het begin van de zeventiende eeuw, de strijd tussen de Remonstranten en de contra-Remonstranten, die zich beiden christenen wisten, ja, zelfs beiden aanspraak maakten op hun rechtzinnig zijn.

De kerk in de Nederlanden, die zich bevrijd hadden van Spanje, dus de zeven gewesten die de Unie van Utrecht hadden gesloten, was in het begin van de zeventiende eeuw in naam en naar de aanvaarde belijdenisschriften Calvinistisch. Toch moeten we hierbij wel opmerken, dat er heel wat "gemengd volk" onder de gemeenteleden gevonden werd. Hoevelen waren niet uit de Roomse kerk tot de Gereformeerde overgegaan, omdat dat de eenvoudigste manier van doen was. Als een stad overging naar de Prins, dan werd - tegen de bedoeling van Oranje in - de Gereformeerde kerk de Staatskerk. Vaak stonden de Roomsens voor de keus

Gereformeerd worden of in ballingschap gaan.

We gebruikten het woord *Staatskerk*. Staat en kerk waren hecht vergroeid. In de strijd tegen Spanje waren het kerkelijk en staatkundig dezelfde mensen, die de leiding hadden. Om een voorbeeld te noemen: als Amsterdam de zijde van de Prins kiest, wordt een Gereformeerde ouderling *Eerste Burgemeester*.

Behalve het groot getal Roomsens, die zonder bepaalde overtuiging tot de Gereformeerde kerk overgegaan waren, vond men in de kerk van begin af aan de zogenaamde Libertijnen. Vooral onder de hogere standen. In Holland zullen tijdens de twisten heel wat regeringspersonen Remonstrants zijn.

Kerk en Staat, volkomen één geworden in de eerste jaren van de strijd om de vrijheid, zullen in de zeventiende eeuw met elkaar in conflict komen. De grote vraag zal zijn: heeft de staat zeggenschap over de kerk, of bepaalt de kerk het beginsel waarnaar de staat moet regeren?

In die strijd heeft Jacobus Trigland een grote rol gespeeld.

Bij de voorstudie voor het schrijven van zijn levensverhaal zal iedere schrijver op een zeer menselijke moeilijkheid stuiten. En wel deze: was Trigland en waren de Calvinisten niet té rechtlijnig? Gingen ze niet teveel van het idee uit, dat zij het alleen wisten? Waren ze niet onmenselijk hard in hun oordeel en niet bijna wreed in het behandelen van hun tegenstanders?

Zonder nu alles goed te keuren wat in en om de Dordtse synode is voorgevallen, moeten we bedenken, dat men in die tijd van begrippen uitging, die nu niet meer gelden. En ook, dat ons land, met name Holland, in de godsdienststrijd groot is geworden. Iedere vredesonderhandeling van de opgestane gewesten onder Oranje met Spanje stuitte af op het punt van de godsdienst.

Opgestane gewesten! Velen van ons verafschuwen dit zeggen. Op allerlei manier wil men duidelijk maken, dat ons verzet tegen Spanje geen opstand was, maar de grote strijd om God naar Zijn Woord te mogen dienen. Maar gezien de begrippen omtrent gezag en overheid, zoals die in die dagen algemeen golden, wás het opstand. We kunnen hier niet te ver op ingaan, maar het feit, dat onze voorouders met Willem van Oranje aan het hoofd tot 1581 toe geprobeerd hebben de soevereiniteit, dat is de overheidsmacht, een buitenlands vorst aan te bieden, toont duidelijk aan, dat men uitging van het beginsel, dat de gewone burger slechts onder leiding van een erfelijk soeverein zich tegen de eigen graaf, hertog of vorst mocht verzetten. Willem van Oranje heeft het aanvankelijk dan ook echt gemeend, dat hij "de koning van Hispanje" altijd eerde.

Tijdens Jacobus Trigland waren de Staten soeverein. Zij waren met de overheidsmacht bekleed. Ieder der zeven gewesten had zijn eigen soeverein: de Staten van dat gewest. En in iedere stad was de magistraat of de vroedschap met dezelfde soevereine macht bekleed. De christen had zich om Gods wil aan die macht te onderwerpen, omdat er nu eenmaal volgens Gods Woord geen macht was, dan die, aan de overheid gegeven door God.-Volkssoevereiniteit erkende men niet. Moeilijk te rijmen met de verschillende gebeurtenissen tijdens Triglands leven. Want Staat en kerk kwamen soms vierkant tegenover elkaar te staan. Hun één-zijn gedurende de eerste jaren van de tachtigjarige oorlog was hét ideaal van de Calvinist.

Als eenmaal de vijand buiten de grenzen van Holland is, als in dat gewest een ongelooflijk snel opkomende welvaart en een trots gevoel van onafhankelijkheid in de plaats is gekomen van armoede en onderdrukking, dan is het al gauw uit met de eenheid van Staat en kerk.

Men kan dit tegenspreken. Want overal, in iedere stad en in ieder gewest, dat de vijand buiten zijn grenzen had en dat zelf de regeermacht in handen nam, kreeg de

Gereformeerde kerk eigenlijk het alleenrecht van bestaan. Zij werd Staatskerk. Van godsdienstvrijheid was geen sprake. Wel was er een zweem van gewetensvrijheid. Luthersen, Zwinglianen, Melanchtonisten, ja, soms ook de doopsgezinden werden geduld. Maar meer ook niet. De Roomsens werden b.v. in Amsterdam, Haarlem, Leiden en verschillende andere plaatsen de stad uit gezet. En zolang hetzelfde geslacht, dat de echte strijd had meegemaakt, in consistorie en raadzaal de kerkelijke en maatschappelijke belangen diende, was er geen sprake van onenigheid. Maar zodra de zwaarste druk der tijden is opgeheven, wordt het langzamerhand anders. Wat in de hitte van de strijd geen vraag was, werd nu urgent: heeft de Staat macht in de kerk? Algemeen vond men van wel. Want de soevereiniteitsgedachte was onaantastbaar. Datheen wilde, naar Geneëfs voorbeeld van Gent een Calvinistische republiek maken. En eigenlijk zouden de Gereformeerden eind zestiende en begin zeventiende eeuw, dat van de noordelijke gewesten ook willen. En dat zou, om ons in verband met Trigland tot Amsterdam en Holland te bepalen, ook gelukt zijn als de Staten van Holland en b.v. de magistraat van Amsterdam maar Gereformeerd waren gebleven. Maar dat is niet het geval geweest. Vandaar de strijd.

Alweer geen wonder.

Want de Hollandse kooplieden, waaruit de machtige regentenstand begon te groeien, waren kerels, die nogal het een en ander gepresteerd hadden en bij den voortduur bleven presteren. Grote, machtige mannen waren het. Kordaat, vrijheidlievend en niet weinig eigengereid. En de predikanten van die dagen waren niet minder fier, kloek en vastberaden.

Tussén deze beide groepen ging het om de menselijk-onmogelijke leer van Calvijn. Want al dat grote, al dat fiere, dat tot zo machtige prestaties in de wereld voerde, kwam niet in aanmerking waar het de godsdienst betrof. Het zelfbewuste geslacht van de strijders voor de vrijheid moest eigenlijk niets hebben van de leer, dat de mens niet eens een vrije wil heeft. Zij, die zoveel gedaan hadden, gewerkt, gepresteerd, konden moeilijk aanvaarden dat al hun goede werken waardeloos waren om ook maar het aller-geringste bij te dragen tot 's mensen eeuwig heil.

Deze leer was hard.

En van het begin van de christelijke kerk af waren er ook andere theologen geweest, die een mildere, meer menselijk-aanvaardbare leer hadden verkondigd. De Hollander neigde vanuit het eigen karakter naar die mildere leer. Calvijn met zijn leer der voorverordining van de uitverkorenen tot zaligheid en de verwerping als logische consequentie daarvan, zijn volkomen uitschakeling van de verdiensten van de goede werken en zijn loochening van de vrije wil, paste niet in de gedachtewereld van de Hollander, die zijn eigen vrije Staat gebouwd had en de weg insloeg naar de Gouden Eeuw, waarin hij de hoogste sport op de ladder van macht en aanzien zou bereiken.

Calvinisten.

In veler geschiedbeschouwing komt de Calvinist van vlak voor en tijdens de Gouden Eeuw er slecht van af. Hij staat getekend als het kleinburgerlijk fittertje, dat een angstig smal paadje aftekent, als de enige weg ter zaligheid. Een wereld- en kunstmijder. Een zwartkijker, die het leven van al zijn glans berooft. De man van regel op regel en gebod op gebod. Kortom de farizeeër, de huichelaar. Zo is hij gescholden in menig kreupelrijm en hekeldicht.

Naast hem bloeide het volle, rijke leven. Zo bijvoorbeeld in de Muiderkring, waar de renaissansist Hooft de grote geesten van zijn tijd om zijn "geuzentafel" verzamelde. Amsterdam bouwde zijn schouwburg en Vondel schreef zijn toneelstukken.

Het is niet moeilijk de zwart getabberde Calvinist een pover figuur te doen slaan tegenover dit bonte leven. De menselijke voorliefde gaat niet naar hem uit. Maar

huichelaar? Farizeeër? Ze zijn er ongetwijfeld geweest onder het kerkvolk en de predikantenstand van toen. In welke gemeenschap komen ze niet voor? Maar getuigt het niet van volkomen gebrek aan objectiviteit als we ook letten op de gedrevenheid die de Calvinistische predikanten tot het behoud van de zuivere leer der kerk bezielde? Een man als Trigland was er heilig van overtuigd, dat 's mensen behoud gelegen was in een Bijbels christendom. En naar zijn overtuiging was het Calvinijn gegeven om de leer der verlossing volkomen Bijbels te formuleren. Hij voelde zich van Godswege geroepen om ieder onBijbels beginsel, dat zich in de leer der kerk binnendrong, te bestrijden. Iedere grond, die de mens zich maakte om langs een andere weg, dan de in Gods Woord geopenbaarde, de eeuwige zaligheid te verwerven, moest hem ontnomen worden. Liefde tot God en liefde tot zijn medemens bezielde hem. Hij was, om het modern te zeggen, "bezielde van het apostolaat".

Dit was bij hem waar. En dat was het bij vele getuigen tegen de dwaalleer, die in de kerk was ontstaan. Dat vele tijdgenoten dat niet hebben begrepen en dat wij, die na meer dan drie eeuwen anders denken over de methodes, waarop de zeventiende-eeuwse Gereformeerden poogden de andersdenkenden te overtuigen, doet hier weinig ter zake. Hun doen was volkomen in overeenstemming met de algemeen heersende opvatting, die in de Nederlandse Geloofsbelijdenis duidelijk geformuleerd is: valse godsdiensten uitroeien. Dat was toen niet de opvatting van de Gereformeerden alleen. Dat was ook de opvatting van Filips II en ook de opvatting van de Remonstrants gezinde magistraten, die, zolang zij de macht hadden, de contra-Remonstrantse predikers uit hun stad banden, zoals b.v. op 24 oktober 1611 dominee Cornelis Geselius uit Rotterdam wegens zijn bestrijding van de Arminiaan, zijn collega Grevinckhuize.

Mij dacht deze inleiding nodig voor het goed verstaan van de geschiedenis van Jacobus Trigland.

Hoofdstuk 2 DE FIJNE ROOMS-KATHOLIEK

't Gebeurde meermalen - heel in 't begin van de zeventiende eeuw - dat in een der dorpjes in de omgeving van de Hogeschoolstad Leuven twee studenten met meer dan gewone belangstelling het kerkgebouw opnamen. Frisse, jonge kerels. Hollanders! De een heette Jodocus en de andere Jacobus. Vooral Jacobus had een gezond uiterlijk: een forse gestalte, een wat hoekig, blozend gezicht en een zo ferme, wat rood getinte neus, dat die later met graagte aangegrepen zou worden als bewijs, dat de verschillende alcoholia hem niet onwelgevallig waren.

Daar is nu nog volstrekt geen sprake van. Het was zelfs zo, dat Jodocus, kersvers uit Zeeland gearriveerd, zich juist tot Jacobus aangetrokken gevoelde om diens ingetogen vroom leven en zijn voorbeeldige studiezijn.

In het algemeen namen de studenten het niet zo nauw. Maar deze twee vrienden hielden zich ver van wat wel genoemd wordt "ijdel vermaak". Zo'n mooie, vrije dag als nu, de zon straalde over het Vlaamse land, gebruikten ze voor hun bijzondere liefhebberijstudie, namelijk die van de levens der heiligen. Ze wandelden van dorp naar dorp. De kerktorentjes lokten hen.

Eenmaal in een dorp aangekomen, wandelden ze de kerk rond, bepaalden, in verband met de bouwstijl, in welke periode de kerk gebouwd zou zijn, betraden dan het heiligdom om te ontdekken aan welke heilige het gewijd was. Ze waren goed thuis in de kerkelijke • kalender, waarin vele data aan een heilig-verklaarde gewijd waren.

Vooral voor de bewoners van de dorpen op het platte land was het een arme tijd. Het is meer dan opmerkelijk hoe rijk versierd soms de kerk van het kleinste dorp was. Het vereren van een heilige, het versieren van het kerkgebouw behoorde, naar de opvattingen, die weer alom in Vlaanderen heersten, tot de goede werken, waarmee men bij kon dragen tot zijn eeuwige zaligheid. Een kwart eeuw geleden waren ook in de buurt van Leuven en verder in Brabant en Vlaanderen predikers opgestaan, die leerden dat heiligenverering afgoderij was. Nog erger: er zijn toen beeldbrekers geweest en een zekere Pieter Datheen leerden op een oud-kerkelijke melodie de mensen zingen:

*Laat u geen beeld maken noch snijden
van enig ding in 't aardse dal.
Zo gij die eert t' eniger tijde,
uw God zere jaloers zijn zal.*

Wat de beide studenten betrof, was deze tijd gelukkig voorbij. Vlaanderen en Brabant waren goeddeels weer in de schoot der heilige moederkerk teruggekeerd. Parma had er de ketters uitgejaagd.

Van dorp tot dorp vervolgden zij hun weg. Ze fristen onderwijl elkaars geheugen op door in herinnering te brengen welke grote werken de heilige van de streek, waardoor zij wandelden, verricht had. Van tijd tot tijd knielen ze neer om te rusten. Geen ledige rust evenwel, want met de handen tegen elkaar gedrukt omhoog geheven, zongen ze hun litanieën ter ere van de moeder Gods of één der andere heiligen. Vrome jongens! IJverige studenten! Jodocus heette van zijn achternaam Cats.

Of hij familie van de grote Cats van Brouwershaven was, vermeldt de historie niet. Jacobus stond als Triblandius aan de Hogeschool bekend. Maar hij heette Trigland. Ook gaf hij voor uit Gouda afkomstig te zijn. Daar het vroeger de gewoonte was zich naar zijn geboortestad te noemen, was dit ook niet helemaal juist.

Jacobus Trigland was 22 juli 1583 in de vrijstad Vianen geboren als zoon van Cornelis Trigland, bierbrouwer te Vianen. Zijn oudere broer heette Wouter Trigland, genoemd naar hun beider grootvader. Doch deze heette weer niet Wouter Trigland, maar Wouter Drie-eiken. Niet weinig verwarrend voor ons, twintigste-eeuwers. In die dagen kwamen dergelijke dingen meer voor.

Wouter Drie-eiken was een deftig burger van Gouda, zelfs getrouwd met een burgemeestersdochter van die stad. Zijn zoon Cornelis was een geleerde, namelijk leraar aan de Latijnse school in Ter Gouw, zoals de stad nog vaak genoemd werd. Daar het de gewoonte van de geleerden was hun naam te verlatiniseren, noemde Cornelis Drie-eiken zich Cornelis Trigland, wat hetzelfde betekent. Nog al een verschil: in Gouda leraar aan de Latijnse school of in Vianen bierbrouwer. Hoe dat allemaal in elkaar zat, kunnen we moeilijk nagaan. In ieder geval weten we, dat Cornelis zijn baan aan de Latijnse school verloor toen de stad Gouda overging naar de Prins van Oranje. Dat was in het jaar 1572, nadat de Geuzen Den Briel hadden ingenomen.

Wouter Drie-eiken en zijn zoon Cornelis waren fijn Rooms. En als een stad naar de Prins overging, was dat voor de Roomsen niet zo best. Er werd meestal een nieuwe stadsregering aangesteld en een man als Cornelis Drie-eiken kon beslist geen leraar aan de Latijnse school blijven, als hij niet overging tot de Gereformeerde godsdienst. En dat deed Cornelis niet. Hij was een beginselvast man. En toch zal de Latijnse vorm van Drie-eiken, Trigland, een bekende naam worden in de geschiedenis van de Gereformeerde kerk. Dat kon toen nog niemand voorzien. Cornelis Trigland, overtuigd Rooms, was niet bereid om zijn overtuiging op te geven terwille van zijn baan. Dat hebben in die dagen vele Roomsen wel gedaan. Ze zijn "om den brode" lid van de Gereformeerde kerk geworden. Misschien kwam hij te veel voor zijn overtuiging uit. Wel verklaarbaar als we later zijn zoon, Jacobus, beter leren kennen. De appel valt meestal niet ver van de stam. Jacobus zal ook zo'n palstaander voor zijn beginsel blijken te zijn. In ieder geval er zijn in Gouda nog al wat moeilijkheden geweest bij het overgaan van de stad naar de Prins.

Zes jaar later zullen in Amsterdam nog groter troebelen ontstaan. Het overgaan naar de zijde van de Prins bracht in menige stad nog al wat te weeg. Meestal was de regering Rooms en dus nogal Spaans gezind. Zo was het weer geworden, want in het begin van Oranjes pogingen om de Spanjaarden te verdrijven, steunden de Roomsen hem. Maar door het wreedaardig optreden van de Watergeuzen waren de Roomsen vuur- bang van de Gereformeerden geworden. En vooral ook omdat de nieuwe landvoogd Parma op zulke gunstige voorwaarden vrede aanbood, mits het hele land weer in de schoot der heilige moederkerk terugkeerde, wilden de échte Roomsen, dus, die het uit overtuiging bepalingen in strijd achten met de vrije wetenschappelijke vorming. Juist de studietijd is van groot belang voor het vormen van een bepaalde overtuiging. Bovendien had het noorden immers zijn eigen, Calvinistische universiteit te Leiden.

De familie Trigland bepaalde, dat Jacobus student moest worden. En wel theoloog. Zodra daartoe in de familiekring besloten was, vond men het beter, dat de knaap, Jacobus, Vianen verliet en bij zijn grootmoeder en zijn beide tantes in Gouda kwam te wonen. Ook hier rijzen weer niet te beantwoorden vragen. Zijn eigen vader en moeder waren immers Rooms genoeg om de jongen te vrijwaren voor ketterse invloeden. Of was misschien Vianen, de stad van de grote geus, Hendrik van Brederode, wat te gevaarlijk voor een jong mens? Graaf Hendrik leefde wel niet meer, maar had terdege zijn stempel op zijn stad gedrukt.

Later zal blijken, dat Cornelis Trigland toch minder streng Rooms was dan zijn Goudse zusters. Kwam dat misschien door invloed van zijn vrouw, de Kuilenburgse? We krijgen de indruk, dat de voorname patricische familie te Gouda, om welke redenen dan ook, toch maar liever de veelbelovende jongen onder eigen vleugelen had. Vooral de beide tantes hadden hoge verwachtingen van de knaap. Hij moest geestelijke worden om mee te werken de diep gevallen heilige moederkerk weer haar eer en aanzien in de wereld te geven.

Van de Goudse tijd van Jacobus weten we weinig. Maar we kunnen ons er wel een voorstelling van vormen, die niet al te ver van de werkelijkheid verwijderd zal zijn. Jacobus was boven zijn oudere broer tot het heilig ambt verkozen "omdat hij", zo lees ik in het werk, dat **dr. H. W. ter Haar** aan hem gewijd heeft "levendiger scheen en een beter geheugen bezat". Kenmerken, die in zijn later leven duidelijk tot uiting kwamen.

Onder toezicht van de drie fijn-Roomse vrouwen zal Jacobus weinig kans hebben gekregen om zich met andersdenkenden in te laten. We moeten hierbij in acht nemen, dat er zich in de Roomse kerk ook een soort reformatie voltrok, de Contra-Reformatie, die het concilie van Trente en het stichten van de orde der jezuieten ten gevolge had. De leer der Roomse kerk werd in Trente vastgesteld. Ze veranderde niet in die zin, dat ze voor de Calvinisten aannemelijker werd. Integendeel zelfs. Maar wel besloot men o.a. dat er nauwlettender toegezien zou worden op de gedragingen van de geestelijkheid, zowel van bisschoppen, pastoors, kapelaans, als van de gewone kloosterlingen. Er moest meer ernst komen. De nadruk op een meer ingetogen leven van de geestelijken was zeer nodig. De Roomse kerkleiding zag heel goed in, dat het slordige, zondige leven, waaraan ook verschillende pausen zich hadden schuldig gemaakt, een machtig wapen vormde in handen der "ketterse reformatie". Veel Roomse leken hadden dat al lang ingezien. Zo was er in die tijd bij velen, zowel geestelijken als leken, een streven naar levensheiliging merkbaar.

Het aantal Roomsers, dat klakkeloos - men zou kunnen zeggen zonder overtuiging - naar de hervormden overliep, was groot. Het is de latere Gereformeerde Kerk in de Nederlanden niet ten goede gekomen. Kleiner was het getal, dat onder invloed van de strekking der contrareformatie de kerk in de kerk wilde reformeren. Dat daarbij weinig aandacht besteed werd aan die punten in de leer, waarop vooral Calvijn gewezen had als strijdig met Gods Woord, maakte voor de hervormden de interne kerkelijke reformatie waardeloos. Het is wel zeker, dat de Goudse familie van Jacobus ijverig werkte aan het zuiveren van hun kerk en dat ze daarbij hun hoop vestigden op de rijk begaafde zoon van Cornelis Trigland lag voor de hand. Ze hebben hem toevertrouwd aan mr. Paulus Traudenus, de lector van de Goudse Latijnse school, waar zijn vader leraar was geweest. Tot 1597 is hij leerling op die school gebleven. Het is niet na te gaan welke vorderingen hij daar maakte, evenmin als het ons duidelijk wordt of mr. Paulus Traudenus wel zó Roomsgezind was, dat grootmoeder en tantes voldoende vertrouwen in hem hadden om de familietelg, waarop hun hoop gevestigd was, geestelijk in goede banen te leiden. Wel vinden we nog vermeld, dat Jacobus tijdens zijn eerste stappen op de ladder der wetenschap, meer in het bijzonder toevertrouwd werd aan Hermanus Rijmsdijk, die hem zich later nog goed zal herinneren.

In 1597 verliet Jacobus Gouda om onder de vleugelen gesteld te worden van enkele Amsterdamse priesters. Weer komt dan een naam - mr. Albert Duyvense - en de mededeling, dat de aanstaande priester in. Amsterdam speciaal in de dogmatiek van de oude kerk zal worden ingewijd. Mocht ons dat niet zo veel zeggen, dan is het jaartal in

ieder geval wel sprekend. Want in het begin van 1578 was Amsterdam overgegaan naar de Prins, dat wilde zeggen, de stad sloot zich aan bij de Pacificatie van Gent. Men noemt dat de satisfactie (genoegdoening). Dat betekende alleen een soort vrede op godsdienstig gebied. Voor de Calvinisten veel te gematigd, zodat in mei van datzelfde jaar de zogenaamde Alteratie plaats greep, waarbij de katholieke priesters met geweld uit de stad werden verdreven. Een opvallend zacht geweld overigens, gezien de tijd, waarin het plaatsgreep. Kan dan nu, negen jaar later, al een jongen uit een fijn Rooms milieu, uitgerekend in de stad van de Alteratie, alweer zijn opleiding van Roomse priesters ontvangen? Het leert ons, dat de katholieken toch weer oogluikend werden toegelaten. Echt onverdraagzaam zijn de Calvinistische heren niet geweest. We willen hier - misschien ten overvloede - nog even wijzen op het gevaar, dat de Gereformeerde Kerk duidelijk heeft bedreigd vanwege het klakkeloos overlopen van vele Roomsen, zodra een stad naar de zijde van de Prins was overgegaan. We geven een vertekend beeld van de geschiedenis als we in de, uit overtuiging, Rooms gebleven landgenoten een groter gevaar voor de kerk zien, dan in de overlopers.

Dat bijvoorbeeld de gezusters Trigland - laat ons de naam Drie-eiken maar laten varen - zich opofferingen wilden getroosten om één van hun geslacht op te laten leiden tot een vroom en gewetensvol priester van hun kerk, stelt hen wat levensernst en karaktervastheid betreft boven de overlopers.

Dat het hun uiteindelijk met hun Jacobus uit de hand gelopen is en dat hij juist gevormd werd tot een steunpilaar van de Calvinistische kerk, blijft hier onbesproken. Dat is Gods werk geweest. De Heere Zelf heeft het vrome jongetje, dat naar Amsterdam gezonden werd om in de Rooms-katholieke dogmatiek te worden onderwezen, en de eveneens ijverig zoekende student, die met zijn vriend Jodocus Cats de heiligen vereerde en zijn litanieën zong, gemaakt tot de bij Roomsen, zowel als Libertijnen gevreesde predikant-professor Jacobus Trigland.

Hoofdstuk 3 DE BEKEERLING

Het bijvoeglijk naamwoord, Gereformeerd, is met het oog op de kerk in ons land zeer geliefd en voor velen het zegel van echtheid. Het is evenwel niet een woord, dat samenbindt, maar dat scheidt. Het is volstrekt niet moeilijk een tiental kerkelijke groepen te noemen, die zich dit woord hebben toegeëigend. En het opmerkelijke is, dat, als in een Gereformeerde groep een scheuring ontstaat, zij, die uit de bepaalde kerkformatie treden, het woord Gereformeerd meenemen. Al die Gereformeerde denominaties houden zichzelf als de ware voortzetting van de aloude Gereformeerde kerk der vaderen, nader aangeduid met woorden als Christelijke, Oud of Vrijgemaakt, om de drie bekendste te noemen.

Voor dit toch wel opmerkelijke feit moet een oorzaak zijn en waarschijnlijk vindt men die in de omstandigheid, dat het niet eenvoudig is het woord Gereformeerd te definiëren. Ook de Gereformeerde vaderen, waarop we ons graag beroepen, vielen al in verschillende richtingen uiteen. Zo moeten wij niet menen, dat de Remonstranten zich ook niet Gereformeerd vonden. Er is zelfs tegenwoordig nog een kerkformatie, die zich de Remonstrants Gereformeerde Kerk noemt. Laten we nu even het woord Gereformeerd los en bezien we eens welke groepen zich in de zestiende eeuw van de Rooms-katholieke kerk hebben afgescheiden. In de Nederlanden waren dat: de Luthersen of martinisten, de Wederdopers, Doopsgezinden of Mennonieten, de Zwinglianen, de Melanchtonisten en de Calvinisten.

Het is dus heel begrijpelijk, dat Jacobus Trigland als hij tot de overtuiging komt, dat hij niet langer Rooms kan blijven toch een aarzelingsmoment moet overwinnen om de althans uiterlijke één zijnde oude kerk te verlaten. Hij kende de belijdenis in het Apostolicum: ik geloof één heilige, algemene christelijke kerk, en onderschreef die. Bij de protestanten was zelfs van een uiterlijke eenheid al lang geen sprake meer. Het is mede daarom voor Jacobus Trigland een hele strijd geweest de kerk, waarin hij opgevoed was, te verlaten. Zelf zal hij later, als predikant te Amsterdam en als professor te Leiden, sterk de nadruk leggen op de eenheid van de kerk, die dan voor hem de Gereformeerde zal zijn. Ook zal hij ijverig strijden voor het vasthouden aan de beginselen van de Gereformeerde Kerk. En als jonge man - we kunnen bijna zeggen: als knaap, want hij is vóór zijn negentiende verjaardag overgegaan tot de Gereformeerde Kerk - moet hij dus veel gevoel gehad hebben voor hetgeen in zijn kerk als beginsel gold: de eenheid.

Een der hoofdbeginselen van de Roomse kerk is de eis tot het verrichten van goede werken ter verkrijging van de genade, ja, wel door Christus verworven, maar toch door de zondaar zelf middels de goede werken verdiend.

We zagen hem, met zijn vriend, geknield aan de wegkant litanieën zingen. Zingen, bidden, boete doen, vasten en geselen in de betekenis van het kastijden van het zondige vlees, behoorden tot de werken der heiligmaking. Bovendien was één der pijlers, waarop het gezag van de kerk rustte, de strikte gehoorzaamheid aan zijn geestelijke meerdere. Geloof in de kerkelijke tradities en de besluiten van de concilies was ook een onontkoombare eis. Voor alles, wat de protestanten leerden, was Trigland aanvankelijk vuurbang, omdat hij vreesde, zelfs bij het overwegen van hun leer, getroffen te worden door het diepste verderf. De paus had zijn banvloek uitgesproken over ieder, die zelfs maar de leer der kettters durfde onderzoeken.

Aanvankelijk twijfelde niet één van Triglands familieleden, zijn leraars te Gouda of te Amsterdam, aan de betrouwbare Roomse gezindheid van de ernstige knaap. Later, als hij al predikant te Amsterdam is, zal één van zijn vroegere vrienden het volgende

schrijven: "Het gebeurde eens, dat ik met Jacobus Trigland een voetreis maakte van Amsterdam naar Haarlem. Toen wij de St. Bavo boven de contouren van Haarlem zagen verrijzen, knielden wij eerbiedig neer en gaven ons over aan God en Zijne Eminentie onze overste. Het mocht met ons gaan, zoals God en Zijne Eminentie beschikte; zelfs al zou deze ons aanwijzen als de allerminsten der studenten, we waren daartoe bereid. Indien toen een stem uit de hemel geklonken had: één van u zal een afvallige worden, dan zou ik niet voor hem, maar voor mijzelf gevreesd hebben". Als zo, onwankelbaar Rooms stond Jacobus Trigland dus bekend. Trouwens geheel in overeenstemming met zijn opvoeding en de traditie van zijn geslacht.

Als we nu weten, dat deze overtuigde Rooms-katholiek vóór zijn negentiende verjaardag met de Roomse kerk gebroken heeft, dan is het wel de moeite waard om daar even bij stil te staan.

De ene mens denkt dieper na over de grote levensvragen dan de ander. Dat komt duidelijk uit in de levensperiode, die wij de pubertijd noemen. Het kind, al iets minder de knaap, gelooft op gezag. Er rijzen ook in die ontwikkelingstadia vragen, maar men is dan nog wel geneigd genoeg te nemen met de antwoorden, die ouderen en wijzeren geven. Maar zodra de mens lichamelijk volwassen gaat worden, ontstaan er ook in zijn denken en oordelen grote veranderingen. Hij gaat zich eigen meningen vormen, met eigen ogen zien, met eigen oren horen.

De pubertijd is vaak vol twijfel. De groeiende mens wil zoekend en tastend zich een eigen overtuiging vormen, eigen maatstaven aanleggen en idealen zoeken die bij zijn persoonlijkheid passen. Een tijd Van twijfel, maar ook de tijd van de beslissende levenskeus. Laten we het woord maar gebruiken: de tijd van de bekering. Vandaar, dat het juist voor hen, die over de grote levensproblemen nadenken, een moeilijke periode is. Het levensschip komt in de storm.

Calvijn leert, dat de mens gepredestineerd is tot het doel, dat God met hem heeft. Voorbeschikt, verkozen, kan men zeggen. Het gaat niet toevallig met de ene mens zus en met de andere zo. Dat wordt ook niet bepaald door het eigen overleg, dat tot een besliste keus voert. Tevens leert Calvijn, dat de mens zijn zedelijke verantwoording heeft in het al of niet zoeken naar God en zijn eeuwig heil. Er is zelfs de vaste belofte, dat de zoekende mens vindt. Maar het zoeken van de mens is in wezen het trekken van God. En ieder, die door God getrokken wordt, heeft zijn persoonlijke strijd. Niet dat die strijd door hem beslist wordt. Wat God wil, dat geschiedt altijd. Maar de mens verzet zich. Zo ook Jacobus Trigland.

Wij moeten over zijn strijd niet licht denken. Komend uit een streng Rooms milieu. Stammend uit een geslacht, dat, hoe dan ook, voor zijn overtuiging uitkwam en er wat voor over had het beginsel trouw te blijven. Volgens dat beginsel was de Rooms-katholieke kerk de alleen zaligmakende. De paus was de vertegenwoordiger Gods op aarde. Diens woord had bijna goddelijke kracht. En welk een hevige banvloeken sprak de paus wel over de ketters uit! Het moet Jacobus hevig bezwaard hebben toen hij de eerste twijfels aan de leer van zijn kerk voelde opkomen. Uit alles blijkt, dat hij een zoeker was, zelfs min of meer een ijveraar. De getuigenissen van Jodocus Cats alsook dat van bovengenoemde vriend, met wie hij naar Haarlem wandelde, zijn duidelijk genoeg. We treffen hem zowel in de buurt van Leuven als in die van Haarlem aan in een soort extase voor heiligen en heiligdommen, en beziel met een heftige drang om zelf geheiligd te worden. En dan komt de twijfel. Twijfel aan wat voor hem het allerhoogste was: zijn kerk, de manier waarop hij God diende.

Opmerkenswaard is, dat zijn familie hem naar de Leuvense Universiteit zond. Juist naar die hogeschool, waar de geschriften van de kerkvader Augustinus nog werden

onderwezen. Gods leiding in zijn leven! Natuurlijk, dat weten we nu. Maar dat kon zijn familie niet voorzien. Verschillende kerkhistorici hebben er op gewezen, dat de Reformatie der zestiende eeuw in de Nederlanden via twee hoofdlijnen loopt. De ene gaat vanaf de eerste christengemeenten via Pelagius (soms begint men, maar ten onrechte, bij de apostel Johannes) over Erasmus naar Zwingli. De andere voert ook vanuit de eerste christengemeenten over Paulus, Augustinus naar Calvijn. In de Gereformeerde Kerk in de Noordelijke Nederlanden zijn van het begin af aan de zwinglianen en de Calvinisten te onderscheiden naast veel kleinere groepen.

Jacobus Trigland kwam dus in Leuven met de geschriften van Augustinus in aanraking. Hoe de kolleges over deze kerkvader gegeven werden, weten we niet. Ze zullen wel een duidelijk Rooms- katholieke begeleiding hebben gekregen. Maar Jacobus' familie had al opgemerkt, dat hij een scherp verstand had en beter dan zijn oudste broer voor de studie tot geestelijke geschikt was. Hij trok dus uit Augustinus' werken de enige conclusie, die er uit te trekken valt, dat de leer der goede werken, zoals die in de Roomse kerk geleerd werd, in strijd is met Gods Woord. Augustinus is daarin duidelijk genoeg. Deze ontdekking heeft hem in de hoogste verwarring gebracht. Eén van de fundamentele leerstukken van zijn kerk begon te wankelen. De geleerde dr. **Johannes Coccejus**, Triglands latere collega aan de Leidse Hogeschool, heeft van Trigland verklaard, *dat hij al Gereformeerd was vóór hij de Gereformeerde leer kende.*

Daarmee doelde hij op Triglands eerste twijfels aangaande de leer der goede werken. Dezelfde Coccejus schreef in zijn lijkrede over Trigland, dat het de jonge Leuvense student al duidelijk werd, dat wanneer een mens door zijn goede werken zich het heil kon verwerven, Christus dus als Verlosser en Redder van zondaren overbodig was.

Het moet student Trigland een schrik geweest zijn, toen hij constateerde, dat hij wat de goede werken betrof, overhelde naar de leer der protestanten, de kettters, liggende onder het pauselijk doemvonniss. Hij dus ook, want zijn hart was niet Rooms meer.

Nu werd in die dagen de theologie onderwezen naar de methode van de grote scholasticus Thomas van Aquino. Trigland schrok terug voor de doolhof, waarin het menselijk geredeneer trachtte het bestaan van God en de theologie van de kerk te verdedigen. Vooral ook de wijze, waarop de ketterse gevoelens werden weerlegd, bevredigde hem niet. Men ging daarbij uit van de voorschriften van de kerk zelf, van haar traditie, van concilie uitspraken en niet van Gods Woord.

Toen hij zover was, besloot hij de werken van een zekere Bellarminus te raadplegen. Dat was een geleerde jezuïet, die in de Roomse kerk verschillende hoge kerkelijke waardigheden bekleedde. Hij was verbazend knap en heeft een aantal theologische, exegetische, maar vooral polemische boeken geschreven. In de laatste weerlegde hij, op voor die tijd meesterlijke wijze, de dwaalleer van de verschillende reformatoren. Hij heeft ook een catechismus geschreven, die tot voor kort bijvoorbeeld in Italië nog gebruikt werd.

Feitelijk verlangde Jacobus Trigland niets liever dan door deze voorname bestrijder van de reformatoren gerustgesteld te worden in zake zijn groeiende twijfel aan de Roomse leer. Die geruststelling is niet gekomen. Integendeel. Weer ondervond hij, dat zelfs de primus-interparis van de Roomse bestrijders der reformatorische dwalingen zich niet op de Bijbel kon beroepen, maar wederom alleen maar op de tradities van de kerk en op menselijke uitspraken. Onbevredigder dan ooit te voren legde hij ook deze werken terzijde.

Toen gebeurde er iets, dat hem eerst nog meer in verwarring bracht, maar dat, achteraf bezien, toch de stoot is geweest om met de Roomse kerk te breken. Er werden in de aula van de Leuvense Hogeschool stellingen, juist over de goede werken, aangeplakt.

Over zulke stellingen disputeerden de studenten dan. En die verschillende disputen toonden student Trigland, dat de verdediging van de Roomse leer der goede werken een onmogelijke zaak was. Hij kwam zelfs tot de ontdekking, dat er in die leer een grote dosis menselijke hoogmoed school. Hij had zich immers al de vraag gesteld, waarom Christus Zijn verlossend werk had moeten doen en het offer van Zijn leven had moeten brengen als de mens door middel van eigen kracht en eigen goede werken het eeuwig heil kon verdienen. Nu zag hij in, dat deze leer volkomen in strijd was met de ware christelijke nederigheid en de belijdenis, dat de mens onbekwaam is tot enig goed en geneigd tot alle kwaad.

Of het nu tijdens en door middel van deze disputen is geweest, of dat op andere wijze de Leuvense professoren met de twijfel van student Trigland in aanraking kwamen, is niet na te gaan. Wel dat het aan hun scherpziende ogen niet ontging, dat de veelbelovende Hollander, door zijn familie bestemd tot geestelijke in hun geliefde kerk, vol strijd en twijfel was. Dat vervulde hen met zorg en zij besloten hem een zending naar Amsterdam op te dragen. Volgens hen tobde de jonge student te veel; een reis zou hem opfrissen. En vooral een bezoek aan professor Jacobus Jansonius, bestuurder van het Collegium Pontificium.

Dat was een wetenschappelijke, Roomse studiekering, die zich bezig hield met de zuiverheid van de eredienst. Het voert ons te ver een verklaring te geven voor de mogelijkheid dat in Holland en met name in Amsterdam nog dergelijke organisaties bestonden. Zo streng zal de magistraat niet hebben kunnen toezien op de verschillende acties, die van Roomse zijde werden gevoerd om de oude godsdienst steeds meer vaste voet in de opgestane gewesten te doen verkrijgen. Het is wel tekenend, dat de Leuvense professoren hun pupil juist naar de belangrijkste stad van de opstandelingen zonden. Of verwachtten zij veel van een ontmoeting van Jacobus met zijn tantes te Gouda? Want die zou hij natuurlijk ook bezoeken. Hoe dit ook zij, Jacobus Trigland vond de zo zeer begeerde rust niet.

Integendeel, zijn twijfel werd zekerheid: zijn kerk dwaalde! Dat is een schokkende ontdekking geweest. Niet alleen omdat hij aan zag komen, dat hij openlijk met zijn kerk moest breken, niet minder omdat zijn breuk met de Roomse kerk ook de breuk met zijn familie betekende. En vooral zijn fijn Roomse tantes hadden zo enorm veel voor hem gedaan. Hij moest hun de grootste teleurstelling van hun leven bezorgen. Misschien is het makkelijker voor hem geweest, dat zijn tantes niet langs de weg der liefde en overtuiging trachtten hem voor hun kerk te behouden, maar dat ze hem de deur wezen. Voor hem was aan hun dis geen plaats meer. Hardheid wordt makkelijker weerstaan dan liefde. Jammer, dat we niet gedetailleerder over zijn bezoek aan Holland zijn ingelicht. Wel kunnen we ons er het één en ander van voorstellen. In de eerste plaats moet toen bij hem het besluit zijn gevallen om niet meer naar de Leuvense Universiteit terug te gaan. We weten namelijk, dat hij, na zijn bezoek aan Haarlem en Amsterdam, besloot om de Gereformeerde leer beter te leren kennen. Dat zal in Gouda tot heel wat harde woorden aanleiding hebben gegeven en het resultaat kennen we: beurs en deur in Gouda voorgoed gesloten!

En zijn vader, de bierbrouwer in Vianen?

Of het de liefde tot zijn zoon is geweest, of hij zelf wellicht tot andere gedachten was gekomen, of de invloed van Jacobus' moeder hier een rol heeft gespeeld, we weten het niet, maar het bierbrouwershuis in Vianen sloot zijn deur niet voor de twijfelaar.

Nu de tantes hun toelage inhielden en hij ook niets meer zou ontvangen van de stichting "Matthias Tincx" te Edam, die was opgericht om Rooms-katholieke studenten financieel bij te staan als ze aan een Rooms-katholieke universiteit gingen

studeren, moest hij trachten in eigen onderhoud te voorzien. Vooral ook omdat het met de bierbrouwerij van de Roomse Trigland niet al te best ging. Dat had zijn oorzaak. In het algemeen werden in de Noordelijke Nederlanden degenen, die Rooms waren gebleven, niet al te welwillend bejegend. Er zijn er, die hierin een zoveelste bewijs zien van de aangeboren onverdraagzaamheid van de Calvinisten. Zelfs broodroof schroomden ze niet als middel om het de Rooms en moeilijk te maken. Ieder, die een dergelijk oordeel velt, dient evenwel te bedenken, dat het nog steeds oorlog was en wel zeer bepaald een godsdienstoorlog. Hiervóór spraken we onze waardering uit voor die Rooms en, die zo maar niet, gedreven door materiële overwegingen of door onverschilligheid, overgingen naar de Gereformeerden. Toch is het begrijpelijk, dat de strijders voor de vrijheid, met nog vers in het geheugen de bittere vervolgingen en van nog recenter datum de voorbeelden van verraad, de Rooms en met een zeker wantrouwen bezagen. Dit schrijven we niet tot verdediging van vele wandaden ook van protestantse zijde bedreven, maar wel tot een logische verklaring van het feit, dat de Rooms en het eerst maar eens waar moesten maken, dat ze als burgers van de vrije Republiek wilden leven en niet op enigerlei wijze heulden met de vijand. Want die vijand was zowel Spanje als Rome. Zeer zeker in de ogen van het gewone volk.

Maar ook in hogere kringen stond men argwanend tegenover de belijders van de oude leer. Dat vond Jacobus Trigland bij het zoeken naar een baan. Hij meende die wel te kunnen vinden bij het onderwijs. Even zo goed als zijn vader zou hij bijvoorbeeld leraar kunnen worden aan een Latijnse school. Als er dan ook een vakature komt aan de bekende Hieronymus-school te Utrecht, besluit hij te solliciteren. Hij dacht ook wel een kans te hebben want zijn neef, Johannes van Leerdam, was eerste sekretaris van de stad Utrecht. Tevergeefs evenwel. Jacobus Trigland was nog Rooms!

Herinneren we ons de naam Rijmsdijk nog als één der leraren van de Goudse Latijnsche school, waar Jacobus leerling was geweest? Deze woonde in Utrecht en het is wel zeker dat hij verder op de geleerden- ladder was gestegen, want hij noemde zich nu: Meester Hermanus Rijmsdyckius! Of deze zijn invloed aangewend heeft de jonge Jacobus aan de Hieronymus-school te benoemen, weten we niet. Maar toen in 1602 Petrus Mahieu, rector van de Latijnse school in Vianen stierf, zorgde Rijmsdyckius, dat zijn vroegere leerling zijn kans kreeg. Men kwam uit Vianen namelijk bij hem informeren of hij een geschikt persoon wist om de overleden rector op te volgen. Rijmsdyckius had altijd een warm plekje in zijn hart gehad voor Jacobus Trigland en zonder reserve beval hij hem aan. Dat zou de school ten goede komen, voorspelde hij. En zelf dacht hij: Jacobus ook! Toch is die benoeming niet zonder tegenwerking verlopen. Er waren er, die in de jonge Trigland, zoon van de Roomse bierbrouwer, voormalig student van Leuven, niet anders zagen dan een werktuig van de jezuiten. Dat zou ook kunnen. Het was juist een jezuïtische methode om hun kwekelingen op dergelijke posten geplaatst te zien te krijgen. In ieder geval, Jacobus werd benoemd en hij zal waarschijnlijk met zijn negentien jaren één der jongste rectoren van een Latijnse school geweest zijn.

In Vianen stond toen als Gereformeerd predikant dr. **Albertus Selcartius**. Een geleerd man. Jacobus Trigland, eigenlijk nog in twijfel, ging trouw bij hem ter kerk. Ook kwam hij als rector van de school met de predikant natuurlijk telkens in aanraking. Ongetwijfeld hebben deze beide geleerden menig gesprek met elkaar gevoerd en het resultaat was, dat de dominee hoge verwachtingen begon te koesteren van de jonge rector. Om hem te helpen zijn positie te bepalen in de kerkstrijd van die dagen gaf hij hem een drietal voor die tijd moderne boeken ter leen: De Confessie van Beza, De

Instituones van Calvijn en *De Decades* van Bullinger. Voorts beval hij hem aan ijverige studie te maken van de Bijbel. Merkwaardig! Na een jaar verzoekt Jacobus Trigland belijdenis van zijn geloof te mogen doen in de Gereformeerde kerk. Dominee Selcartius noch de kerkenraad heeft ook maar enig bezwaar. Zo werd de twintigjarige Leuvense student lidmaat van de Gereformeerde kerk en nam voor het eerst deel aan het Heilig Avondmaal "in de beide gestalten", zoals men toen zei, ter onderscheiding van de viering van de Roomse mis.

Het wordt ons bij het lezen van de geschiedenis van de jonge Trigland duidelijk, dat hij een prettig jongmens is geweest. Immers, of hij nu in Gouda op de Latijnse school leerling is, of dat hij in Amsterdam door mr. Albert Duyvense ingeleid wordt in de Rooms- katholieke theologie, evenzo als hij in Leuven ingeschreven staat als student in dit vak (dat men toen de moeder van alle wetenschappen noemde), altijd ondervindt hij bijzondere zorg, zelfs vriendschap van degenen, die hem onderwijs geven. In Vianen verwerft hij zich direct weer de sympathie en ook de steun van dr. Selcartius en dankt hij zijn benoeming tot rector aan zijn vroegere leraar, Rijmsykius. Zo iets overkomt alleen een jongmens, dat zich prettig gedraagt. We wijzen hier speciaal op, omdat via de hekeldichten van Vondel een Triglandbeeld tot ons is gekomen, dat tegengesteld is aan de indruk, die wij van de leerling-student-rector Jacobus Trigland bij het lezen van zijn jeugdlotgevallen krijgen.

Nu wij dit schrijven, hebben we natuurlijk zijn hele levensloop al nagegaan en we hopen in het vervolg aan te tonen, dat Trigland nooit

die felle, bijna domme bestrijder van het Libertanisme en het Remonstrantisme is geweest, als wel wordt verondersteld.

Wel een bestrijder. Maar één, gevoed van uit zijn innerlijke overtuiging, dat hij met zijn strijd zowel de kerk als de in zijn oog dwalende diende. We kunnen het een Calvinist en zeker een Calvinist van die dagen, die na zo intense studie en na het overwinnen van zulke sterke twijfel tot de belijdenis van Calvijn was bekeerd, niet kwalijk nemen, dat het zijn besliste overtuiging was, dat er buiten de zuivere belijdenis van Calvijn geen godverheerlijkend leven mogelijk was.

We zullen zelfs zien, dat hij milder was in zijn oordeel en zeker zachter in de methoden van zijn strijd tegen het on- en bijgeloof, dan velen van zijn tijdgenoten.

Hoofdstuk 4

DOMINEE TRIGLAND

In 1604 trouwde de 21-jarige Jacobus Trigland met de eveneens 21-jarige Christina Stoof, dochter van Theodoor Stoof, burger van Vianen. Eigenlijk jammer, als we ons zetten tot een levensbeschrijving van een belangrijk iemand uit de geschiedenis, dat we meestal zo weinig kunnen achterhalen uit het particuliere leven. De feiten, in de boeken vermeld, vormen immers slechts een soort geraamte van het eigenlijke levensverhaal. Twee jonge mensen vinden elkaar, besluiten samen het leven in te gaan, trouwen, stichten een gezin. En als dan de ene Jacobus Trigland is, dan komt men eeuwen later zijn naam tegen in verschillende boeken. Maar die handelen zo goed als alleen maar over de prestaties van de theoloog, niet of althans heel weinig over de man en vader Trigland.

Zonder onze fantasie te hulp te roepen, kunnen we toch wel iets van de ontluikende liefde in het hart van de jonge Viaanse voorstellen. Het is immers zo'n puur menselijke zaak. Zo groot was Vianen niet, de stad van de Brederodes. Maar het was in zijn soort een deftige stad. Twee kastelen, enkele buitens, een prachtige kerk en een viertal poorten. Het was een vrij-stad, wat volstrekt niet inhield, dat men daar voor iedere straf veilig was. Vianen had een eigen soevereiniteit en in verband met sommige misdrijven werd hij of zij, die in de stad een toevlucht zocht, niet uitgeleverd.

Als dan in Vianen een jonge geleerde zich vestigt en weldra benoemd wordt als rector van de Latijnse school en nog wel op voorspraak van mr. Hermanus Rijmsdyckius uit Utrecht, is het vanzelfsprekend dat enkele meisjesharten wat sneller gaan kloppen, en de ouders van de uiteindelijk begeerde bruid geen zwaarigheden maken.

Maar het jonge paar werd al spoedig, evenals trouwens de hele stad, door een ramp getroffen. Er brak in Vianen een pestziekte uit. Wij kunnen ons van zo'n epidemie geen voorstelling vormen. De medische wetenschap stond zo goed als machteloos tegen "de gesel Gods", zoals de ziekte genoemd werd. De ziekte was zeer besmettelijk en de hygiënische toestanden evenals de verregaande onwetendheid en onvoorzichtigheid waren oorzaak, dat de ziekte vele, zeer vele slachtoffers eiste. Er zijn voorbeelden bekend, dat een stad zo goed als ontvolkt was, als eindelijk en ten laatste de ziekte tot stilstand kwam.

Jacobus en zijn jonge vrouw bleven gespaard. Maar - en laten we daar niet al te licht over denken - de Latijnse school was ontvolkt.

Het is dan dominee Selcartius, die Jacobus Trigland aanspoort om dominee te worden. Dat ging natuurlijk zo maar niet. Daartoe had men een grondige theologische opleiding nodig en die ontbrak de jonge Trigland. Zo methodisch was zijn studie ook niet geweest. De geleerde Selcartius gaf hem lessen en het goede verstand van de jonge ex-rector was mede oorzaak, dat Selcartius vond, dat hij zich in 1606 al op kon geven voor het zogenaamde preparatoir examen. Het was met de opleiding der predikanten, evenals met het afnemen der examens, anders dan nu bijvoorbeeld in de Nederlandse Hervormde Kerk en in de Gereformeerde Kerken. Wel was men toen reeds van oordeel, dat een wetenschappelijke opleiding voor de predikanten onmisbaar was, maar de eigenlijke examens werden door de kerken afgenomen. In feite is dat nog zo, maar de wetenschappelijke opleiding is nu meer officieel geregeld. Men kan zich alleen voor de kerkelijke examens voor de meeste kerken opgeven als men een bepaalde graad - namelijk kandidaat in de theologie - aan een universiteit of hogeschool verworven heeft. In die tijd was het voldoende als iemand als dr.

Selcartius een attest gaf. Jacobus Trigland deed zijn eerste kerkelijke examens te Buren.

Vianen hoorde namelijk tot de classis Buren. Buren was toen een belangrijke stad, hoofdplaats van het graafschap Buren. In feite was Filips Willem, 4e oudste zoon van Oranje, graaf van Buren.

Even terloops: deze was in 1596 uit Spaanse gevangenschap ontslagen en met Albertus van Oostenrijk in de Nederlanden teruggekeerd. Filips II hoopte via hem verdeeldheid te zaaien in de opgestane gewesten. Velen in de Utrechtse Uniegewesten zouden de oudste zoon van hun geliefde Oranje als stadhouder begeren in plaats van Maurits. Filips Willem heeft zich niet geleend tot dergelijke doeleinden. Hij sloot een overeenkomst met de Staten-Generaal, dat hij zich niet met de Noordelijke Nederlanden zou bemoeien. Het familiebezit van de Oranjes werd zo verdeeld, dat Filips Willem de Brabantse en Vlaamse bezittingen van zijn vader kreeg en Maurits de bezittingen in het noorden. Zo werd Maurits dus graaf van Buren. Koningin Wilhelmina maakte meermalen, als zij incognito reisde, gebruik van de titel Gravin van Buren. Deze uitwijding even om aan te tonen hoe belangrijk het stadje Buren in die dagen was. Buren was ook met Bommel als zelfstandig gebied al direct tot de Unie van Utrecht toegetroten.

Jacobus Trigland reisde welgemoed naar Buren om geëxamineerd te worden, maar kwam als afgewezen student in Vianen terug. Dr. H. W. ter Haar aan wie wij deze gegevens ontleen, geeft als oorzaak op, dat er te veel kandidaten voor het examen waren. Een bewijs, dat er onder de Calvinistische jongeren veel roepingen tot het predikambt gevonden werden. En ook, dat er bij de examens wel van een zekere vergelijking sprake was. Jacobus Trigland zette zijn studie voort. Dominee dr. Selcartius stond vanuit zijn Viaanse pastorie in nauw contact met de kerken in Holland en Utrecht. Dat is kenmerkend geweest voor de eerste decennia van de zeventiende eeuw. Men leefde met elkaar mee. We zullen zien, dat later Trigland zich in verbinding stelt met de kerkenraad van het verre Tholen om een gevluchte theoloog aan een standplaats als predikant te helpen. Zo wist Selcartius, dat in de classis Gouda verschillende plaatsen vacant waren. Daarom spoorde hij Jacobus Trigland al spoedig aan zich tot de classis Gouda te wenden met het verzoek te worden geëxamineerd. Trigland volgde het advies van zijn leermeester, werd tot het examen toegelaten en slaagde, zodat hij zich kandidaat tot de heilige dienst mocht noemen. Selcartius stond hem enkele malen zijn preekstoel af. Het moet heel wat geweest zijn voor de jonge rector van de verlopen Latijnse school om voor het eerst als predikant in zijn eigen woonplaats voor te gaan.

Ongetwijfeld heeft Selcartius de preken van de jonge kandidaat beluisterd en bekritiseerd. Gelukkig bleek, dat hij zich niet op de jonge Trigland verkeken had. Trigland bleek in ruime mate te beschikken over de gave van het woord. Weldra kwamen uit de classis Gouda hoorders. De eersten waren van de kerk te Haastrecht. Of deze hoorders niet ten volle bevredigd waren, weten we niet, maar Haastrecht aarzelde de jonge Trigland te beroepen. Selcartius spoorde de gemeente te Stolwijk aan om ook eens naar Vianen te komen luisteren.

Het resultaat van Selcartius' bemoeien was, dat Jacobus Trigland zijn eerste beroep ontving en wel naar de kerk van Stolwijk. Weer moest Trigland geëxamineerd worden door de Goudse classis. Het examen verliep gunstig. Men zal zich afvragen: waartoe al die examens? Vooral het laatste examen, dat voor de classis, waartoe de kerk behoorde, die een kandidaat beroepen had, was - en is dat eigenlijk nog - een examen naar de leerzuiverheid van de beroepen kandidaat. Men had in de betrekkelijk korte

tijd van het bestaan van de Gereformeerde kerken in de bevrijde gewesten al heel wat leergeld betaald. Zowel in verband met de onkunde als ook met de - naar Calvijns opvattingen - onrechtzinnigheden. Trigland werd toegelaten tot de kansels van de Gereformeerde Kerken en hij ging met zijn vrouw naar de Stolwijkse pastorie.

Van zijn Stolwijkse tijd valt weinig te vertellen. Dr. H. W. ter Haar zegt, dat helaas de kerkenraadsnotulen pas beginnen met de opvolger van Trigland, dominee Rutgers, die 3 juni 1612 in Stolwijk is bevestigd.

Trigland is dus een kleine vijf jaar dominee van Stolwijk geweest.

Het spreekt eigenlijk vanzelf, dat in de kerken van de Reformatie heel wat Rooms bijgeloof bestreden diende te worden. Voor we een treffend voorbeeld daarvan in de Stolwijkse gemeente behandelen eerst een opmerking over de naam van de kerken in ons vaderland. De ene geschiedschrijver spreekt van de Gereformeerde Kerken, de andere van de Hervormde Kerk. Als we nagaan, dat op de Dordtse Synode de drie formulieren van eenheid der Gereformeerde Kerken werden vastgesteld, kan men aannemen, dat de naam Gereformeerde Kerken voor die tijd de meest juiste is. Er is eigenlijk geen verschil, wat de belijdenis betreft, tussen de namen Hervormd en Gereformeerd. De betekenis van de woorden is ook precies dezelfde. Pas na 1816 is het verschil Hervormd en Gereformeerd in onze kerken een werkelijke onderscheiding geworden.

Dat onze Gereformeerde Kerken in de eerste jaren heel wat strijd hebben moeten voeren tegen Roomse gebruiken is vanzelfsprekend.

Hoevelen waren niet zo maar van de "oude" kerk naar de "nieuwe" kerk overgelopen, zonder in wezen Gereformeerd te zijn wat hun overtuiging betrof? Bij de naar Engeland, uitgeweken Calvinisten, tijdens Alva, was er al strijd geweest in verband met het peter- en meterschap bij de doopsbediening. Ook waren er vele begrafenisgebruiken en dodenherdenkingen en gebedsoefeningen voor de afgestorvenen bij het volk blijven leven. Niet iedereen wilde deze gebruiken, strijdig met de Calvinistische leer, opgeven. Het waren oude tradities en die zitten vastgeworteld in de volksziel.

Zo stuitte Trigland in Stolwijk op een oud Rooms gebruik, dat in de Gereformeerde Kerk nog voortleefde. Onder de preek stonden vaak kerkleden - vooral vrouwen - op om ergens op het graf van hun ouders, hun echtgenoot of kind neer te knielen en te bidden voor de zielerust van de afgestorvene.

Natuurlijk verzette Trigland zich daar tegen. Maar zonder veel te bereiken, want ook dominee Rutgers, die hem in 1612 opvolgde, trof nog zulke toestanden aan. Er is in 1613 zelfs een kerkelijk proces tegen deze gebruiken gevoerd.

Toch heeft Trigland in Stolwijk rustige jaren doorgebracht. Hij is daar min of meer gerijpt tot de begaafde predikant, die hij later in Amsterdam bleek te zijn en ook tot de strijdbare verdediger van de Calvinistische beginselen.

Zijn preken werden zeer gunstig beoordeeld.

We lezen, dat in Stolwijk een nieuwe onderwijzer benoemd werd, die eerst eens met de gemeente en de dominee kennis kwam maken. Nadat hij Trigland had horen preken, zei hij, dat hij daarom al wel naar Stolwijk wilde komen om iedere zondag door zulke uitstekende preken gesticht te worden. "Maar - voegde hij er spijtig aan toe - lang zal Stolwijk zich niet kunnen beroemen op zulk een predikant, want als het in Amsterdam bekend wordt welk een buitengewone gaven hij heeft, dan zullen ze daar niet rusten voor ze deze man als predikant in hun midden hebben".

Die schoolmeester had goed gezien.

Amsterdam was in vele opzichten, wat het kerkelijk leven aangaat, de voornaamste

plaats in de Nederlanden. Tenminste wat de Gereformeerde leer betrof. Bijna sneller dan de zeventiende eeuw zich voortspoedde, woekerden in de Gereformeerde Kerken verschillende dwalingen. We komen daar later op terug. Nu alleen dit, dat Amsterdam op bijzondere wijze de wacht bij het Gereformeerde beginsel betrok.

Mevrouw Trigland-Stoof, ze heette Christina, zo we weten, maar Trigland noemde haar Astofia, had familie in Amsterdam. Of het nu een gewoon familiebezoek betrof, of dat de Amsterdamse neven wel eens wilden weten wat er waar was van de roep, die van Triglands preken uitging, kunnen we in het midden laten. Ze kwamen naar Stolwijk, hoorden Trigland preken en verzochten hem om eens naar Amsterdam te komen.

We krijgen bij het doorlezen van de verschillende gegevens sterk de indruk, dat Triglands familie ijverig voor hem gewerkt heeft. Trigland bleek wel oren te hebben om eens in Amsterdam te komen logeren. In de zomermaand van het jaar 1610 gaat hij op familiebezoek.

In Amsterdam stond de toen alom bekende dominee Plancius. **Petrus Plancius** - of in het Nederlands: Peter Platvoet. Een zeer geleerde Vlaming. Streng Calvinist. Eén van die zuiderlingen, die Calvijns leer hier in het Noorden ingang deden vinden. Maar ook geleerd geograaf, aardrijkskundige.

In 1585, na de val van Antwerpen, moest hij uit het zuiden vluchten en vestigde hij zich in het nieuwe Antwerpen, Amsterdam. Want wat Antwerpen geweest was, stond Amsterdam te worden: de voornaamste handelsstad der wereld. In een handelsstad was Plancius als aardrijkskundige onbetaalbaar en de opkomende stand van de Amsterdamse kooplieden-zeevaarders trof het wel buitengewoon met die strenge Calvinist. Niet alleen omdat hij goed preekte, maar - door de ogen van de ouders van de later zo steenrijke regenten gezien - omdat hij de uiterst bekwame accurate tekenaar van zeekaarten werd en de geleerde schrijver van boeken als "De Havenvinding", waarin hij de kompasafwijking op de verschillende graden van de globe bepaalde. Hij was nog slechts zeven jaar in Amsterdam of hij voltooide zijn wereldberoemde: "Geographische ende hydrographische kaerte der ganscher waerelt". Zelfs maakte hij zowel een hemelglobe, met de sterplaatsing als een aardeglobe met voor die tijd opmerkelijke precisie. Dat hij bij de kooplieden en vooral ook bij de zeevarenden geliefd was, is zonder meer aan te nemen. Doch ook als predikant nam hij een grote plaats in. Toen Trigland zijn familiebezoek aan Amsterdam bracht, was Plancius 58 jaar. Voor die tijd een niet geringe leeftijd.

In hoeverre Trigland er zelf aan heeft meegewerkt om het beroep naar Amsterdam te krijgen, kunnen we niet nagaan.

We stuiten hier' in Triglands levensverhaal op het toeval. Een minder gunstig bekend staand woord in godsdienstige kringen. Er geschiedt immers niets zonder de wil van God. Toch gebruikt Jezus in Zijn gelijkenis van de Barmhartige Samaritaan ook een woord, dat er aan gelijk is. En er gebeuren in zekere zin veel toevalligheden. Als we het woord tenminste verstaan in de betekenis van: onafgesproken, niet van te voren beraamd of overlegd. En dat weten we nu juist niet in zake het verband tussen Plancius' voeteuvel en Triglands bezoek aan zijn familie. Het verband is er geweest. Of er sprake van menselijk overleg was, of dat het een zogenaamde toevalligheid was, doet ook verder weinig ter zake. Trigland is bij zijn kerkelijk geïnteresseerde familie en Plancius kan niet op zijn voet staan! De mededelingen hieromtrent bewaard, zijn de soberheid zelve. Is er een Triglandneef naar de oude Plancius gegaan om te zeggen, dat de dominee van Stolwijk juist in de stad was? We weten het niet en vermoeden heeft weinig zin.

Als Plancius hoort, dat Trigland in de stad is, ziet hij dat als een uitkomst, of, zoals

men zegt een bestiering. Hij heeft een plaatsvervanger om voor hem een preekbeurt te vervullen. Trigland ontving het verzoek daartoe. Hij was nog maar zevenentwintig jaar. Nog maar een dominee, die zijn eerste gemeente had. En dan preken in Amsterdam! Onze geschiedenisbron vermeldt: "Met vrees en beven gaf hij aan de uitnodiging gehoor". Geen wonder! En er zal heel wat in hem zijn omgegaan, toen hij vanaf de hoge kansel een schare voor zich zag, zo groot als hij zich amper voor kon stellen. Stolwijk was een kleine gemeente met zo ongeveer vijftig belijdende leden.

Was Plancius onder zijn gehoor? Waarschijnlijk wel, want het is op Plancius' aandrang, dat de Amsterdamse kerkenraad Trigland verzocht om de volgende zondag weer voor te gaan. De jonge plattelands dominee beviel en de kerkenraad besloot nadere informatie omtrent hem in te winnen.

De oudste predikant - merkwaardig, zoals men vroeger op het advies van ouderen afging en zo dus steunde op de levenservaring - Hallius werd met één der ouderlingen naar Stolwijk afgevaardigd om Trigland nog eens te horen. Dat was op 16 juli. Dominee Hallius en zijn ouderlingen gingen op de terugreis naar Reewijk om bij de plaatselijke predikant, Jacobus Jacobi, inlichtingen omtrent Trigland in te winnen. Deze classis-collega gaf een allergunstigst getuigenis en 5 augustus besluit de Amsterdamse kerkenraad een beroep op Trigland uit te brengen.

Maar - we haalden hiervoor dat punt al even aan - in die tijd had de stedelijke regering, de magistraat en met name hadden de burgemeesters veel invloed in de kerkelijke zaken. De burgemeesters moesten, zoals men dat noemde, eerst het beroep konsenteren, vóór het werkelijk kon worden uitgebracht. Dat veroorzaakte in dit geval geen moeite. In het verdere verloop van de geschiedenis zal het een twistpunt worden of de stadsregering, de gewestelijke Staten of zelfs de Staten Generaal eigenlijk wel invloed op de kerkelijke zaken mocht hebben. Nu was er in dit opzicht nog geen wolkje aan de lucht. Want de stadsregeerders waren immers aanvankelijk personen, voortgekomen uit de strijd tegen Spanje, die immers ook de strijd was van de kerk om zich aan het Roomse juk te ontworstelen. Wel waren er duidelijke tekenen dat grote verschillen, wat de leer betrof, de kerkelijke eendracht dreigden te verstoren. Ook bleek, dat in menige stad en dus ook in de gewestelijke Staten mannen aan het bewind kwamen, die allesbehalve rechtzinnig waren. We zullen zien, dat de invloed van de stedelijke- en de gewestelijke overheden een funeste invloed op het kerkelijk leven had.

In Amsterdam was daar ten tijde van het beroep op Trigland nog geen sprake van. Het beroep werd door de burgemeesters geconsenteerd en weer vertrekken een dominee en een ouderling naar Stolwijk. Nu om het beroep van Amsterdam aan Trigland over te brengen. Trigland is direct bereid om naar Amsterdam te gaan. Het werk in de gemeente van Christus in die grote, snel opkomende stad trekt hem aan. Stolwijk wil hem liever houden, maar het beseft, dat hun schoolmeester wel gelijk heeft gehad; ze zullen een zo begaafd prediker niet tegen kunnen en ook niet mógen houden. In Amsterdam wacht hem immers een groter arbeidsterrein. Ook de classis Gouda blijkt gezind om Trigland te laten gaan en op 28 oktober komt in Amsterdam het bericht, dat Trigland met toestemming zowel van Stolwijk als van classis Gouda, het beroep heeft aangenomen.

Precies een maand later stroomt de Oude Kerk te Amsterdam vol, want Jacobus Trigland zal er in de dienst des woords en der gebeden voorgaan. Ieder is nieuwsgierig welke predikant ze in hem zullen krijgen. Hij spreekt over Mattheüs 16 : 16-18. De bekende tekst, waarin Jezus Zijn discipelen vraagt: "Maar gij, wie zegt gij, dat Ik ben?" Waarop Petrus antwoordt: "Gij zijt de Christus, de Zoon des levenden Gods". Waarop dan Christus de merkwaardige woorden spreekt, waarop de Roomse kerk het

pausdom grondde: "Zalig zijt gij, Simon Bar-Jona; want vlees en bloed heeft u dat niet geopenbaard, maar Mijn Vader, Die in de hemelen is. En Ik zeg u ook, dat gij zijt Petrus en op deze petra zal Ik Mijn gemeente bouwen en de poorten der hel zullen haar niet overweldigen".

Preken is, als het goed is, het spreken des Heeren tot Zijn gemeente. Het is de "Dienst des Woords". De prediker is de heraut des Konings, die oordeel en genade aanzegt. De gemeente moet "heilbegerig" luisteren. Maar in tijden van kerkstrijd zal de prediker niet vergeten de gemeente in de heilige strijd voor de zuivere beginselen te betrekken. En zeer velen, gedurende lange jaren nadat de kerk tot reformatie was gekomen, hadden het met het pausdom nog te kwaad. Was de paus niet de opvolger van Petrus? En had God de Heere dus hem niet het leiden en het hoeden der schapen toevertrouwd?

Triglands tekstkeuze was dus, wat men noemt, urgent. Niet op Petrus grondt Christus Zijn gemeente, maar op de belijdenis, die hij als Simon, zoon van Jona, had uitgesproken, en daarom Petrus of rotsman genoemd kon worden.

24 december 1610 werd hij als predikant bevestigd. De jongste predikant van de grote Amsterdamse gemeente.

Hoofdstuk 5

AMSTERDAM

Objectief zijn bij het schrijven van een onderwerp op kerkelijk gebied is, zo niet onmogelijk, dan toch op de grens daarvan. Het wil immers zeggen, jezelf als neutraal persoon buiten de kwesties stellen, die het leven van de kerk beroerd hebben en beroeren. Want zo ergens, dan is het in de kerkstrijd waar, dat de mens er zelf bij betrokken is. Ook is het waar, dat er niets nieuws is onder de zon. De grote vragen zijn en blijven in feite dezelfde. Zelfs de hedendaagse nieuwlichters op theologisch gebied rakelen alleen maar oude dwalingen op. En de kerkelijk meelevende mens moet een keuze maken. En op het moment, dat de keuze gemaakt is, is hij ook als geschiedschrijver bevooroordeeld.

Men kan dit laatste tegenspreken en zeggen: dat van het geloof en dus ook dat van de kerk is iets absoluuts omdat het vaststaat in het Woord Gods, dat niet voor tweeërlei uitleg vatbaar is, zeker niet wat betreft de gronden van het zaligmakend geloof. Men kan deze gronden aanvaarden of niet, maar er valt niet over te diskuteren. Het Woord is eenvoudig en duidelijk en voldoende om de allereenvoudigste mens de weg tot zijn eeuwig behoud te wijzen. Laten de theologen ons niet met allerlei spitsvondigheden bezighouden.

Zo is het. Maar er is ook een andere kant aan deze zaak. Met hetzelfde recht als het hiervoorafgaande, kan men ook zeggen, dat het Woord Gods het moeilijkste boek is, dat ooit op aarde verscheen. Als de Moorman uit Handelingen 8 op de vraag van Filippus, "Verstaat gij ook hetgeen gij leest?" antwoordt: "Hoe zou ik toch kunnen, zo mij niet iemand onderricht?" dan raakt hij daar - onwetend - een moeilijke kwestie aan. En wel de woordverklaring. Eensdeels belijdt de kerk van de Reformatie dat de Bijbel volmaakt is, bekerende de ziel en dat Gods getuigenissen gewis zijn, de eenvoudige wijsheid gevende.

Maar anderzijds heeft de kerk, gehoorzaam aan het gebod: "Onderzoekt de Schriften", van het begin van haar ontstaan af, speciale personen aangewezen om voor de gemeente het Woord naarstig te onderzoeken. De wetenschap die daaruit is ontstaan, noemt men de theologie. De bedienaars daarvan zijn de theologen en het is mi. juist te zeggen, dat de theologen aansprakelijk zijn voor de vele dwalingen in de kerk en dus ook voor de kerkelijke verdeeldheid. Dit moge vreemd klinken, maar het wordt duidelijk als we vasthouden aan het feit, dat alleen zij, die door de Geest geleid worden, kinderen Gods zijn, en dus zij alleen waarlijk theoloog zijn, godgeleerde, voor zover zij door de Heilige Geest geleid worden.

Da Costa heeft terecht gedacht, dat zij, die het Woord onderzoeken, geen eigen licht vertrouwen mogen. En menig theoloog is in het euvel vervallen, dat hij zijn menselijke inzichten in het Woord legde. Velen vermenselijken het Woord, maken het als het ware geschikt om door de mens, met zijn verduisterd verstand, aanvaard te worden. Merkwaardig is, dat telkens in de kerkgeschiedenis tijden zijn aan te wijzen, waar onder invloed van menselijke inzichten het Woord Gods verkracht wordt. Maar even merkwaardig is, dat God ook altijd weer theologen verwekt, die door Zijn Geest geleid, het Woord weer zijn Goddelijke kracht terug trachten te geven. Trachten? We moeten dat wel zo zeggen, want ook hierbij blijft de menselijke onvolmaaktheid haar rol spelen. De grootsten onder hen zijn zich van hun tekortkomingen bewust geweest. Trigland is één van die theologen, die de strijd heeft aangeboden tegen het Remonstrantisme. Dat was niet iets nieuws. Het Remonstrantisme is de leer van het semi-Pelagianisme, de verleidelijke vrucht van het Pelagianisme, dat op de synode

van Eféze in het jaar 431 als ketterij veroordeeld werd. Pelagius verzette zich tegen de genadeleer van Augustinus. Hij loochende de erfzonde en schreef de mens het vermogen toe om zondeloos te leven. Dat was de kerk van de vijfde eeuw te bar. Maar de vrucht van het als kettters veroordeelde beginsel van de Britse monnik bleef in de verleidelijke leer van het semi-Pelagianisme welig tieren, namelijk in de erkenning van de vrije wil. De mens kan uit zichzelf ieder moment kiezen tussen het goede en het kwade. Ook wat zijn eeuwige bestemming betreft. Wat is dat menselijk! Wat werkt dat op het gevoel van onze zedelijke verantwoordelijkheid! Hier wordt de mens niet restloos weggecijferd en volkomen overgegeven aan de genade Gods. Het is de mens, die kiest, de mens, die strijdt, nu ja, wel met Gods hulp, maar die het toch zelf doet.

Nu kan men terecht tegenwerpen, dat de Remonstranten in het begin van de zeventiende eeuw niet zuiver semi-Pelagiaans waren. Zij verwierpen de genadeleer, zoals Augustinus die had geformuleerd, niet zonder meer. Ze gingen een heel eind met de Calvinistische opvattingen mee. Als zij zich in 1631, na de moeilijke tijd, die zij na de Dordtse Synode hadden meegemaakt, weer konden constitueren, noemden zij zich: de Remonstrants-Gereformeerde Broederschap. Ze vormden een kerkgemeenschap, die zijn Calvinistische afkomst staande hield. Wanneer we voorzichtig het verschil willen formuleren tussen hen en de contra-Remonstranten, dan zou dat ongeveer zo moeten: De Remonstranten leerden de uitverkiezing bij voorziene goede werken, God had ten eeuwigen leven verkoren van wie Hij wist, dat ze Hem zouden zoeken.

De contra-Remonstranten leerden: God schenkt het geloof aan hen, die Hij uitverkoren heeft.

Voor iemand, die thans leeft en zich niet al te zeer met dogmatische kwesties bemoeit, een moeilijk belangrijk te achten verschil. Maar in Triglands tijd was het in de Nederlandse kerk een verschil van de eerste orde. En dat werd ook door de kerkelijk meelevendenden als zodanig aanvaard. In de formulering, zoals we die - summier - van het Remonstrantse beginsel gaven, komt toch de mens met zijn vrije wil in de eerste plaats. Omdat hij voor het geloof in God kiest, is hij uitverkoren. Terwijl er uit de nog kortere formulering van de gevoelens van de contra-Remonstranten duidelijk blijkt, dat de mens er zelf in beginsel niet aan te pas komt. Het is louter uitverkiezende genade.

Hoewel het niet de bedoeling is in dit levensoverzicht van Trigland verder in te gaan op de leer der uitverkiezing, moeten we hier toch wel memoreren, dat vooral de consequentie van de belijdenis van de uitverkiezing door genade, namelijk de verwerping, het grote struikelblok is geweest. Zou God ooit één van Zijn schepselen voor de bij voorbaat vaststaande verdoemenis geboren doen worden?

Trigland en de Gereformeerden handhaafden óók de verwerping. Het één kan niet zonder het ander. Maar de verwerping werd niet op de voorgrond gezet. Uitgaande van Gods vrij en soeverein welbehagen, predikten zij de leer der genade, gebaseerd op teksten als bijvoorbeeld Joh. 6 : 37: "Die tot Mij komt, zal Ik geenszins uitwerpen". Zij wisten, dat het komen tot God de uitverkiezing is. Dát juist is geen daad van de mens uit vrije wil, maar een voldoen aan de onwederstandelijke werking van de Heilige Geest. Men kan zeggen: een gehoorzamen aan het "komt tot Mij! "

Er zullen wel predikanten zijn geweest, die op ongoddelijke wijze over de verwerping hebben gepreekt. Maar het Gereformeerde beginsel stelt de uitverkiezende genade primair. De Remonstranten noemden de leer der verwerping onmenselijk. En dat is zij, evenals de leer der uitverkiezing. Dit zijn geen menselijke zaken. Niet één mens kán uitverkiezen en niet één mens mag verwerpen. God kán beide. God dóet beide. Het geloof is een gave. Een mens kan geen ding aannemen, zo het hem uit de hemel

niet gegeven zij. (Joh. 3 : 27.) God gééft het geloof.

De Remonstranten hebben de contra-Remonstranten altijd voor de voeten geworpen, dat het er volgens hen dan ook niet op aankomt hoe de mens leeft. Is hij uitverkoren, dan komt hij toch goed terecht; is hij niet uitverkoren, dan helpt zelfs het gebed niet, laat staan het meest nauwgezette leven. Dit is evenwel een aantijging. De onwaarachtigheid van deze beschuldiging, de onhoudbaarheid werd - en wordt - trouwens ook duidelijk bewezen uit de nauwgezette zielszorg van de Gereformeerde predikanten en de eis in hun prediking tot bekering. Zo ergens, dan past hier: Deze verborgenheid is groot (Eféze 5 : 32). Want in de praktijk van het leven geldt de belofte: Zo gij Hem zoekt, Hij zal van u gevonden worden (2 Kr. 15 : 2), en de Gereformeerde leer, gebaseerd op Gods Woord, erkent dat alleen de uitverkorenen door God zoekend gemaakt worden.

Wat heeft toch mensen als Trigland bezielde om zo sterk de nadruk te leggen op dit facet van de Gereformeerde leer? Tegenwoordig hoort men vaak: laat dat van de uitverkiezing maar rusten. Daar kan ons menselijk verstand niet bij. Dat is het verborgene, en het geopenbaarde is voor ons en onze kinderen, om dat te doen.

Een afdoend antwoord ter verklaring van de felle strijd om de leer der uitverkiezing is moeilijk te geven. Het wordt ons duidelijk als we bedenken, dat de verwerping van dit leerstuk ten nauwste samenhangt met de openbaring van een algehele afwijking van de Gereformeerde leer. Want met het leerstuk der uitverkiezing hangt de rest van het Gereformeerd beginsel ten nauwste samen. We gaan daar hier niet verder op in, noemen alleen de leer der vrije wil, de leer der goede werken en van de afval der heiligen.

Daarbij kwam - en komt - wat de Gereformeerden de verwereldlijking noemen. Dat is toch wel opmerkenswaard. De Gereformeerden, die de goede werken, dus het nauwgezet leven, ten enen male verwerpen als verdienste en zeker als middel tot verwerving der zaligheid, eisen een strenge levensbegrenzing. Zij komen zelfs tot een zekere ascese, een zekere mijding. Dansen, toneel, hazard veroordelen ze restloos. En de Libertijnen, waaronder de lieden van de vrije wil en de belijders van de verdiensten der goede werken, stellen de grenzen zo ruim mogelijk. Men zou juist bij hen, die het in ieder geval mede van de goede werken verwachtten, een overvloed daarvan denken aan te treffen. Niet alzo.

Trouwens de begrippen van wat goede werken zijn, lopen nogal wat uiteen. De Libertijn acht de menselijke deugden zeer hoog. Als men eerlijk en rechtschapen door de wereld gaat, als men aan barmhartigheid doet (het tegenwoordige medemenselijke), als men kunsten en wetenschappen beoefent en de cultuur in het algemeen bevordert, kortom in de ruimste zin van het woord tracht een nobel mens te zijn, is men een goed staatsburger. Indien men bovendien zijn godsdienstplichten nauwgezet vervult, die heus wel meer en zelfs iets anders bevatten dan getrouw naar de kerk gaan, dan is men ook voor de eeuwigheid geborgen. Men gaat zelfs al verder: op die geborgenheid komt het niet eens meer aan. Die oude Calvinistische beginselen acht men geestelijke ballast.

Trigland wist beter. En, vervuld van het roepingsbesef om tegen de oer-dwaling te getuigen, waaruit een algehele afglijding voortvloeit, heeft hij en hebben zijn collega's, de predikanten van Amsterdams Gereformeerde Kerk, de strijd tegen een schijnbaar kleine afwijking aangebonden. Ter eer Gods. Dat is immers de grote inhoud van Calvijns leer. Maar ook gedreven door medemenselijkheid. Maar een menselijkheid voor en bovenal gericht op de redding der zielen.

Dit werd niet begrepen en daardoor niet gewaardeerd. Integendeel. Het verwekte haat, die zich uitte in venijnige spot.

Het Gereformeerd beginsel had de tijd niet mee. Wij, levend in een welvaartstaat, kunnen ons dat voorstellen. Want ook in onze dagen is er in het algemeen weinig belangstelling voor het Gereformeerd beginsel. Het begin van de zeventiende eeuw was voor Holland, maar speciaal voor Amsterdam een tijd van onvoorstelbare voorspoed.

Nadat Filips van Marnix, heer van Sint Aldegonde, Antwerpen aan Parma had moeten overgeven, zorgden de Zeeuwen wel, dat ze de Schelde afsloten, wat voor eeuwen de doodsteek was voor de eenmaal machtigste handelsstad van de wereld. Verschillende kooplieden uit de Scheldestad vestigden zich in Amsterdam, alsook verschillende geleerden, waaronder, zoals we reeds mededeelden, de bekende dominee Plancius.

Amsterdam werd vanaf de Alteratie in 1578 door een, men kan wel zeggen, Calvinistische overheid bestuurd. Als Jacobus Trigland in 1610 als predikant bevestigd wordt, zijn wel al heel wat leden van de vroedschap, die de Alteratie hadden meegemaakt, van het toneel verdwenen en vervangen door jongeren. Toch was Amsterdam nog duidelijk - om in hedendaagse begrippen te spreken - een rechtse stad. In de conflicten, zowel kerkelijk als staatkundig, kiest zij duidelijk partij voor Gomarus en Maurits. Pas als Trigland geruime tijd in Amsterdam is, als zowel de onthoofding van Oldenbarneveld als de Dordtse Synode geschiedenis zijn geworden, vaart er - niet langzamerhand, maar met hetzelfde élan als de stad zich uitbreidt en haar kooplieden machtiger worden - een andere geest door het stadsbestuur en - veel later - ook door het consistorie, de kerk. Jacobus Trigland treft een Calvinistisch Amsterdam aan, maar een stad, die een complete economische revolutie meemaakt, doordat zij in weinig jaren groeide van een tweederangs havenstad tot het centrum van de wereldhandel. Door de val van Antwerpen! We merkten dat reeds op. Het is van niet te onderschatten invloed op het economisch, maar vooral ook op het kerkelijk leven van de stad geweest, dat de uit Antwerpen uitgeweken kooplieden zich voornamelijk in Amsterdam vestigden en niet in Rotterdam, ook minder in Dordrecht, de grootste rivalen van de stad binnen de Unie. Over de oorzaken hiervan kunnen we in verband met Triglands levensverhaal gevoegelijk zwijgen. Voor ons is van het eerste belang, dat deze Antwerpse kooplieden overtuigde Calvinisten waren. Hun werden vele voorrechten gegeven, maar - en dat is tekenend voor die tijd en voor de waarde, die men aan het poorter- of burgerschap hechtte - voorlopig nog niet het burgerrecht. Ook veel Joden vestigden zich in de stad, o.a. de diamantbewerking werd door hen naar Amsterdam overgebracht. Zij, vanouds ook de bankiers der wereld, konden in de snel omhoogschietende handelsstad ongehinderd hun zaken doen.

Als Trigland in Amsterdam bevestigd wordt, is er onder leiding van burgemeester Oetgens al het plan voor "de grote uitleg" ontworpen, waardoor de bekende drie grachten zijn gekreëerd. De jonge Trigland komt in een stad bruisend va leven en in de lente van haar groei.

Aanvankelijk treedt hij, als jongste van de predikanten, weinig op de voorgrond. Wel heeft hij intens meegeleefd met wat zich alzo in de stad afspeelde. Vooral natuurlijk op geestelijk gebied.

Volgens de Gereformeerde levensinstelling beweegt zich het geestelijk leven van de mens in de sfeer van het Bijbels-christen-zijn. Wetenschap en kunst kunnen in dienst staan van de hele maatschappij. Dominee Plancius bewees dat duidelijk door zijn bemoeienissen met het in kaart brengen van de zeeën en het onderricht, dat hij aan de zeevarenden gaf. (Maar iedere uiting van de menselijke geest moet schriftuurlijk gebonden zijn.) Er zijn ook stromingen in het geestelijk leven van de mens, die zich aan de invloed van de kerk onttrekken. Misschien toch beter gezegd: aan de invloed

van de Gereformeerde Kerk. Maar de kerk in Amsterdam wás nu eenmaal Gereformeerd. En Gereformeerde dominees achtten zich nu eenmaal geroepen om nauwlettend toe te zien op de geestelijke ontwikkeling van het volk. Het is nu eenmaal zo, dat in een zich snel ontwikkelende gemeenschap, vooral als de welvaart onder de burgers met sprongen toeneemt, kunst en wetenschap een bloeitijd beleven. Men kan het al of niet met het Gereformeerd gevoelen eens zijn, iedereen zal het recht van een eigen overtuiging toch niet alleen voor zichzelf opeisen. De strijd in Amsterdam in het begin van de zeventiende eeuw is op de gebieden van wetenschap en kunst begonnen. Als wij, twintigste eeuwers, daar nu een oordeel over moeten vellen, dan stuiten we op enorme moeilijkheden. Het begrip dat Trigland c.s. dreef, wordt thans slechts aangevoeld door een klein deel van de Gereformeerde gezindte. De vrijheidsleus - heus niet voor het eerst door de Franse revolutie aangeheven - is dermate algemeen geaccepteerd, dat de ideeën van de zeventiende-eeuwse Gereformeerde predikanten van Amsterdam hoofdschuddend worden verworpen. Het is onloochenbaar, dat nu zelfs de meest rechtzinnig-Gereformeerde sommige van de in Triglands tijd toegepaste methoden om de wereld zo mogelijk te Calviniseren, niet zonder meer voor het heden aanvaardbaar vindt.

De zelfs maatschappelijke dwangmethodes achten we ontoelaatbaar. Dat voor sommigen een Gereformeerde of Calvinistische Staat en kerk nóg het hoogste ideaal is, sluit niet uit, dat de meerderheid der nu levende Calvinisten toch anders over het eventueel verwezenlijken daarvan denkt. Dat menig middelbaar scholier, in verband met de behandeling van dit tijdperk, uit puur menselijke gevoelens niet de zijde van Trigland kiest, is dan ook zeer begrijpelijk. Vooral ook omdat de voornaamste tegenstander van Trigland de bewierookte Vondel is geweest. Vondel, de grote woordkunstenaar, de scherpzinnige opmerker, de bewogen mens, dapper staande op de bres voor wat hij gerechtigheid wist.

Maar ook: Vondel, de Libertijn, die via een soort Bijbels humanisme weer terugkeerde in de schoot der heilige moederkerk. Dus iemand, die in zake het Gereformeerd beginsel lijnrecht tegenover Trigland c.s. stond.

Het moeilijke van het Gereformeerd beginsel is, dat het zo "uitsluitend het andere" is en dat de overtuigd Gereformeerde zich geroepen weet dat beginsel zoveel hem mogelijk is te handhaven en ook, waar mogelijk, te verbreiden. Bij de beoordeling van de kerkelijke en ook van de staatkundige strijd van de Gereformeerden dient men daar vooral rekening mee te houden, en we moeten Trigland en zijn medestrijders duidelijk in de lijst van hun tijd plaatsen.

Hoofdstuk 6

HET ONDERWIJS

Dit hoofdstuk had ook als opschrift kunnen hebben: de strijd begint. Maar omdat het onderwijs zo'n belangrijke zaak is en zo ten nauwste samenhangt met het geestelijk leven en ook omdat de historie van het onderwijs een belangrijk stuk van de Amsterdamse geschiedenis is, kozen we toch de titel, die nu boven dit hoofdstuk staat. Van de tijd van Karel de Grote af - dus vanaf de negende eeuw - is er in de Nederlanden onderwijs gegeven op scholen. Daarvóór was er alleen een - overigens weinig betekenende - opleiding voor geestelijken. Karel de Grote vond volksontwikkeling - dat was in zijn tijd nog maar alleen de ontwikkeling van de adel - van veel belang. Het is merkwaardig hoe lang het geduurd heeft voor er in de Noordelijke Nederlanden werkelijk volksonderwijs werd gegeven.

Amsterdam heeft al in het jaar 1300 een vrijbrief gekregen om zich stad te noemen. Over het recht van het stichten of voortzetten van scholen wordt daarin niet gesproken. Maar van tweeënveertig jaar later is er een stadsbrief, waarin o.a. staat vermeld: "Si sullen behouden die scole, dat scrijfambacht ende due costerie binne hoere vriheden te gheven denghenen dien heur ghenoecht".

Tot de Alteratie toe werd in Amsterdam, evenals overal, het onderwijs door priesters gegeven. Ook na de Alteratie bleven er nog verschillende priesters bij het onderwijs werkzaam. We weten, dat ook Trigland zelf hier bij zuiver Rooms denkende leraren een poos het onderwijs genoten heeft, terwijl de stad toch al Gereformeerd was.

De zich steeds uitbreidende stad kreeg in Triglands tijd behoefte aan meer dan gewoon onderwijs. Dat werd vooral gevoeld door de geleerden, die hun kinderen al op te jeugdige leeftijd in Leiden moesten laten studeren, omdat Amsterdam geen gelegenheid tot verdere studie bood.

Eind zestiende en begin zeventiende eeuw kenmerken zich door twee belangrijke geestesstromingen, die ieder op zijn wijze de tijd een geheel ander aanzien gaven. Namelijk de Reformatie en de Renaissance. De Renaissance stamt uit Italië. Het heeft twee eeuwen geduurd eer er in ons land van een renaissancistische opleving sprake is. Meestal kiest men de jonge dichter P. C. Hooft als onze eerste grote renaissancist. En Hooft leefde tijdens Trigland. Hij was een jaar of zeven ouder. In zeker opzicht is de Renaissance een overeenkomstig verschijnsel als de Reformatie.

Beide stromingen waren een protest tegen de middeleeuwse geest. In Italië eerder, in de Nederlanden later, ontstond een andere kijk op mens en wereld, mens en kerk, dan in de Middeleeuwen. De Reformatie is een zuiver kerkelijke beweging geweest, hoewel daarbij ook sociale elementen mee speelden. De Renaissance had in de Roomse landen al lang haar triomf gevierd vóór de Reformatie een feit werd. Vooral op het terrein van de beeldhouwkunst en de litteratuur. Zij is in zekere zin de Reformatie vooraf gegaan. Voorzichtig kunnen we zeggen, dat de Renaissance de individuele mens vrij maakte van de middeleeuwse binding aan kerk en staat. Zij was gericht op de zelfbewustheids-ontwikkeling van de persoon. In zekere zin was zij een vrijheidsbeweging. Het individu vrij van versleten kerkelijke en maatschappelijke structuren. Het grote verschil tussen Renaissance en Reformatie is, dat de Reformatie de redding van de mens uit de greep van de verdorven kerk voorstond om met de bevrijde mens de oude christelijke kerk weer te herstellen, die alleen het Woord van God als basis had. Dus bevrijd van de traditie, die de openbaring overwoekerd had.

De Renaissance durven we min of meer een heidense beweging noemen. Niet dat iedere renaissancist nu per definitie ook een heiden moet zijn. Maar het godsdienstig

element ontbreekt. Een hang, wat de kunst betreft, naar het heidens verleden is duidelijk aanwijsbaar. Nauw verwant met de Renaissance is het humanisme, dat er in zekere zin de doorwerking van is. Beide bewegingen hebben de verwereldlijking sterk bevorderd. Het humanisme is waarschijnlijk gevaarlijker dan het Renaissancisme, omdat het zich in sommige gevallen in de kerk openbaart als het zgn. Bijbels humanisme. Kenmerkend is, dat Renaissance en humanisme voornamelijk bij de geleerden en de kunstenaars weerklank vonden en de Reformatie vooral insloeg bij het volk en de gezeten burgerij.

We wezen er al op, dat het Holland van de zestiende eeuw Libertijns was ingesteld en dat het Calvinisme vooral door de Zuid-Nederlanders naar het Noorden is uitgedragen. Over de Libertijnen een enkele opmerking om duidelijk te doen inzien waartegen Trigland c.s. de strijd moesten aanbinden. Prof. Dr. D. Nauta wijst in de Christelijke Encyclopedie op de Libertijnen van Handelingen 6 : 9: "En daar stonden op sommigen die waren van de synagoge, genaamd der Libertijnen", maar verklaart, dat we tot op heden daarvan nog niet anders weten, dan dat in de Romeinse tijd vrijgelaten slaven Libertijnen genoemd werden. Prof. Dr. A. D. Polman deelt mee, dat er in Genève in Calvijns dagen een politieke partij van die naam is opgericht, die zich tegen Calvijns strenge levensstijl verzette. Welnu, met dit soort Libertijnen kreeg Trigland in Amsterdam te maken. Humanist, renaissancist, Libertijn, het was voor Trigland één wat de klok sloeg. Hij is nog maar een jaar in Amsterdam of drie vooraanstaande Amsterdammers van Libertijnse richting, namelijk P. C. Hooft, Gerbrand Adriaanszoon Breero en dr. Samuël Coster richtten de "Duytse academie" op. Een school, als opvolgster te beschouwen van de beroemde Roomse onderwijsinrichtingen, die Amsterdam voorheen bezat.

Op 23 september werd de school geopend met een toneelstuk, getiteld: "Apollo over de inwijdinghe van de Nederlandse Academie de Byekorf Het was een uit het Grieks vertaalde allegorie. Apollo beloofde de negen Muzen, dat de Amsterdamse burgerij in elk vak van wetenschappen en kunsten onderwezen zou kunnen worden.

De school werd gevestigd in een van de laatste uitbreidingen van de stad. Als hoogleraren werden aangesteld: Sibrant Hanzen Cardinael uit Harlingen, een mennonist en Jan Theuniszoon, een afvallige mennonist. En dat in het Gereformeerd Amsterdam! Natuurlijk expres! Ook in Amsterdam moest nodig een frisse geest waaien. Op 23 september werd de school geopend en november van hetzelfde jaar wendde de kerkenraad zich tot de stedelijke overheid met een "adres", waarin we lezen: „, nopens de nieuw (soo men secht) academie geleghen in de nieu-stadt, dat er openbare professoren heten te wezen, genaamd Sibrant Hanzen, mennonist, en Jan Thonisz., oock een afvallich mennonist, datter oock eenighe speelen van commedien ghespeelt worden, die niet en connen profytelijck of stichtelijck zijn". Verder dringt de kerkenraad er op aan, dat de akademie zal worden opgeheven.

De Vroedschap was daartoe bereid. Wel iets voor ons, de nu levenden, om de ogen uit te wrijven. Als wij nu nagaan waartegen door christenen geprotesteerd wordt en welke resultaten dat heeft, dan is er wel het één en ander veranderd. De drie voorname Amsterdammers waren woedend. Dr. Samuël Coster schreef: "Die luy - hij bedoelde de dominees - die alleen geleerden willen schynen verdroeghen het noode dat ook anderen haar bequam ende wetende ghenoech souden openbaren op deese zeetel aan den volcke te leeraren".

Trigland maakte dus al spoedig een overwinning van zijn kerkenraad mee. Maar de zoëven genoemde Breero zei: "'t Kan verkeren! " Trigland zou het ondervinden.

In mei 1631 kreeg Amsterdam een hogere school, door de stedelijke overheid gesticht,

genaamd het Athenaeum, met Vossius en Van Baerle als docenten. Daartegen protesteerde de kerkenraad niet.

De kerk van Christus is niet tegen ontwikkeling, tegen onderwijs. Ook de christen weet, dat kennis macht is. Er is evenwel een kennis, die opgeblazen maakt. Dat is de kennis, die het aandurft haar kritiek te richten op het Woord Gods en uiteindelijk tot ongeloof komt. Tegen deze kennis, deze ontwikkeling protesteerde de Amsterdamse kerk bij haar overheid.

Hier een duidelijk voorbeeld hoe de Calvinist zich de verhouding kerk en Staat denkt. Beide hebben hun eigen terrein, doch beïnvloeden elkaar. De overheid beschermt de kerk, zodat zij onder haar een stil en gerust leven heeft. Maar de overheden zijn lid van de kerk. Zij staan onder haar tucht, zoals de gemeenteleden, predikanten, ouderlingen en diakenen evenzeer onder het regiem van de overheid staan. De kerk heeft tot taak de overheid op gevaren te wijzen, die de burgerij bedreigen, en van haar te vergen daartegen maatregelen te nemen. Zoals de onderlinge samenwerking van kerkenraad en regering was inzake de Duytse Academie en met het oprichten van het Athenaeum was het volgens Calvinistische (Gereformeerde) principen. Zolang in Amsterdam een magistraat regeert, waarvan de leden uit de beginjaren van de strijd voortkwamen en dit beginsel waren toegedaan, werken de twee machten, staat en kerk, harmonisch samen. Als evenwel al spoedig een ander geslacht de zetels in het stadhuis gaat bezetten, wordt het anders en gaat de Staat heerschappij voeren over de kerk. Dat zat er trouwens ook al bij de oude regeringspersonen in. De oude gedachte, dat de soeverein overal, op ieder gebied het eerste en het laatste woord heeft, heeft in de latere middeleeuwen vorm gekregen. De paus moest wijken voor de keizer. Het begin van de zeventiende eeuw van onze geschiedenis wordt gekenmerkt door de botsing tussen kerk en Staat, waarbij zal blijken dat, uitwendig gezien, de Staat het wint. De kerk wordt Staatskerk. In die Staatskerk zal de gemeente zich vaak minder thuis voelen.

Hoofdstuk 7

DE BELIJDENIS

De gemeente van Jezus Christus, is dat de kerk? We kunnen deze begrippen niet scheiden. Ik las ergens, dat de gemeente van Jezus Christus zich een gevangene kan voelen in de kerk. Misschien is het juist te zeggen, dat de kerk het instituut van de gemeente is. De gemeente is de gemeenschap der kinderen Gods. De kerk is: haar voor het oog der wereld zichtbare verschijning.

Als God Adam alleen in de hof ziet, weet Hij, dat het niet goed is, dat de mens alleen is en dan creëert Hij de eerste gemeenschap. Uit Adam scheidt Hij Eva. Adam herkent Eva als zijns gelijke, dat is: beeld van God. Zij ook, evenals hij. Dat is hun liefdeband. Het is ook hun gemeente zijn. Kinderen Gods! Geliefden van God! Samengevoegd door God tot een schone eenheid, waarin zij elkaar herkenden als beeld dragers Gods, leven in gemeenschap met elkaar en daarom ook met God. Volkomen zuiverheid en harmonie! Op hetzelfde moment als zij de gemeenschap met God verbreken, is ook hun gemeenschap verstoord. Ze schamen zich voor elkaar. Naakt en anders! Ze verbergen zich voor elkaar en schuilen weg voor God. Als God Adam ter verantwoording roept, is er geen sprake meer van gemeenschap. Integendeel: Adam ontvoert zich als de laffe egoïst, die zijn "vlees van zijn vlees en been van zijn been" verradert en eigenlijk ten diepste God de schuld geeft, Die de gemeenschap gesticht had: was ik maar alleen gebleven! God Zelf herstelt de gemeenschap weer. Geeft Zijn ontluiserde gemeente de moederbelofte en zendt haarde wereld in. De pelgrimstocht begint. Daarmee de strijd. Eerst

alleen tegen de doornen en distelen en de wilde dieren. Maar weldra tegen de boze geesten, die in de lucht zijn. En tegen dat deel van Eva's kinderen, dat de overste dezer wereld tot leidsman kiest. Het zal veertig eeuwen duren eer de moederbelofte vervuld wordt. De kerk zal het Vrouwenzaad niet herkennen. De gemeente wel: Simeon en Hanna de profetes! Maar dezelfde gemeente vlucht als haar Koning gevangen genomen wordt. Geen der volken is met Hem als Hij de wijnpers treedt. Maar in Zijn eenzaamheid herstelt Hij de gemeente weer en brengt haar zonder vlek of rimpel in gemeenschap met Zijn Vader, Die in de hemelen is. Geeft haar het bevel: de volken te onderwijzen en te dopen in Zijn Naam, en de belofte: "Ziet, Ik ben met ulieden alle dagen tot de voleinding der wereld". De kerkgeschiedenis zet zich voort. De nieuwe kerkgeschiedenis. Niet meer de kerk der belofte, maar die der vervulling. Men hoeft niet veel van de kerkgeschiedenis te kennen om te weten, dat werkelijk de gemeente zich vaak een gevangene voelde binnen haar instituut. De kerkgeschiedenis is in feite de worsteling der gemeente om de kerk een zuivere openbaring van haar Koning te doen zijn. De gemeente zijn de twee of drie in Zijn Naam vergaderd, waar Hij in het midden is. De gemeente kan slechts kerk zijn als de kerk zich louter en alleen baseert op Gods Woord. Zodra de kerk als uiterlijke verschijningsvorm van de gemeente dat niet meer doet, verlaat de gemeente het instituut en komt zij tot reformatie, tot het weer echt en naar Goddelijk bevel kerk-zijn.

We zijn begonnen vast te stellen, dat kerk en gemeente niet te scheiden zijn. Op zeker moment is dan ook wat zich kerk noemt geen kerk meer. Het is de gemeente, die geleid en bekrachtigd door de Heilige Geest weer kerk wordt. Zij zal naar het Woord Gods in de wereld verdrukking hebben. Niet in iedere periode en op dezelfde wijze. Niet altijd door middel van brandstapel en schavot. Maar ook de miskennis, de bespotting, het gedrongen worden in de hoek van het zielig, bekrompen zijn, is een vorm van haar verdrukking. Daar zal Trigland mee te maken krijgen. Spot en hoon

zullen zijn deel zijn. Doch tevens, begenadigd door de opperste Leidsman en Vol-einder van zijn geloof, zal hij in de kring van die met hem kinderen Gods zijn, genade en eer ontvangen.

Gemeente en kerk zijn plaatselijk. Maar de plaatselijke kerken staan niet alleen. Zij staan in contact met de andere plaatselijke kerken.

Zo sprak men in Triglands dagen van de Gereformeerde Kerken in de Nederlanden. Deze kerken hadden hun belijdenis. De belijdenis is met de kerk ontstaan. Maar men mag niet zeggen, dat de belijdenis de grondslag van de kerk is. Dat is Christus Zelf. De belijdenis is als het ware een soort verantwoording van wat de gemeente gelooft. Met de belijdenis treedt de gemeente voor het forum der wereld. Als Guido de Bres zijn belijdenisgeschrift heeft voltooid, wordt dat geschrift in de nacht van 1 op 2 november 1561, verzeld van een brief aan Filips II, over de muur van het kasteel te Doornik geworpen. Dit betekende: zoals in deze konfessie samengevat, willen de Gereformeerden kerk van Christus zijn.

Wij hebben al gezegd, dat de Hollanders van huis uit geen Calvinisten zijn. Ook zij niet, die met de Hervorming mee waren gegaan. Maar onder invloed van uit het Zuiden heeft de Hollandse kerk in theorie en als basis van eenheid de Gereformeerde belijdenis aanvaard. Zolang de strijd met Spanje hevig en beangstigend was, vonden de verschillend denkenden elkaar wel, zonder het op alle punten, wat de belijdenis betreft, met elkaar eens te zijn. Maar als na 1600 zich in het Noorden een vrije republiek ontwikkelt en het directe gevaar geweken is, komen de moeilijkheden. In het vuur van de strijd had men de geschilpunten laten rusten, maar gelijk met de meerdere rust en veiligheid kwam aan het licht hoe uiteenlopend er gedacht werd over belangrijke geloofszaken. Voegt men daarbij de Libertijnse inslag van veel vooraanstaande Hollanders, dan is het niet zo vreemd, dat, zodra het *Twaalfjarig Bestand* gesloten is, de kerkelijke poppetjes gaan dansen.

Meestal zegt men: Arminius begon van de Gereformeerde leer afwijkende gevoelens te verkondigen. Dat heeft hij ook gedaan, maar hij was, om het even eenvoudig te zeggen, niet de eerste Remonstrant. (Hij heeft nooit geweten, dat zijn volgelingen deze naam zouden dragen, maar voor ons is het begrip Remonstrant nu eenmaal duidelijk, daarom formuleerden we het alzo.) Arminius vertolkte met zijn leer der "uitverkiezing-bij-voorzien-geloof" en die van "'s mensen roeping tot de zaligheid" alleen maar wat bij velen in Holland al van ouds leefde. Evenzo de leer, dat de mens uit "vrije wil" de werking van Gods genade kan aannemen of weerstaan.

Het lijkt zinvol om in het levensverhaal van Trigland even iets over Arminius te vermelden. Immers Triglands leven is gevuld geweest met de weerlegging van diens dwalingen en de strijd tegen zijn volgelingen.

Arminius is geboren als Jacob Harmenszoon in Oudewater op 10 oktober 1560 en gestorven op 19 oktober 1609 als professor van de Hogeschool te Leiden. Zijn vader stierf vóór 1575; zijn moeder werd door de Spanjaarden vermoord toen dezen de stad plunderden en uitmoordden. Zelf studeerde hij als bursaal van het Amsterdamse kramersgilde bij Béza in Genève, maar moest die stad verlaten om zijn Raministische gevoelens.

Volstaan we met te zeggen, dat het Raminisme een filosofische kwestie was. In Genève sloot hij vriendschap met Uitenbogaard, de latere hofprediker van Maurits en zijn (voorzichtige) geestverwant. In 1588 wordt hij predikant te Amsterdam. Plancius waarschuwt dan al tegen zijn afwijkende gevoelens, maar wordt door de vroedschap het zwijgen opgelegd. Als Arminius door de kerkenraad verzocht wordt om de

zienswijzen van de humanist-dichter Coornhert te weerleggen, en de leer van Béza tegenover deze Libertijn te verdedigen, komt daar niets van terecht. Geen wonder, hij was het meer met Coornhert eens dan met Béza, althans wat de leer der predestinatie betrof. Feitelijk stond hij dus volstrekt niet als zuiver Gereformeerd te boek als hij in 1602 benoemd wordt als professor in de theologie te Leiden. Hij raakt daar in conflict met Gomaristen. Hij was toen nog geen doktor in de theologie.

Onder zijn collega-tegenstander Gomaristen promoveerde hij, nadat hij gezegd had het Pelagianisme te verwerpen. Hij was de eerste, die aan Leidens Hogeschool de doktorstitel verwierf. Wel merkwaardig! Er openbaarde zich in Holland een sterke neiging om de eenmaal aanvaarde belijdenisschriften aan een revisie (herziening) te onderwerpen. Arminius stelde zich daartoe graag beschikbaar. Maar er was toen reeds een grote onenigheid in de kerk ontstaan. Er waren al min of meer Arminianen en Gomaristen, al kwam het niet tot een duidelijke partijvorming. Als de geestverwanten van Gomaristen Arminius steeds meer van onrechtzinnigheid beschuldigen, wendt deze zich tot de Staten van Holland en West-Friesland met het verzoek zich voor hun kollege van de smaad van onrechtzinnigheid te mogen zuiveren. Hij verschijnt 30 mei 1608 voor de Hoge Raad, het openbare gerechtshof, gelijk met Gomaristen en nog acht predikanten. Gomaristen en meerderen dringen dan reeds aan om de kwestie op een synode te brengen.

Natuurlijk vinden wij dat logisch. Een kerkelijke zaak moet op een kerkelijke vergadering worden behandeld. Maar in het Holland van toen dachten velen daar anders over. De Staat had het voor het zeggen. De Gomaristen kenden feitelijk de Staat dat recht niet toe. De Arminianen juist wel. Zij verwachtten meer van de steeds meer Libertijns denkende rechtsgeleerden dan van de theologen. Bovendien was het ook hun overtuiging dat de overheid in kerkelijke kwesties de eindbeslissing had.

Arminius had een zwakke gezondheid en als we in aanmerking nemen, dat hij al in 1609 gestorven is, dan zal het ons duidelijk zijn, dat de behandeling voor de Hoge Raad en later voor de Staten niet tot een beslissing heeft geleid. 12 Augustus 1609 werd onder leiding van Johan van Oldenbarneveld een Statenvergadering gehouden, waarbij Arminius staande hield wat hij steeds beweerd had. Het debat moest worden afgebroken wegens Arminius' toenemende zwakte. Hij stierf circa negen weken later aan de ziekte, die zijn lichaam verteerd had, tuberculose.

Gomaristen verklaarde, dat hij met de gevoelens van Arminius niet voor Gods rechterstoel zou durven verschijnen. Om misverstanden te voorkomen, deze woorden heeft Gomaristen niet gesproken in verband met Arminius' sterven, maar na de eerste debatten in mei 1608.

De strijd is fel gevoerd. Trigland blijft in het begin op de achtergrond. Hij was voorlopig nog de jongste van de Amsterdamse predikanten. We zouden dus gevoegelijk het begin van de twisten over kunnen slaan. Maar daar Trigland met het kerkelijk gebeuren van zijn tijd nauwkeurig heeft meegeleefd en er zelfs uitvoerig over geschreven heeft, is in ieder geval het vermelden van de feiten in chronologische opvolging gewenst.

De opvattingen van Arminius vonden ingang vooral in Holland en Utrecht. Er ontstond een beweging in de kerk, die in haar uiterlijke vorm wel lijkt op hetgeen nu overal aan de gang is. De nieuwe ideeën werden vanzelfsprekend vooral door de jeugd gedragen. De studenten, die van Leiden kwamen, ontpopten zich duidelijk óf als Arminianen, óf als Gomaristen. We wezen er reeds meerdere malen op, dat de tendens van de voorname Hollanders min of meer Libertijns was. Dus ook ouderen in de stedelijke en gewestelijke regeringen kozen de partij van Arminius. Het is moeilijk, zelfs na nauwkeurige lezing van de historische gegevens de verhouding aan te duiden

waarin de Arminianen en de Gomaristen tot elkaar in getalsterkte stonden. Men zou kunnen zeggen, dat in Holland en Utrecht, en deels in Gelderland en Overijssel de Arminianen in de meerderheid waren, en in Zeeland, Friesland en Groningen de Gomaristen. In Groningen en Friesland is het minst van de strijd gebleken. Fruin deelt mee, dat de stad Rotterdam van al de Hollandse steden het meest Arminiaans was. De stad, waar Elias van Oldenbarneveld (broer van de grote Johan) raadpensionaris was en opgevolgd werd door Hugo de Groot. Wat Elias was, weet ik niet, maar Hugo is wel het best gekenmerkt met: Bijbelse humanist. Hij wilde een kerk als in Engeland, waar met enige goede wil een ieder terecht kon. In zekere zin was ook hij een Libertijn, zoals ongeveer al de leden van de Rotterdamse vroedschap en grotendeels ook de statenleden. De Libertijnen wilden ten koste van alles de vrede in de kerk bewaren. Wie de vrede verstoorde, moest er uit. Rotterdam bande dan ook dominee Geselius niet om zijn Gereformeerde gevoelens, maar omdat hij voor de Gereformeerde leer opkwam en zodoende de rust en de vrede verstoorde. Doch zover zijn we nog niet in de zeventiende eeuw gevorderd.

Ongetwijfeld is het Trigland al spoedig bekend geworden, dat voor de Arminianen in Alkmaar ook de victorie begon. Daar stond de oudere dominee Hille, een Gereformeerd man, die de kerkenraad aan zijn zijde had. Maar ook de jonge Venator, een overtuigd volgeling van Arminius. Venator kreeg een groot deel van de vroedschapsleden en van vele vooraanstaande burgers op zijn hand. De kerkenraad, aangevoerd door dominee Hille, wilde maatregelen nemen om de onrechtzinnigheid in de kerk te bestrijden. Zij eiste, dat alle kerkleden de Geloofsbelijdenis en de Catechismus zouden ondertekenen. De kerkenraad deed dat, zoals in die dagen gebruikelijk was, in overleg met de stadsregering. Deze maatregel had een ontstellend gevolg. Er ontstond een compleet oproer. Zó erg, dat de magistraat werd afgezet en er een nieuw stadsbestuur gekozen werd in de geest van Venator. Dat had tot gevolg, dat er ook een andere kerkenraad kwam, want de stadsregering benoemde de kerkenraadsleden. Hille werd verbannen, de kansels in de stad werden voor hem gesloten. Maar hij preekte iedere zondag in het kleine Koedijk. Zijn geestverwanten uit Alkmaar togen iedere zondag in groten getale op naar de dorpskerk, waar zij hun geliefde prediker konden beluisteren.

Nu moeten we voorzichtig zijn met gevolgtrekkingen, die uit de vorige zin getrokken kunnen worden. Men komt er zo licht toe de strijd, in de eerste decennien van de zeventiende eeuw en met name in het begin van de tweede daarvan, alleen kerkelijk en godsdienstig te zien. Dat is makkelijk en ook min of meer strelend voor ons denken. Maar het verloop van de historie bewijst helaas, dat met de strijd om de ware Gereformeerde belijdenis heel wat politiek gehárrewar vermengd is geweest. Dat kan ook wel niet anders, daar kerk en Staat zo één waren als het in het verloop van onze geschiedenis nooit was geweest, en ook nooit meer zijn zou. In een zogenaamd neutraal geschiedenisboekje voor de lagere school, dat in mijn jeugd gebruikt werd, stond het ongeveer zo: "De troebelen tijdens het Twaalfjarig Bestand kenmerken zich door de machtsstrijd tussen Oldenbarneveld en Maurits; men kan ook zeggen: tussen Holland enerzijds en de overige gewesten anderzijds. Uiteindelijk zal deze strijd uitlopen op de volledige overheersing van Holland over de andere gewesten. Daarmee in verband zullen er twee stadhoudersloze tijdperken zijn. Oldenbarneveld vertegenwoordigde de principes van de Hollandse regent, terwijl Maurits de lijn van zijn doorluchte vader volgde en vooral aandrong op de gelijkwaardigheid van de gewesten en hun eenheid, waarover hij dan soeverein wilde zijn, welke waardigheid zijn vader, kort voor zijn dood, in het vooruitzicht was gesteld. Terzelfder tijd waren

er kerkelijke twisten ontbrand over de leer der predestinatie, een leerstuk van Calvijn, dat thans weinig aanhang meer heeft".

Duidelijk dus, dat mijn neutrale geschiedenisleraar het volle aksent legde op de politieke strijd, en als aanhangsel daarvan ook nog even op de kerkstrijd attendeerde. Dat is onjuist. Maar - eerlijkheidshalve! - het is ook onjuist om te doen voorkomen of het volle accent gelegd moet worden op hetgeen de kerk beroerde.

Het hierboven vermelde gebeuren te Alkmaar behoort tot wat we kunnen noemen het voorspel van de eigenlijke machtsstrijd in de Uniegewesten. Inderdaad ging die strijd bij mannen als Trigland - en we kunnen er nog tientallen noemen - om de zuivere Gereformeerde belijdenis. En ons oordeel is ook niet subjectief als we beweren, dat in het zogenaamde Voorspel de Gereformeerden door de magistraat van meer dan één stad behandeld zijn zoals dominee Hille in Alkmaar.

De scheldnaam Slijkgeuzen, die toen is ontstaan, is op zichzelf al een bewijs. Want zo werden degenen genoemd, die, zoals de volgelingen van dominee Hille, des zondagsmorgens hun stad verlieten om ergens in één van de dorpen een goede Gereformeerde preek te horen. Als zij soms bemodderd en verregend des avonds terugkeerden, werden ze door de kwajongens en het pleps met bovengenoemd scheldwoord begroet.

In de buurt van Rotterdam was hun aantal het grootst. De titel van dit hoofdstuk is: De Belijdenis. We trachtten in het voorgaande duidelijk te doen uitkomen, dat de kerk, als de voor het oog der wereld zichtbare gemeente van Jezus Christus, een belijdenis moet hebben. Niet alleen opdat de wereld weet waar zij, als het woord kerk valt, mee te maken heeft, maar ook opdat de persoonlijk gelovige als lid van de kerk duidelijk wete wat hij inzake de prediking des Woords en de bediening der menten van de kerk te wachten heeft. Vaak wordt gezegd, dat de belijdenisgeschriften niet op één lijn gesteld mogen worden met Gods Woord. In zekere zin is dat zo. Als Arminius vraagt om een revisie, een herziening der belijdenis-schriften, dan is dat zijn recht. Trigland heeft persoonlijk als lid van de Dordtse Synode meegewerkt aan de herziening en ook aan de uitbreiding van de Gereformeerde belijdenisschriften. Maar daar de belijdenisschriften terecht de pretentie hebben van gegrond te zijn op Gods Woord, moet hij, die een herziening van de belijdenis wil, zich ook gronden op datzelfde Woord Gods. We betreden hier een terrein, waar de voetangels en klemmen legio zijn. We moeten het evenwel betreden omdat de zin van Triglands leven geweest is telkens en telkens weer de Gereformeerde belijdenis te handhaven. Het is nooit bij Trigland de vraag geweest of een mens ook zonder het aanvaarden van deze belijdenis zalig kon worden. Want dat is op zichzelf al onGereformeerd. Er is geen alleenzaligmakende belijdenis. Wel de alleen zaligmakende kerk, namelijk die van Jezus Christus, die zich in vele vormen openbaart. Het gaat in de strijd om de Gereformeerde belijdenis, om het vaste geloof en het zeker weten, dat deze belijdenis, geformuleerd door vrome en wijze mannen, begenadigd door de inwerking van God de Heilige Geest, in al haar onderdelen steunt op Gods openbaring in de Schrift.

Het is volkomen juist te zeggen, dat Trigland zich heel zijn leven heeft ingezet om de juiste belijdenis te vinden en de eenmaal gevonden belijdenis te verdedigen. Maar het is ook onvolledig. Want tevens is Trigland bezorgd geweest over het zieleheil van zijn mede-mensen. Hij is pastoraal bezig geweest met zijn gemeente en later ook met zijn studenten. Er was bij hem zelfs een grote sociale bewogenheid, die tot uiting kwam in de wijze, waarop hij de bewindhebbers der Oost Indische Compagnie en W.I.C. op hun plicht wees betreffende de verzorging van de wezen en weduwen van het scheepsvolk, dat voor hen de schatten uit Oost en West naar het vaderland bracht.

We komen daar op terug. Expres om de schijn te vermijden dat Trigland en zo

ongeveer al de leden van de Dordtse Synode harde, onbewogen, volgens Vondel zelfs huichelachtige muggenzifters waren wat het belijden betrof, en de opdracht van Christus om apostel te zijn links lieten liggen. Deze tijd gewaagt van medemenselijkheid en apostolaire bewogenheid. Alom klinkt de leus, dat de belijdenis, welke dan ook, op de zoveelste plaats komt. De ware christen is hij, die er op uittrekt om honger te stillen en onrecht te bestrijden. Nu is het waar, dat het geloof zonder de werken dood is, maar evenzo zijn de werken zonder het geloof dood, althans wat betreft ons gemeente - en dat is, als het goed is ook kerk - zijn van Jezus Christus. De christen heeft geen "brood alleen" en weet slechts van één vrede, die niet van deze wereld is. Hij weet, dat de belijdenis een groot goed is. Dat het formuleren van zijn geloof hem tot kerk maakt met de andere gelovigen en dat alleen de kerk met een belijdenis, gegrond op Gods Woord, het zoutend zout kan zijn, volgens de opdracht van haar Koning.

Trigland heeft vele bestrijders gehad bij zijn pogen om de belijdenis zuiver te houden.

Hoofdstuk 8

DE BESTRIJDERS

Voor we nader ingaan op de gebeurtenissen, die het geraamte van Triglands leven geweest zijn, eerst iets over zijn bestrijders. Vind het niet vreemd, dat we de gebeurtenissen, de feiten, uit zijn - en trouwens uit ieders - levens het geraamte noemen. Want het eigenlijke leven van een mens is zoveel meer dan de feitelijkheden waaruit het bestaat. Iedere gebeurtenis in ons leven heeft, behalve haar oorzaak en gevolg, de persoonlijke ervaring. Wij kunnen niet ten diepste nagaan welke pijn of welke vreugde een bepaald gebeuren in iemands leven ten gevolge had.

Trigland is behalve dominee en professor, behalve geharnast strijder voor de Gereformeerde belijdenis, een gewoon gevoelig mens geweest: echtgenoot en vader, burger van zijn stad en onderdaan van de overheid over hem gesteld. Hóe reageerde hij in zijn hart op de vele blijken van waardering, die tot uiting kwam zowel in zijn beroep als predikant, als in zijn aanstelling tot professor? Maar ook: op welke wijze aanvaardde en verwerkte hij de spot en smaad van Vondel, dr. Coster en zoveel andere tegenstanders? We weten dat niet. We kunnen alleen de feitelijkheden vermelden en ons aan de hand daarvan Triglands eigenlijke leven voorstellen.

Zijn bestrijders waren afkerig van de in hun oog zo harde Gereformeerde leer. Zij wisten zich hoogstaande, beschaafde mensen te zijn. Ruim denkenden, geciviliseerden. Lieden van een hoger geestelijke standing dan het domme kerkvolk.

En toch hebben zij zich niet ontzien de man Trigland persoonlijk aan te vallen, te belasteren, ja zelfs met enkele eigenaardigheden van zijn uiterlijk de spot te drijven. Op de keper beschouwd, is dat niet zo hoogstaand en geciviliseerd. Zo moest meer dan eens zijn wat grote, wat rood getinte neus het ontgelden en probeerde men tijdens een toneelvoorstelling er de nadruk op te leggen, dat hij nu niet bepaald een innemend uiterlijk had.

Wie waren nu zijn tegenspelers in het conflict, dat speciaal het toenmalige Amsterdam beroerde? Bestrijders? Nemen we eerst de spotters.

Bovenaan staat ongetwijfeld **Vondel**.

Niemand zal iets afdoen van zijn grootheid als dichter. Prins der Nederlandse dichters. Wel is het zo, dat Van Lennep met recht kon zeggen: "De veel geprezen, maar mingelezen Vondel". Minstens even groot als het getal Nederlanders is, dat niets meer moet hebben van het Gereformeerd belijden van Trigland, is het aantal, dat niets weet van zijn bespotter Vondel. Vondel is te Keulen geboren in het gezin van een doopsgezinde vluchteling uit Antwerpen. Zijn moeder, Sara Kranen, was ook een Antwerpse vluchteling. Het gezin van Joost van den Vondel sr. en Sara Kranen vestigde zich ongeveer in 1597 in Amsterdam. Joost jr. was de tweede zoon. De oudste, Willem, mocht in Leiden rechten gaan studeren. Joost kwam in de kousen- en zijdehandel, die hij na zijns vaders dood met zijn moeder en na haar dood met zijn vrouw Mayke de Wolf voortzette. Hij is ongetwijfeld een grote geest geweest. Even terzijde: zijn beide gedichten op de dood van twee van zijn jonge kinderen, zijn ook voor deze tijd nog van ontroerende schoonheid. Het bekende "Constantijntje, zalig kijntje" en het gedicht op het sterven van zijn achtjarig dochtertje Saartje, genoemd naar haar grootmoeder. Dr. P. J. Meertens noemt hem terecht: de grootse dichter uit de zeventiende eeuw, dichter van Europees formaat en naar veler oordeel zelfs de grootste uit de gehele Nederlandse letterkunde.

We onderschrijven dit oordeel gaarne, maar betreuren het, dat hij in ons verhaal over

Trigland niet de hoge plaats kan innemen, die we hem zouden gunnen. Dat komt omdat hij, hoewel even als Gomaris Zuid-Nederlander van origine, het Calvinistische christendom niet heeft begrepen. Ten overvloede herinneren we er aan, dat hij op het eind van zijn leven Rooms geworden is en ter verdediging van de Rooms-katholieke kerk drie leerdichten schreef, waarvan zijn "Altaergeheimnissen" het bekendste werd. Het is merkwaardig, dat verschillende Libertijnen in Triglands tijd duidelijk neigingen vertoonden van toenadering tot de Rooms-katholieke kerk.

Zo bijvoorbeeld een van de allergrootsten, Hugo de Groot, waarvan **Geerard Brandt** in zijn "Leven van Vondel" schrijft: "De Heer De Groot hadde, korts voor zijn overlyden, den vrede tusscheh Roomschezinden en Protestanten getracht te bemiddelen, en met dat oogmerk verscheide boekskens geschreven, waarin sommige stukken des Pausdoms werden verschoont, en beweert dat de verzoening tusschen de partyen niet onmooghlyk was".

Dezelfde historieschrijver, die een groot bewonderaar van Vondel was, schreef ook, naar aanleiding van Vondels overgang naar de Rooms-katholieke kerk: "Hij werd van Mennist Remonstrants, en van Remonstrants Katholiek". En met kennelijk welgevallen schrijft hij op een andere plaats, dat Vondel tegen zijn vrienden soms zei: "Als ik dat volk magh aantasten, wordt mijn geest gaande". Dat volk zijn de Gereformeerden.

Dat Brandt dit als een compliment bedoelde, behoeft ons niet te bevreemden. Hij was Remonstrants predikant te Amsterdam. En de Remonstranten beschouwden de Gereformeerden als de bewerkers van hun aanvankelijke ondergang.

We komen in één der volgende hoofdstukken nader terug op de venijnige steken, die de welversneden pen van Vondel Trigland heeft toegebracht, die men wel eens de "zone Boanergus" noemt in verband met zijn heftig optreden tegen de aantasters van de Gereformeerde leer.

Voeren we nog even een andere, bij Vondel vergeleken veel minder begaafde bespotter van Trigland ten tonele, namelijk de letterkundige toneelschrijver dr. Samuël Coster, geneesheer aan het Gasthuis te Amsterdam. In een der vorige hoofdstukken spraken we al over hem in verband met het oprichten van de Nederduitse Academie, die uiteindelijk door de Vroedschap, op verzoek van de kerkenraad werd opgeheven. Coster was ongeveer vijf jaar ouder dan Trigland en Amsterdammer van geboorte. We kunnen wel zeggen dat tussen hem en de kerkenraad van Amsterdam de eeuwenoude strijd ontbrandde over het toneel. En omdat Coster speciaal Trigland als mikpunt van zijn spottereien koos, kunnen we gerust vaststellen, dat het Trigland is geweest, die zich scherp tegen het toneel verzette. Nadat de Akademie was opgeheven, bepaalde dr. Coster zich meer speciaal tot het toneelspel en wist hij zover te komen, dat Amsterdam zijn eerste schouwburg kreeg. Hij had medewerkers, waar hij trots op kon zijn.

Natuurlijk Vondel, maar wat voor hem van veel meer belang was, ook P. C. Hooft, de drost van Muiden, de grote dichter, toneel- en historieschrijver.

Nog een bekende naam kunnen we noemen, namelijk die van de spreuk: "Het kan verkeren!" Gerbrand Adriaansz. Bredero, al heeft deze ten aanzien van Trigland geen rol van betekenis gespeeld, daar hij al in 1618 op 33-jarige leeftijd overleed, toen de strijd van de kunstenaars tegen de kerkenraad nog in haar beginstadium stond.

Strijd! Kunst en godsdienst! We schreven in het begin al iets omtrent de controversen tussen het Calvinisme en de kunst (blz. 9). Daarna verwijzend, geven we hier een

aanvulling om te preciseren waar het in Triglands dagen om ging. Het was namelijk speciaal de toneelkunst waartegen de kerkenraad en speciaal Trigland in Gods naam moesten getuigen. Trigland c.s. zagen in de nieuwe schouwburg een afgodstempel. Voor hen was de kerk het symbool van het godsdienstig leven, en de schouwburg het zonnebeeld van het heidendom. Kunst en godsdienst, of wat duidelijker gezegd: kunst en religie liggen beide op het terrein van het geestelijk leven. Ook de natuurlijke mens kan bij brood alleen niet leven. Hij zoekt ook iets "dat boven het alledaagse, het puur aardse uitgaat".

Kunst wordt daarom ook wel een pseudo-religie genoemd. En als zodanig is zij een groot geestelijk gevaar. Ook maakten Vondel, Hooft en Coster het de kerkenraad dubbel moeilijk omdat zij zich zo scherp en zo lijnrecht tegen de ideeën van de Gereformeerden opstelden. Hun toneelspelen waren meestal geïnspireerd op de kunstwerken van de heidense dichters en treurspelschrijvers. Als Vondel zijn Lucifer schrijft, begint hij met de vermelding: "Het toneel stelt voor de Hemel". Dit op zichzelf was al stotend voor predikanten en kerkenraad. Men kán zeggen, dat hier twee meningen tegen elkaar botsten, die beide recht van bestaan hebben. Dan kan men voorts beweren, dat vanzelfsprekend de kunstenaars, als bij uitstek impulsieve mensen, zich heftig en scherp te weer stelden tegen de hen onderdrukkende kerkenraad. Vooral omdat aanvankelijk de magistraat zich geheel achter het consistorie stelde. Maar dan oordeelt men toch minder juist. In de eerste plaats kan geen Gereformeerde ooit toestemmen, dat de partijen beide gelijkwaardig waren. De kerk heeft de opdracht: "Weid Mijn lammeren en hoed Mijn schapen".

Zo was er geen sprake van onderdrukking en miskenning van de stichters en bespelers van de schouwburg, maar - naar de oprechte mening van predikanten als Smout en Trigland - van een bezorgdheid voor het welzijn van de aan hun toevertrouwde gemeente. Strikt genomen, behoorden de ijverige voorstanders van de schouwburg ook tot die gemeente. De Gereformeerden van toen zagen in het streven van de kunstenaars een uitdaging van de boze tegen de kerk van Christus.

De vraag kan gesteld of hun methode in alle opzichten de toets van de kritiek kan doorstaan. Zelfs kan men discutabel stellen of alle vorm van toneelspel de christen verboden is. Maar noch het falen in haar strijdmethoden, noch het verschil van inzicht kan het feit ongedaan maken, dat de predikanten in hun strijd tegen het toneel volkomen handelden naar plicht en geweten. Immers de Gereformeerde opvatting omtrent het toneelspel stond toen vast. En uit deze opvatting leefden en handelden de predikanten.

De vraag rijst of de methode van bestrijding van dat beginsel ook de toets van de kritiek kan doorstaan. Uit het vervolg van Triglands levensverhaal zal wel blijken dat zij dat niet kan. Veelal stelt men het voor of de hyperbeschaafde en ontwikkelde bovenlaag van die dagen zich, in verband met haar ontwikkeling en fijnzinnige aanleg, niet kon richten naar de in hun oog kleinzielige opvattingen van een paar predikanten en een stel zo goed als ongeletterde kerkenraadsleden. Over dat ongeletterd zou het één en ander te zeggen zijn, maar het feit staat wel vast, dat in het oog van de progressieven - om een hedendaags modewoord te gebruiken - van toen, evenmin als in het oog van hun geestverwanten van nu, een Gereformeerde ouderling oordeelbevoegd was als het om zulke belangrijke zaken als toneelspel gaat.

In het vervolg van ons verhaal zullen we gelegenheid krijgen de methoden van Vondel c.s. in hun strijd tegen mannen als Trigland, Smout en b.v. de Zeeuwse dominee Petrus Wittewrongel of de bekende, als "Otter in het Bolwerk" omschreven predikant Otto Badius, op hun beschavingspeil te beoordelen.

Met een kleine opmerking besluiten we dit hoofdstuk. Een vraag namelijk: Hoe durft iemand ook maar enige smet te suggereren op de prachtige hekeldichten van Vondel? Mist zo iemand ten enemale het inzicht in het ware dichterschap? Heeft hij die éne zin van Vondel nooit gelezen?

Al wat op 's herten grond leit, dat welt me naar de keel.

Was het geen heilige verontwaardiging, die de grootmeester van onze poëten dreef tot zijn ongeëvenaarde satires?

Die iemand is dan de schrijver van dit werkje over Trigland. Hij heeft die bekende Vondel-zin gelezen. Hij bewondert het literaire genie van de prins onzer dichters. Hij kan zelfs begrijpen, dat Vondel, Bredero, Hooft en Coster zich niet thuis voelden onder de in hun oog zo bekrompen en benepen etiek van een stel fanatieke vasthouders van zowel de leer der predestinatie als de eis tot wereldmijding. Maar te veel wordt z.i. bij het beoordelen van dit belangrijke stuk vaderlandse en kerkgeschiedenis vergeten, óók de predikanten en óók de kerkenraadsleden te zien als mannen, die door edele motieven werden gedreven. Die, gehoorzaam aan Woord en belijdenis, niet anders konden.

Hoofdstuk 9

KERKELIJK EN POLITIEK GEHARREWAR

Als Trigland eind 1610 predikant te Amsterdam wordt, is hij nog geen dertig jaar. Hij ontpopt zich later als een geestdriftig mens, een vurig strijder voor wat hij récht dacht te zijn. Toch heeft hij als jong man de wijsheid gehad zich niet op de voorgrond te dringen. Van zijn eerste Amsterdamse jaren weten we weinig of niets. Trouwens in die dagen - en nog eeuwen daarna - zorgden de ouderen er wel voor dat de jeugd eerst de leerschool der ervaring doorliep vóór zij een stem in het kapittel kreeg.

Het zal de eeuwen door zo blijven, dat de jeugd sterk de drang tot vernieuwen heeft. Dat is niet alleen vanzelfsprekend, het is zelfs een groot goed. Men kan de jeugd vergelijken met de strak gespannen veer, die het uurwerk op gang houdt. Maar geen uurwerk deugt als er geen bedachtzame slinger is die de door de veer - of het gewicht,- opgewekte energie reguleert. Soms is zelfs de pal nodig om de overvloed van energie te beteugelen.

Uit alles blijkt, dat Trigland, eenmaal in zijn kracht, nu niet bepaald een voorzichtig kanselredenaar is geweest. Maar in zijn eerste jaren heeft hij waarschijnlijk een ingetogen, rustig leven geleid, opgaande in zijn pastoraal werk en ontspanning vindend in zijn gezin. Maar natuurlijk heeft hij wel de wijsheid betracht van de zonen Efraïms, die acht gaven op de tekenen der tijden.

En die tekenen maanden hem en zijn geestverwanten tot nauwlettend toezien. Op meer dan een gebied dreigde ontwrichting van de kerk. We zullen niet herhalen wat al geschreven is, en mogen veronderstellen dat het van algemene bekendheid is, dat de kerkelijke en de staatkundige geschiedenis van Triglands tijd niet te scheiden zijn. Het eigenlijke reformatorische beginsel is, dat de kerk vrij is. Geen staatstoezicht of -bevoogding Maar juist de historische gang van zaken bij de vrijwording van Holland, Zeeland en de andere Unie-gewesten heeft er toe geleid, dat in de Republiek tot 1795 toe, de Staat een te grote rol in de kerk heeft gespeeld. Immers de strijders voor de nationale vrijheid waren ook de strijders voor de reformatorische beginselen. Toen de functies waren verdeeld: de één in de vroedschap, de ander in het consistorie, zal er aanvankelijk een onverdeelde samenwerking zijn geweest, maar weldra waren het duidelijk twee regeermachten. Het is toen zo gegaan, dat de kooplieden, die in snel tempo verrijkten, toch de vroedschap hoger aansloegen dan het consistorie, zelfs al werden ook daar de zetels bezet door de meest vooraanstaande personen.

Als de kerkstrijd tussen Remonstrant en contra-Remonstrant eenmaal op gang is, dan zijn het vooral de Remonstranten, die zich op de Staat beroepen - in Amsterdam eerst nog tevergeefs op de vroedschap - en zijn het de contra-Remonstranten, die de geschillen langs kerkelijke weg op een synode willen beslissen.

Als we nu even de voorvallen releveren, die de strijd van toen reliëf gaven, dan kunnen we er van overtuigd zijn, dat Trigland van de aanvang af zich goed op de hoogte van de gebeurtenissen heeft gehouden, al zal hij pas later tot een werkzaam aandeel in, wat we meestal de "twisten" noemen, geroepen worden.

Behalve haar belijdenis heeft de kerk ook haar kerkorde.

Het is gebleken, dat de kerken der Reformatie, zelfs al aanvaardden zij ook gezamenlijk de geloofsbelijdenis van De Bres (vertaald door Datheen) en de Heidelbergse Catechismus (eveneens vertaald door Datheen) als leer-grondslag, niet gemakkelijk tot het aanvaarden van een algemene kerkorde konden komen. Noch de synode van Emden (1571), noch die van Dordrecht en Middelburg, noch die van 's-

Gravenhage (1586) hadden tot een aanvaardbaar resultaat geleid. Leicester, de Engelse landvoogd namens Elizabeth, die zelf Gereformeerd dacht, heeft ook nog een poging gewaagd. Maar er kwam niets van terecht. Het zijn dan - o tempora o mores - de Staten van Holland, die een einde trachten te maken aan de ongeorganiseerde toestand van de kerken. Zij vaardigden in 1591 een kerkorde uit waar zij voor zichzelf veel meer macht en inspraak in kerkelijke aangelegenheden vaststelden, dan de kerk eigenlijk mocht toestaan. Gelukkig verzette Rotterdam, de meest Libertijnse stad, denk maar aan Elias van Oldenbarneveld en Hugo de Groot, zich tegen deze kerkorde, omdat volgens haar de macht van de Staat over de kerk nog niet groot genoeg was.

Zo bleef de Nederlandse kerk zonder kerkorde.

Het gebrek daaraan kwam duidelijk uit toen de strijd, waarover we het hier hebben, ontbrandde.

Gaan we in vogelvlucht even de feiten na. In 1603 overlijden twee Leidse hoogleraren, Trelcatius en de bekende Junius. Gomaris is dan de enige professor in de theologie. Trelcatius wordt opgevolgd door zijn zoon. De Staten benoemen in de plaats van Junius de inzake de Calvinistische leer verdachte Arminius om de opleiding van de predikanten te verzorgen. Gomaris maakt bezwaar. Gomaris was zo iemand als men ook van Frederik de Vrome zei, dat hij heel de wereld wel wilde "Calviniseren".

Het eigenlijke conflict tussen beide hoogleraren ontstond naar aanleiding van een openbaar dispuut over de leer der volstreckte voorbeschikking. Het conflict onttaarde in een scherpe strijd, waartoe het prikkelbaar en heftig karakter van Gomaris wel mede aanleiding gaf. De studenten kozen, zoals we zagen, partij. Er ontstonden twee richtingen, die zich naar Gomaris en Arminius, Arminianen en Gomaristen noemden. De strijd breidde zich uit over het gehele land. Nu dient men te bedenken, dat tegelijkertijd ook aan de staatkundige hemel wolken verschenen. Eigenlijk was daar al langer iets gaande. Iets van enorm belang in verband met de vraag tot welke staatsvorm de van Spanje bevrijde gewesten zouden geraken. Het is meer dan waarschijnlijk dat Willem van Oranje, indien Balthazar Gerards hem niet had vermoord, de grafelijke titel had verkregen. Even waarschijnlijk is, dat er toen al Hollandse regenten waren die daar niet aan mee wilden werken. De Hollandse regent - we zeiden het al enkele malen - is Libertijn. Punt, uit! Vrijheid bovenal. In de kerk, maar ook in de Staat. De nieuwe Staat zal geen herhaling zijn van het voorheen feodaal bestuurde graafschap Holland. De regenten zullen hun gebied wel zelf besturen. Het voert ons te ver van ons onderwerp af om duidelijk op de kwestie Maurits en Oldenbarneveld in te gaan. Er is, speciaal beginnend bij de democraten in Utrecht, een streven geweest om Maurits met soevereine macht te bekleden.

Tot in Den Haag drong het door, dat velen in den lande - en wel vooral de burgerij - de bestaande regeringsvorm van de Republiek wilden wijzigen en haar in een monarchie veranderen met Maurits aan het hoofd. Het is Oldenbarneveld geweest die deze pogingen verijdeld heeft. Als later de strijd ten volle ontbrandt, dan vinden we Oldenbarneveld aan de zijde van de Remonstranten en Maurits aan die van de contra-Remonstranten. Over dat laatste laten vele historici zich wat laatdunkend uit. Ze kunnen Maurits' houding alleen verklaren uit staatkundige overwegingen. Toch wordt dan een belangrijk gegeven uitgeschakeld. En wel dit, dat Maurits' neef en medestrijder Willem Lodewijk, zoon van Jan de Oude, al het mogelijke heeft gedaan om Maurits wakker te schudden om zijn neutrale houding te laten varen, hem herinnerde aan zijn afgelegde eed om de ware godsdienst te verdedigen en te handhaven. Deze Willem Lodewijk zag scherper dan zijn grote neef Maurits dat het

niet alleen om kerkelijke zaken ging, dat mannen als Oldenbarneveld, de Bickersen en veel andere regenten een bepaalde politiek nastreefden. Een zin uit graaf Willem Lodewijks brief aan Maurits is duidelijk genoeg: „... het kan niet anders dan het er voor houden, dat men door verdeeldheid in de godsdienst en door onverschilligheid der overheidspersonen een gevaarlijke verandering in onze Staat beoogd”.

Willem Lodewijk zag het goed.

Voorlopig hield Maurits zich buiten de kerkelijke geschillen. Ze bleven in het begin ook alleen kerkelijk en bovendien nog duidelijk plaatselijk. Ze waren aanvankelijk alleen maar dispuut-geschillen tussen de theologen onderling. Pas in het jaar 1610 komt er duidelijke tekening in de strijd. Tot dan was er nog niet van Remonstrants en contra-Remonstrants sprake. Maar als in dat jaar een groot aantal predikanten, volgelingen van Arminius, bijeenkomt in Gouda en daar hun Vijf Artikelen opstelt en zich met een zogenaamde Remonstrantie (bezwaarschrift) tot de Staten van Holland en West- Friesland wendt, ontstaat een algemene beweging in de kerk.

Het was Uitenbogaard, de hofprediker van Maurits, die in de Goudse vergadering de leiding had. In hun Vijf Artikelen maakten zij duidelijk, dat volgens hen Gomaris en de zijnen afweken van de Gereformeerde leer. Hier moet men niet gering over denken en deze beweringen van de Arminianen als een soort list beschouwen. Men kan zich er van overtuigd houden, dat Uitenbogaard c.s. werkelijk meenden, dat zij de zuivere leer voorstonden. En als we de Vijf Artikelen de revue laten passeren, dan zal een niet in de Gereformeerde leer volgens Calvijn geoefende, er niets onBijbels in ontdekken. Het is dan ook geen wonder dat buitenstaanders zeggen: moest men nu om zo'n klein nuance-verschil zoveel drukte maken?

Hier volgt een korte samenvatting van de befaamde "Vijf Artikelen":

1. God heeft van eeuwigheid besloten hen, die door Zijn genade in Christus geloven en in dat geloof tot het einde volharden, te verkiezen tot het eeuwige leven; en de ongelovigen en onbekeerlijken te verwerpen tot de eeuwige verdoemenis.
2. Christus is voor allen gestorven, maar alleen de gelovigen ontvangen door Zijn dood de verzoening der zonden.
3. De mens heeft het zaligmakend geloof niet uit zichzelf, noch van zijn vrije wil, daar hij zelf tot niets goeds in staat is. Hij moet van God, in Christus door de Heilige Geest, worden herboren, waartoe hij Gods genade in Christus behoeft.
4. Deze genade is het begin, de voortgang en de voleinding van 's mensen zaligheid. Daaraan moeten alle goede daden worden toegeschreven, doch zij is niet onwederstaanbaar.
5. Gods genade geeft de ware gelovige genoegzame kracht om het kwade te overwinnen, maar of de gelovige door nalatigheid wederom van de heilige leer kan afwijken en alzo het goede geweten verliezen en de genade verwaarlozen, dat zal nader uit de Heilige Schrift onderzocht worden.

Het behoeft ons niet te verwonderen, dat bij de Staten van Holland en West-Friesland deze vijf artikelen instemming vonden. Kon het nog Bijbelser? vroeg men zich af. Trouwens had men Gomaris al niet meerdere malen er op gewezen, dat hij zijn scherpe betogen wat minderen moest? De heren statenleden waren geen theologen. Ze zagen in de artikelen van Uitenbogaard geen enkele afwijking van het Gereformeerd gevoelen. Had trouwens Zwingli in zijn tijd al niet gewaarschuwd voor het onvoorzichtig prediken van de leer der predestinatie?

Dat in de vijf artikelen op min of meer ingewikkelde wijze de vrijheid van de menselijke wil verheven werd boven de onwederstandelijke werking van Gods

genade, zal menig statenlid zijn ontgaan.

Het derde van de vijf artikelen loochende immers de vrije wil. Het ontging menigeen, dat dit artikel eigenlijk niet past bij de andere vier. De Gereformeerde theologen - volgelingen van Gomaris - beschouwden dan ook artikel drie als een middel om de goegemeente te blinddoeken.

Het wordt ons duidelijk, als we ons wat verder verdiepen in de twisten vlak voor en tijdens het Bestand, dat de Gomaristen zich niet in de eerste plaats wierpen op de ingewikkelde leer van de verkiezing en de verwerping, maar op de leer van de vrije wil. Een vrije wil in Pelagiaanse zin erkennen, is afbreuk doen aan Gods almacht. Wel is de mens zedelijk verantwoordelijk. Hij is geen "stok of blok" om een oude uitdrukking te gebruiken. Hij moet in vreze en beven immer zijn zaligheid zoeken. Hij moet zich bekeren. En er is de vaste belofte, dat "die tot Mij komt, geenszins uitgeworpen wordt". Evenwel, het zoeken geschiedt niet uit vrije wil, maar door de uitverkiezende genade. Daarom achtten terecht de contra-Remonstranten de vierde stelling van de Remonstrantse artikelen onjuist en gevaarlijk, namelijk, dat de genade wederstaanbaar is. En vooral ook de vijfde, waar de afval der heiligen mogelijk wordt gesteld. Weer dus de mens machtiger dan God.

Eén der redenen waarom de Arminianen hun Remonstrantie indienden, was ook, dat in enkele Gomaristische gemeenten met de kerkelijke tucht bedreigd was.

Het indienen van de Remonstrantie wekte alom in het land onrust, zelfs verbittering. De Staten van Holland en West-Friesland, waar Johan van Oldenbarneveld de meeste invloed had, besloten omzichtig en wijs te handelen. Oldenbarneveld was min of meer de leer van Arminius toegedaan. Waarschijnlijk is het juister te zeggen, dat hij deze althans verkoos boven die van Gomaris. Het is immers bekend, dat hij zelf nog al ironisch tegenover Maurits beweerde geen theoloog te zijn. Wel heeft hij zelf de hand gehad in het opstellen van de Vijf Artikelen. Prof. Van Itterson veronderstelt, dat Uitenbogaart de artikelen heeft opgesteld, maar dat Oldenbarneveld, als groot diplomaat, de redactie aanmerkelijk heeft verzacht. Het was hem, en in zijn voetspoor ook de Staten, te doen om zoveel mogelijk de kerkelijke vrede te bewaren. Er stonden, staatkundig gezien, belangrijker zaken op zijn en hun program. Daarbij konden ze het geharrewar van de predikanten onderling niet gebruiken. Dat de Arminianen - voortaan Remonstranten genoemd - hun bezwaren tegen de gang van zaken bij de Staten ingediend hadden, was koren op Oldenbarnevelds en der Staten molen.

Want een belangrijk probleem, dat in die dagen meerder aksent verkreeg was: hoe is de verhouding onderling van kerk en Staat? Er was bij de Gereformeerden een duidelijk streven merkbaar om de kerk haar volkomen vrijheid van handelen te verschaffen, alleen gebonden door Schrift en belijdenis. Geen staatsbemoeiing! Reeds door hun daad, hun Remonstrantie bij de Staten in te dienen en niet bij een kerkelijke organisatie, hadden de volgelingen van Arminius bij Oldenbarneveld en de Staten een goede beurt gemaakt.

De Staten besluiten evenwel de zaak zoveel mogelijk te bagatelliseren. Daarom roepen ze in Den Haag een kleine conferentie bijeen waar van beide partijen zes woordvoerders gehoord zullen worden. Er komt evenwel een moeilijkheid bij. In Arminius' plaats werd een Duitse theoloog als professor in Leiden benoemd, Conrad Vorstius geheten. Deze was echter, volgens de geruchten, allesbehalve Gereformeerd. Hij was zelfs niet vrij van socinianisme (een zuiver rationalistische Godsbeschouwing, met o.a. het verwerpen van het dogma der Drieëenheid, als één der sprekendste afwijkingen). Sibrandus Lubberti, hoogleraar te Franeker, dient dan ook tegen de

benoeming van Vorstius een bezwaarschrift in. De Staten vinden, dat deze zaak ook wel op de Haagse conferentie kan worden behandeld.

Aanvankelijk lijkt er een klink in de kabel te komen. Want de zes daartoe uitgenodigde, rechtzinnige theologen (met Plancius aan het hoofd) overwegen of ze wel op last van de Staten naar Den Haag moeten gaan. Zal hun gaan niet opgevat worden als de erkenning van het recht der Staten om zich met interne kerkelijke zaken in te laten, ja er zelfs de leiding in te nemen? Ze zijn toch gegaan, maar dienden op de eerste bijeenkomst de zogenaamde Contra-Remonstrantie in. Plancius en zijn vijf geestverwanten verklaren hierin o.a. dat aan de Remonstranten nooit een vrije, synodale vergadering was geweigerd, waar zij met hun bezwaren terecht konden. En wat betreft hun bezwaren tegen de belijdenisschriften, die op de bijeenkomst in Den Haag ook ter sprake kwamen, erkenden Plancius en de zijnen grif, dat het Woord Gods meerdere zeggingskracht had dan catechismus of konfessie. Maar de belijdenisschriften zijn nu eenmaal nodig terwille van de sekten en tot onderhouding van de eenheid der kerk. Als de Remonstranten revisie van de belijdenisschriften wilden, of als zij bezwaar wilden maken tegen bepaalde tuchtmaatregelen, dan hadden zij zich toch niet tot de wereldlijke regering moeten wenden om daar bescherming tegen de kerkelijke tucht in te roepen. Het eindoordeel, zowel omtrent de belijdenisschriften als in verband met tuchtmaatregelen, behoort toch aan de kerk en niet aan de Staat.

De conferentie liep op niets uit. Het enige wat de Staten konden doen, was beide partijen tot verdraagzaamheid manen. Zelf gaven zij het voorbeeld door aan de Leidse Hogeschool twee professoren te benoemen, één naar de zin van de Remonstranten, Simon Episcopius, predikant te Bleiswijk, en één naar het verlangen van de contra-Remonstranten, namelijk Johannes Polyander à Kerckhoven. Zo wilden de Staten de verdraagzaamheid bevorderen.

De woelingen in de kerk werden niettegenstaand deze maatregelen hoe langer hoe groter. Hier werden de Remonstranten van kerkelijke bedieningen uitgesloten, elders werd de contra-Remonstranten het leven moeilijk gemaakt. Oldenbarneveld besluit dan om op rigoureuze wijze in te grijpen. Hij beweegt de Staten om een verbod uit te vaardigen. Geen predikant mocht vanaf de preekstoel de geschillen aanroeren.

De Remonstranten vonden dat best. Maar de Gereformeerden konden daarin niet berusten. Zwijgen over de vijf artikelen der Remonstranten zette de deur open voor de dwaalleer der vrije wil. Bovendien ontkenden zij het recht der Staten om zich op deze wijze met de kerkelijke zaken te bemoeien en als rechter op te treden. Gelukkig verzetten enkele steden zich tegen het verbod, dat de Staten hadden uitgevaardigd. Amsterdam deed dat als één der eerste. Duidelijk blijkt dan, dat het grootste deel van Hollands steden Remonstrants gezind is en een kleiner deel de zijde van de contra-Remonstranten kiest. Voortaan hangt het eigenlijk van het stadsbestuur af hoe er in de kerk gepreekt wordt.

We hebben het woord slijkgeuzen al genoemd. Maar pas na de solutie van Oldenbarneveld treedt deze scheldnaam de geschiedenis in. Want overal waar de Remonstrantse predikanten de meerderheid vormden en de vroedschappen hun zijde kozen, voelden de Gereformeerden zich niet meer in hun kerk thuis en begonnen zij zich van de officiële kerk af te scheiden. Zij noemden zich "de dolerende kerk van Christus". Omdat zij in de eigen stad niet meer het zuivere Woord konden horen, trokken ze des zondags in grote groepen naar de naburige dorpen. Het voert ons te ver, maar er zijn uit die dagen voorbeelden te over van vervolging. De vroedschappen verboden de dolerenden bijeenkomsten te houden in de eigen stad. Want ook daartoe gingen de dolerenden over. Ze kwamen in een schuur of in één der huizen van hun

mede dolerenden bijeen en lieten daar een predikant van contra-Remonstrantse gevoelens optreden. Het begon toen wezenlijk te lijken op de tijd van de geloofsvervolgingen in de zestiende eeuw. Niet dat men de dolerenden ter dood veroordeelde. Maar wel werden ze bij overtreding streng gestraft. Zelfs al had men maar een predikant geherbergd, dan volgde een grote boete. Sommige dolerenden werden in hun zaak en bedrijf geboycot. Ja, aan enkelen is zelfs het toen zo belangrijke poorterschap ontnomen, wat betekende, dat zij hun nering niet meer mochten uitvoeren en dus brodeloos werden.

Trigland, in Amsterdam, had niets te vrezen. Want deze stad was zowel in het consistorie als in de vroedschap nog uiterst rechtzinnig. Het is in deze stad geweest, waar het verzet tegen zowel het toenemend Remonstrantisme als tegen de geloofsvervolgingen werd georganiseerd. Er werden zogenaamde "Vergaderingen van Correspondentie" opgericht. Ook in Den Haag, Dordrecht en Schiedam werden zulke vergaderingen gehouden en in 1615 en 1616 werden in Amsterdam twee algemene vergaderingen van Correspondenties gehouden. Dit waren eigenlijk synodale bijeenkomsten, doch zonder officieel karakter, en dus ook niet bevoegd om bindende besluiten te nemen, daar ze bijeenkwamen zonder toestemming van de overheid. Het waren de kruiskerken, die daar bijeenkwamen. Merkwaardig dat dit woord twee eeuwen later weer gebruikt zal worden om sommige afgescheiden kerken aan te duiden.

De verwarring in de kerk werd bij de dag groter en parallel daarmee liep de staatkundige verwarring. Ook daarop wezen we reeds. Nu gaan we er iets nader op in, omdat ze zo nauw samenhangen met hetgeen de kerk in verdeeldheid bracht.

De jonge Maurits heeft na de moord op zijn vader, toen hij als zeventienjarige voor de reuze taak gezet werd als stadhouder en kapitein-generaal van het leger op te treden, enorme steun van Oldenbarneveld gehad. Toen hij evenwel de volwassen leeftijd had bereikt, kon hij zich moeilijk schikken naar de adviezen, die Oldenbarneveld bleef geven. Er ontstond dan ook al vóór het jaar 1600 enige spanning tussen hen. Oldenbarneveld wist in de Statenvergadering zijn mening door te zetten en Maurits moest als hoogste dienaar der Staten zich wel aan Oldenbarneveld onderwerpen.

Het jaar 1600 bracht evenwel een omkeer. Nog had Maurits gehoorzaamd toen Oldenbarneveld eiste, dat de tocht naar Duinkerken zou ondernomen worden om de beruchte kapers aldaar te straffen. Maurits zag het grote gevaar van een tocht door het vijandelijk land terdege in, maar hij gehoorzaamde. Doch het werd de laatste maal. Zijn overwinning op Albertus van Oostenrijk sierde zijn hoofd wel met lauweren, maar het feit dat deze overwinning een dubbeltje op zijn kant was geweest en de logische vraag wat er van het land was geworden als het leger in de Belgische duinen was verslagen, openden de leden van de Generale Staten de ogen. Men moest op militair gebied de grote veldheer niet meer commanderen, zelfs niet adviseren.

Het is Willem Lodewijk geweest, die eerder dan Maurits zelf het verband tussen de godsdiensttwisten en het staatkundig streven van Oldenbarneveld en het overgrote deel van de heren Staten zag en hem met klem van redenen aanspoorde de zijde van het speciaal in vele Hollandse steden verdrukte Gereformeerde volk te kiezen. Lange tijd aarzelde Maurits. Maar de bekende Haagse gebeurtenissen in de zomer van 1517 deden hem zijn aarzeling overwinnen. Het Gereformeerde volk had, zonder toestemming van de vroedschap, zich van de Kloosterkerk meester gemaakt. Zou de overheid ingrijpen en de dolerenden voor deze daad straffen? Dat was de grote vraag. Het werd wel verwacht, maar de overheid aarzelde omdat het steeds duidelijker werd,

dat de prins en zijn hof meer en meer naar de dolerenden overhielden. Prins Maurits bezocht de predikaties van zijn hofprediker Uitenbogaart niet meer en zondag 23 juli ging hij met groot gevolg naar de dienst in de Kloosterkerk, waar de contra-Remonstrant Swalmius uit Oud-Beijerland voorging. "Op het bericht hiervan", schrijft dr. H. W. ter Haar, "ging er een juichkreet onder alle contra-Remonstranten op; Maurits werd als de beschermer van het geloof tot boven de wolken geprezen".

Graag vertelden we meer in verband met het gaan van Maurits met groot gevolg naar de Kloosterkerk. Nu alleen dit, dat er in die dienst drie jongens gedoopt zijn, die allen expres een naam gegeven werd, eigen aan het Oranjehuis, namelijk: Willem, Maurits en Hendrik. Wel een bewijs, dat er een duidelijk politiek verband bestond tussen de kerkelijke twisten en de staatkundige verschillen. Het doet ons denken aan verschillende doopplechtigheden tijdens de oorlog, waar ook de namen van het Oranjehuis expres aan kinderen werd gegeven. Nu past hier nog deze opmerking, dat we in het volgende hoofdstuk weer wat terug grijpen moeten op de chronologische volgorde van de gebeurtenissen, die we hier wel zeer summier samenvatten.

Oldenbarneveld woont vlak bij de Kloosterkerk en heeft dus het openlijk kiezen van de prins door zijn ramen kunnen gadeslaan. Het heeft hem diep gegriefd. Eerder had hij Maurits al gepolst over de vraag of hij bereid zou zijn zijne troepen in te zetten tegen de contraRemonstranten, als dezen de openbare orde zouden verstoren. Toen heeft Maurits ontwijkend geantwoord. Nu weet de grijze raadpensionaris aan welke kant de stadhouder staat. Zijn plan, dat hij al lang overwogen had, neemt vaster vorm aan. Niet lang zal het duren voor hij de Staten overhaalt de Scherpe Resolutie te nemen, die de kiem van een burgeroorlog bevatte en die hem zijn leven heeft gekost. We gaan daar hier niet verder op in, doch keren ons tot de vraag of het optreden van Maurits in het jaar 1617 het bijeenroepen van de Dordtse Synode heeft bevorderd.

Het antwoord hierop kan positief zijn. Wel dienen we afstand te nemen van de vaak gelanceerde beschouwing als zou hier een Gereformeerde overwinning zijn behaald. Zelfs al zullen we artikel 36 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis onverkort handhaven, dan is de Staatsbemoeiing met de kerk altijd nog iets anders dan de Staatsbescherming. Onze geloofsbelijdenis spreekt zich duidelijk uit wat het zuiver reformatorisch beginsel in deze kwestie is: de Staat moet zorgen, dat wij - dat is de kerk - onder haar bewind een goed en gerust leven kunnen leiden. De Staat moet zich niet bemoeien met de belijdenis, met het beroepen van dominees of het verkiezen van kerkenraadsleden. Deze dingen moeten ook niet afhankelijk zijn van toestemmingen (approbaties) van de Staat. De kerk moet zich vrij kunnen ontplooien.

Het is hier niet de plaats om uitvoerig in te gaan rop de Scherpe Resolutie en haar gevolgen. Dat Oldenbarneveld van dit besluit de ziel was en dat zijn aanhang vooral in Holland en Utrecht enorm groot was, staat buiten kijf. Maar evenzeer staat vast, dat die invloed zich beperkte tot de machtige bovenlaag van de maatschappij, tot de regenten. Zij en de hogere staats-ambtenaren waren Oldenbarneveldiaans. Ook de adel, maar de gewone burgerman uit de steden zal in de crisis van de strijd duidelijk tonen Mauritsiaan te zijn.

In feite is de Scherpe Resolutie de trompetstoot tot de grote strijd tussen de Staatsgezinden en de Prinsgezinden, die van 1617, het jaar der Scherpe Resolutie, af tot het eind van de achttiende eeuw de kern van onze binnenlandse geschiedenis is geweest: republiek of monarchie? Maurits heeft gewenst op zijn minst de gravenkroon te dragen, maar hij heeft er nooit op onwettige wijze naar gestreefd. Omdat hij Oldenbarneveld als de versymbolisering van de Hollandse regent tegenover zich vond,

is hem die kroon - aan zijn vader in het vooruitzicht gesteld - nooit op het hoofd gezet. Het is verleidelijk op deze kwestie nader in te gaan. Volstaan we evenwel met hetgeen meer dan een vermoeden is, namelijk, dat koning-stadhouder Willem III deze kroon binnen zijn bereik had. Maar deze zeer grote der Oranje-Nassauwers was een man van te internationale belangstelling om de soevereiniteit voor zijn huis veilig te stellen.

De strijd tussen Oldenbarneveld plus de Staten van speciaal Holland en Utrecht enerzijds, en Maurits met de Staten-Generaal anderzijds, is geen kerkstrijd geweest. Het ging niet - al wordt dit wel zo voorgesteld - om de Remonstrant Oldenbarneveld en de contraRemonstrant Maurits. Het was een strijd om de staatsmacht en wel in het bijzonder over de vraag waar uiteindelijk de soevereiniteit van de Republiek gevonden werd, bij de Staten van ieder gewest, voor dat gewest, of bij de Staten-Generaal? Dat uiteindelijk Maurits' overwinning ook de contra-Remonstrantse zege was, is slechts een gevolg van de te grote macht, die de Staat in die dagen over de kerk had. Heel eenvoudig gezegd: Als Oldenbarneveld het pleit gewonnen had, dan zouden ook de Remonstranten hebben gezegevierd en waren de contra-Remonstranten de dolerende kerk der slijkgeuzen gebleven. Het is niet eenvoudig het verband tussen de twee staatkundige groepen en de twee stromingen op kerkelijk gebied aan te wijzen. Zo vurig Remonstrants was Oldenbarneveld niet, evenmin als zou Maurits zo'n overtuigd contra-Remonstrant zijn geweest. In ieder geval, Maurits heeft gezegevierd. Oldenbarneveld werd met verschillende anderen, waarvan de geleerde Hugo de Groot het meest bekend is geworden in verband met zijn boekenkist, gevangen gezet.

Natuurlijk waren hiermee de kerkelijke twisten niet beslecht. De Remonstranten wilden ook deze zaak provincie-gewijs oplossen. Feitelijk moeten we in plaats van provincie spreken van gewest. De contra-Remonstranten wilden de kwestie nationaal oplossen. Zij zagen hun kerk als die van de Republiek, niet van ieder gewest afzonderlijk. In Holland zouden waarschijnlijk de Remonstranten de overhand gehad hebben. Ook in Utrecht. Zelfs Overijssel en Gelderland liepen gevaar. Natuurlijk moet men hierbij in aanmerking nemen, dat er overal uitzonderingen op deze regel waren. Amsterdam b.v., de grootste stad, was en bleef overwegend contra- Remonstrants. De contra-Remonstranten wilden voor heel de Nederlandse kerk één belijdenis, die van kracht zou zijn. Daarom geen gewestelijke synodes, maar één nationale synode.

Deze synode, de allerbekendste uit de Nederlandse kerkgeschiedenis, de Dordtse van 1618-1619, werd bijeengeroepen op last van de Staten-Generaal met toestemming van de Staten van Holland. Voor ons, Gereformeerden van deze tijd, een minder gewenste gang van zaken. Maar men moet bij dit oordeel wel in acht nemen hoe hecht verweven in die dagen kerk en Staat waren.

We zijn nu evenwel te ver in het historisch verloop van ons verhaal vooruit gelopen en zullen in ons volgend hoofdstuk dus een eind terug moeten schakelen. Want nóch de Scherpe Resolutie was uitgevaardigd, nóch tot een Nationale Synode besloten, en Trigland leefde nog in betrekkelijke rust te midden van zijn gemeente en in goede harmonie met zijn collega's, toen de vijf artikelen van de Arminianen verschenen en zij hun Remonstrantie indienden.

Er zijn meer brieven van Trigland bewaard. Als Gomaris, na de benoeming van Vorstius (zie blz. 77) als professor aan de Leidse Hogeschool bedankt heeft, schrijft Trigland, dat daarmede "de heerlijke academie van Leiden" te gronde is gegaan.

Er is al op gewezen, dat Oldenbarneveld en de Staten vóór alles de rust in de kerk wilden bewaren. Daarom vaardigden zij in 1614 de Resolutie der Verdraagzaamheid uit, waarbij de predikanten verboden werd de gerezen verschillen "op de stoel" te

brenge. Met andere woorden: er mocht niet over gepreekt worden, men moest die kwestie maar laten rusten. De kerkenraad van Amsterdam draagt dan aan Plancius, Trigland en nog twee predikanten op om dat staatsstuk, deze Resolutie, eens te toetsen aan "de waarheid". Bedoeld wordt: te onderzoeken of de Staat zich wel zo met puur kerkelijke kwesties mag bemoeien. Vanaf het verstrekken van deze opdracht treedt Trigland in het strijdperk.

Zodra de vier Amsterdamse theologen hun opdracht hebben vervuld en tot de conclusie zijn gekomen, dat het gehoorzamen aan de Resolutie der Verdraagzaamheid een levensgroot gevaar inhoudt voor de ware leer van de kerk, wendde de vier predikanten zich schriftelijk tot hun mede contra-Remonstrantse collega's. Ja, ze trekken er ook persoonlijk op uit om dezen op te wekken een vergadering van gelijkgezinden in Amsterdam te houden om gezamenlijk de inhoud van de Resolutie der Verdraagzaamheid eens terdege te onderzoeken. Meer nog dan Plancius, die al wat ouder werd, ontving Trigland steun van Rolandus. Verschillende contra-Remonstrantse predikanten gaven aan de oproep gehoor, en zo werd van 26 juli tot 3 augustus 1614 de eerste bijeenkomst van de contra-Remonstrantse predikanten te Amsterdam gehouden, die daarna van tijd tot tijd werden uitgeschreven en de naam kregen van Vergaderingen van Correspondentie. Op die van 26 juli tot 3 augustus werd besloten, dat ieder der aanwezige predikanten zijn mening over de Resolutie der Verdraagzaamheid schriftelijk zou formuleren en zijn conclusie naar Trigland zou zenden. Trigland zou dan de meningen in een ordelijke verhandeling verwerken. Hiermede neemt Triglands aandeel in de kerkstrijd van zijn dagen een aanvang.

Iemand schreef het aldus: "Tot dan was Trigland een trouwe arbeider in de wijngaard, maar vanaf zijn kerkelijke opdracht om de Resolutie der Verdraagzaamheid te bestuderen werd hij een trouwe wachter op Sions muren".

Hoofdstuk 10

VOORPOSTGEVECHTEN

We beginnen dit hoofdstuk met het in herinnering brengen, dat Trigland 24 december 1610 officieel als predikant in Amsterdam werd bevestigd, en dat hij als jongste van de predikanten in geen enkel opzicht op de voorgrond trad. Wel leefde hij van begin af aan met zijn oudere collega's mee en konden die op zijn steun rekenen.

Dr. H. W. ter Haar, aan wiens boek "Jacobus Trigland" (in 1891 verschenen) wij al zoveel ontleend hebben, schrijft omtrent Triglands medeleven met de steunpilaren van zijn kerk het volgende:

"Dit blijkt ons uit een brief van zijn hand, geschreven de 18e april 1611 aan Lambertus Jemmingius, predikant te Moordrecht. (Deze brief is nog in handschrift aanwezig in de universiteits-bibliotheek van Amsterdam.) Het was tijdens de Haagse konferentie (zie blz. 77) en het indienen van de contra-Remonstrantie. Trigland was blijkens deze brief van alles goed op de hoogte. Hij sprak zijn ambtgenoot moed in voor deze moeilijke tijden op de volgende wijze: "Hebben zij (n.l. de Remonstranten) Faveur bij de groten, die dijen wij vertrouwen, wiens eer wij verdedigen, is nog groter". (Genieten de Remonstranten de gunst van de regering, Degene, Die wij vertrouwen en Wiens eer wij verdedigen, is groter.)

Over de oorzaak van de kerkelijke verdeeldheid zegt hij:

"De rechtvaardige straffe Gods hangt zonder twijfel over deze landen. Het vuur brandt en die het behoorden uit te blussen, blazen het op en ontsteken het meer. De roem van de vijanden der waarheid is groot en de vromen bedroeven zich".

We weten wel, dat tegenwoordig zulke zinnen het bij velen niet meer doen. Arbeider in de wijngaard? Wachter op Sions muren? Geheel uit de tijd, valse retoriek, oordelen ook velen van hen, die nog het woord Gereformeerd in hun vaandel schrijven.

Dezer dagen haalde een briefschrijver in een van onze dagbladen met duidelijke instemming enkele zinnen uit een "belijdenis" van een "Gereformeerd theoloog" aan. Deze, bochtenwringend om "bij de tijd" te zijn, schrijft over "het gedrochtelijke en soms bijna monsterachtige van de zonden der Gereformeerde vaders". "Op huiveringwekkende wijze" worden deze zonden dan getekend.

Het streven van Trigland c.s. heeft uiteindelijk geleid tot het houden van de Dordtse Synode. Men oogst algemeen instemming als men speciaal haar rekent tot één der grootste zonden van "de Gereformeerde vaders". Daar heeft men immers vastgesteld, dat alleen zij zalig kunnen worden, die de Gereformeerde belijdenis aanvaarden zoals de synode deze vaststelde. Is dat zo? Is dat het oordeel van Dordt? Het stellen van deze vraag geeft eigenlijk duidelijk aan, dat de zaak, waarom het gaat, niet begrepen wordt. De Gereformeerde belijdenis is voor' de Gereformeerde kerk de letterlijk (woordelijk) geworden bezinning op hetgeen God in Zijn Woord heeft geopenbaard omtrent de weg des heils en het ondoorgroendelijk geheim van Zijn liefde en genade, evenals van Zijn gerechtigheid en oordeel. En dan de bezinning daarop zo getrouw mogelijk gegrond op Gods Woord.

De Gereformeerde vindt in zijn belijdenis de volkomen Bijbels betrouwbare ordening van hetgeen inzake het eeuwig behoud of de eeuwige verwerping van de zondaar in de Bijbel is geopenbaard. In de grond der zaak blijft zowel de verkiezing tot de zaligheid, als de verwerping tot het oordeel Gods zaak. Niemand heeft in feite het recht een ander te oordelen. Maar voor hem persoonlijk staat wat de belijdenis leert vast, zolang niet uit de Schrift bewezen wordt dat de belijdenis één of andere dwaling bevat. Zo is

hij ook in feite verplicht om persoonlijk zijn belijdenis te toetsen aan de openbaring. Dat hij dat in samenwerking met anderen doet, dat de kerk zich telkens ernstig bezint op de inhoud van de belijdenis is vanzelfsprekend plicht.

In Dordt zal, vier à vijf jaar na de uitvaardiging van de Resolutie der Verdraagzaamheid de Gereformeerde belijdenis opnieuw worden vastgesteld. Dat zal dan geschieden onder biddend opzien tot God en met de dringende bede om bezieling door de Heilige Geest, en verlichte ogen des verstands. Als dan de belijdenis is vastgesteld, dan is zij ook bindend voor het persoonlijke kerklid. Geen Gereformeerde stelt, dat zijn kerk de alleenzaligmakende is. Maar wel, dat voor de Gereformeerde belijder alleen de kerkelijk vastgestelde belijdenis geldt, met als centrum: de mens niets, God alles!

Het is genoegzaam bekend, dat van vele zijden dit punt, waar het bij het Gereformeerd belijden om gaat, tegengèsproken, bestreden, bespot, ja zelfs onBijbels genoemd wordt. Handelend over bijvoorbeeld de menselijke wil, is voor velen de mildere beschouwing van Luther in zijn "Von unfreien Willen" (geschreven tegen Erasmus) veel milder en dus aannemelijker dan wat dienaangaande voortvloeit uit de leer der predestinatie van Calvijn. Maar het gaat niet om milder en aannemelijker. Het gaat om het onderkennen van de waarheid. We kunnen er zeker van zijn, dat Trigland (om ons in hem tot de strijdbare Gereformeerden van zijn tijd te bepalen) vast overtuigd was, dat de persoonlijke mens alleen in de weg van de Gereformeerde belijdenis het juiste inzicht kan krijgen in verband met zijn behoudenis. Als hij dan ook al zijn krachten inspant om de kerk bij de Gereformeerde belijdenis te houden, wordt hij gedreven door liefde tot hen, die aan zijn herderlijke zorgen zijn toevertrouwd. Hij ziet te duidelijk de afwijkers van de Gereformeerde leer op de meest gevaarlijke dwaalweg. Hij was een bewogen ijveraar om Gods en der naasten wil. Wel een ijveraar! En nog steeds zijn er, die in dat ijveren zien het boven aangeduide "gedrochtelijke" en soms "bijna monsterachtige" van de zonden der Gereformeerde vaders. Nog steeds worden zij als drijvers voorgesteld. Hinderlijk eenzijdigen.

De kleine tijd, dat de Gereformeerden het in de Republiek voor het zeggen hadden, wordt door velen dan ook gezien als een zwarte tijd. Het zijn slechts weinig jaren geweest. Van even voor de Dordtse Synode, toen Oldenbarneveld het op staatkundig gebied tegen Maurits had afgelegd, tot nog geen tien jaar daarna. Met zwarte kool staan ze opgetekend als de periode van Gereformeerde dwing-landij. Het valt ook niet te ontkennen, dat er enige tijd sprake is geweest van terreur. De aanvankelijk getroffen besluiten om de Republiek te zuiveren van de Remonstrantse geest zijn spoedig door de Libertijns voelende overheden verzacht en op den duur van hun kracht beroofd. Voor mannen als Trigland was deze tijd ideaal. Idealistisch hebben ze er naar gestreefd om het kleine stukje Nederland een Calvinistische Staat te doen zijn. Mogen we hun dat kwalijk nemen? Eigenden zij zich een te grote macht toe op godsdienstig, geestelijk gebied?

In ieder geval volgens hun innerlijke overtuiging niet. Bovendien was hun streven volkomen in overeenstemming met de meningen van de tijd waarin zij leefden. Wat tijdens en vooral na Dordt de contra-Remonstranten deden, deden in iedere stad, waar vóór 1617 de Remonstranten de baas waren, dezen ook. Het was een volstrekt algemeen heersend principe, dat de overheid de ware kerk moest in standhouden en de valse moest uitroeien. In dit opzicht hebben de beide partijen elkaar weinig toegegeven. Men kan hiertegen invoeren, dat dan toch maar Oldenbarneveld en de Hollandse Staten de Resolutie der Verdraagzaamheid uitvaardigden en dat zij toch merendeels Remonstrants waren. Doch daarbij moet niet vergeten worden, dat het

uitvaardigen van deze resolutie een staatkundig doel had. En de bewijzen zijn er, dat de Remonstranten ook na deze resolutie gewoon doorgingen de contraRemonstranten te vervolgen. De Resolutie der Verdraagzaamheid sloeg bij hen evenmin in als bij de contra-Remonstranten. Men kende in die dagen op godsdienstig gebied geen verdraagzaamheid.

Merkwaardig is ook, dat van alles wat in die dagen aan kritiek kan worden onderworpen de Gereformeerden de schuld krijgen. Denk maar aan de zaak Oldenbarneveld. In dit opzicht zijn de schimpers op het Gereformeerd verleden van ons volk. Vondels fout niet te boven gekomen, die het de "Dordtse santen" op hun "huichelaars synode" verweet, dat "hij, die Holland had gedragen onder 't hart, den hals gekorven is".

Toch is het ook weer geen wonder, dat alles wat tot de historie van de eerste decennien van het bestaan der Republiek behoort, op rekening van de Gereformeerden wordt geschreven. Zij waren toonaangevend, tot het Libertijns verval zich openbaarde. Dat zij zich onberispelijk hebben gedragen, zal niemand beweren. Maar de "Dordtse santen" overal de schuld van geven, gaat niet op. We moeten de Dordtse Synode zien als het eindpunt van een serie synodes, die getracht hebben een Gereformeerde belijdenis op te stellen, waaraan men zich zou houden.

Trigland heeft, zoals we weten, met medewerking van de predikanten van de zogenaamde Correspondentie Vergaderingen, een stuk tegen de Resolutie der Verdraagzaamheid opgesteld. We noemden dat zijn eerste strijdschrift. Dat is ook wel zo, maar toch was hij tevoren al benaderd door de Amsterdamse afgevaardigde naar de Staten van Holland en West-Friesland in verband met bedoelde resolutie. (Die der verdraagzaamheid.)

Oldenbarneveld volgde bij de procedure om die resolutie er door te krijgen zijn oude, vertrouwde methode van het stellen van de afgevaardigden voor een zo weloverwogen voorstel, dat ze het wel voetstoots aan moesten nemen. Hij was als diplomaat hun verre superieur. Maar de Resolutie der Verdraagzaamheid ging er niet zo voetstoots door. Enkele steden verzetten zich, zoals Enkhuizen, Edam en Purmerend. Er moest dus nog eens over vergaderd worden. Oldenbarneveld verbood de afgevaardigden zich er met anderen dan vroedschapsleden over te beraden. Ten voeten uit de regent! Alleen vroedschapsleden kwamen tot overleg in aanmerking. Geen neuswijze predikanten. Maar de Amsterdamse afgevaardigde dacht daar anders over. Hij vond, dat een regeringsstuk, zo nauw de kerk betreffend, toch wel eens eerst met een dominee kon worden besproken. Hij kende de Amsterdamse predikanten natuurlijk goed. En het is tekenend, dat dit statenlid in de eerste plaats met de konseptresolutie naar Trigland gaat.

Wat Plancius ervan zeggen zou, wist hij vooruit wel. Maar tot nu toe had Trigland zich nogal rustig gehouden. Nu evenwel een statenlid zijn mening vraagt over het stuk van Oldenbarneveld, zet hij zich graag aan de studie. Weldra bemerkt hij, dat deze Resolutie der Verdraagzaamheid een groot gevaar inhoudt voor de kerk. Verdraagzaam is een mooi woord. Maar als Oldenbarneveld zijn zin krijgt, dan zullen de contra's in het grootste deel van Holland onderdrukt worden, omdat zowel de vroedschap als het merendeel der predikanten van het grootste aantal stemhebbende steden Remonstrants is. En de strekking van de resolutie is: zwijgen over het verschilpunt. En dat zwijgen houdt juist het gevaar in. Amsterdam, Enkhuizen, Edam en Purmerend zullen hoofdzakelijk contra-Remonstrants blijven.

Helaas zal men daar de Remonstranten vervolgen. Maar in het overgrote deel van Holland zal de Gereformeerde leer van de kansels geweerd worden. Trigland zag natuurlijk ook wel in, dat de grote meerderheid zog denken: een mooi, christelijk plan

van Oldenbarneveld. Wat moet een christen nu meer dan verdraagzaamheid?

Doch in de grond der zaak was het een diplomatisch plan. De Remonstranten konden het zonder gewetensbezwaar aanvaarden. Hun leer was meer „naar de mens". Maar voor de contra's stond het Gereformeerd beginsel op het spel. Zij mochten "om des gewetens wille" niet zwijgen. Bovendien was het opmerkelijk hoe overal het gewone kerkvolk in meerderheid, zonder het met woorden te kunnen verklaren, het beginsel van Calvijn trouw bleef. Voor de contra's is en blijft de zuiverheid in de leer een te heilig goed om er over te zwijgen. Trigland deelt zijn bezwaren aan het Amsterdamse statenlid mee en ter gelegenheid van de volgende zitting van de Staten schaart deze zich aan de zijde van de drie genoemde steden en dient hij zijn bezwaren in tegen de resolutie. Oldenbarneveld brengt dan enkele wijzigingen aan en de Staten ontvangen de nieuw geredigeerde resolutie ter bespreking.

Trigland krijgt ook deze vernieuwde lezing in handen. En dan richt hij zich in een anoniem schrijven tot het voltallig kollege van de Staten van Holland en West-Friesland.

Waarom anoniem? In de eerste plaats was dat een algemeen gebruik. Mogelijk evenwel wilde de geachte afgevaardigde buiten spel blijven. Het geschrift van Trigland droeg tot titel: *Antwoorde op dry Vraghen*.

Trigland bedoelde het niet als een uitgave voor het grote publiek. Hij schreef het daarom in het frans. En het werd alleen aan de Statenleden toegezonden. Toch vonden de rechtzinnigen het geschrift zo belangrijk, dat men het, zonder overleg met Trigland, in het Nederlands ging vertalen en publiekelijk te koop aanbood. Ook de franse versie werd uitgegeven. De boekjes vonden zo gretig aftrek, dat 'er weldra een tweede druk nodig was. Deze verzorgde Trigland zelf, maar bleef in de anonimiteit verscholen. Het viel zeer in de smaak bij de rechtzinnigen.

In de Utrechtse Universiteitsbibliotheek vonden we één van de geschriften, die Trigland tegen de Resolutie der Verdraagzaamheid heeft gepubliceerd. Als je zo'n oud drukwerkje in handen neemt, gaat er heel wat door je heen. De kerkstrijd van toen staat dan als in levenden lijve voor je. De Utrechtse bibliotheek heeft het gerubriceerd onder de pamfletten (een klein smaadschrift). Nu, dat is het zeer beslist niet. Het is een waardig protest tegen de onvervulbare eis, door Oldenbarneveld aan de contra's gesteld om hun mond te houden over de kerninhoud van hun belijdenis. Een waardig getuigenis, zonder hardheid, waar die de duidelijkheid niet in de weg staat. Als drukwerk moet het in die tijd een moderne indruk hebben gemaakt. Het is voor die tijd en gezien de aard van het werkje, fraai uitgegeven.

Op het titelblad treft het titel vignet, dat Elia op de Karnel voorstelt. Misschien doet dat wat strijdlustig aan. De tekst, die er onder staat is 1 Regum 18 : 21:

"Doe trat Elia tot allen volcke, ende sprack: hoe lange hinckt ghij op beide zijden? Is de Heere Godt, so wandelt Hem na: Is het oock Baäl, so wandelt hem na".

Daaronder als tweede tekst Jeremia 23 : 28:

"Een Propheet die droomen heeft, die predicke droomen: Wie daarentegen Mijn woord heeft, die predicke Mijn woord".

(Geen teksten uit de Statenvertaling, daar die er nog niet was. We komen hierop terug.)

De titel van het boekje is: *Den Recht-gematichden Christen*.

Trigland draagt, zijn werk op aan de Staten. We citeren slechts enkele zinnen, maar die bewijzen wel heel duidelijk de rustig-overtuigende wijze, waarop Trigland zijn tegenstanders bestreed. Vergeefs zoekt men in het knap geschreven opstel datgene, waarvan men juist de Gereformeerden van die tijd beschuldigt. Geen hardheid. Geen

plaats nemen op een rechterstoel, maar een logische beredeneertrant en tegelijk een vriendelijk vermaan. Hier volgen enkele sprekende zinnen:

De oude Leeraer Hilarius (een bestrijder van het Ariïsme uit de 4e eeuw) leerde: dat wel de naem van Vrede lieflijk is en de gedachtenis van eenheid aangenaam. Doch dat alleen de Vrede-Christi de ware Vrede der Kerken is".

Vervolgens (gemakshalve min of meer in de tegenwoordige spelling): "De rechte vrede, de ware moderatie, het ware maathouden, prijzen wij u aan: met alle mogelijke vlijt moet ge de vrede najagen. Maar zou de vrede voor de waarheid schadelijk zijn, laat de vrede wijken. De vrede met God is meer dan de vrede met de mensen. Gods waarheid en eer gaat het alles te boven. En dat is dan niet bitter, partijdig en twistig, maar dat is met behoorlijke ernst voor het huis des Heeren ijveren.

Anderszins vrede te zoeken, dat de waarheid gekrenkt wordt, en is niet anders dan op zijn huichelaars- en huurlingslauw te wezen, hetwelk God op het hoogste mishaaft. Want de zodanigen dreigt Hij uit Zijn mond te spuwen.

Betracht dan de ware christelijke vrede en moderatie: haat niet de personen, maar de dwalingen, valse leringen en boosheden; bejegt de verdoelden met zachtmoedigheid, tracht elkaar voor Christus te winnen en tot kennis der waarheid te brengen".

Verderop richt hij zich op waarlijk christelijke wijze tot zijn collega's, de predikanten: "gedenkende, dat een dienstknecht niet moet strijden, maar vriendelijk zijn voor ieder, bekwaam om anderen te leren, kwaad te verdragen en degenen, die tegenstaan, met alle zachtmoedigheid te onderwijzen".

Welk een wijs, overtuigd, maar ook zachtmoedig man treedt ons uit deze woorden tegen.

De aangehaalde teksten zijn hoogstwaarschijnlijk uit de zogenaamde LiesveldBijbel, in 1526 te Antwerpen verschenen. Trigland heeft medegewerkt aan het doen verschijnen van de Statenvertaling. Bij het lezen van de LiesveldBijbel naast de Statenvertaling vallen ons kleine verschillen op, die, toen de Statenvertaling nog de nieuwe was, zwaarder werden opgenomen. Zo luidt de tekst uit 1 Regum 18 : 21 vooral in één zegswijze bij Liesveld anders dan in de Statenvertaling. Liesveld doet Elia vragen: Hoe lang hinkt gij op de beide zijden? De Statenvertaling luidt: Hoe lang hinkt gij op twee gedachten? De Nieuwe Vertaling (van het N.B.G.) keert weer zo goed als tot de oude Liesveld terug als zij vertaalt: hoe lang zult gij aan beide zijden mank gaan?

Wat de andere tekst betreft, is de overeenkomst tussen de drie hier genoemde vertalingen opmerkelijk.

Er is geen land ter wereld waar de Bijbel en gedeelten er van zo veelvuldig in de volkstaal zijn vertaald als het onze. Onze tijd, die lijdt aan een ziekelijke vernieuwingsdrang, brengt zelfs vertalingen in expres platte bewoordingen. De Statenvertaling krijgt thans alom weer meer aandacht. Men komt gaandeweg tot de conclusie, dat zij in overeenstemming met de grondtekst en ook als monument voor de Nederlandse taal onovertrefbaar is. Wel is het streven toe te juichen, dat men haar in overeenstemming brengt met het huidige taalgebruik, waartoe ook thans een commissie van taalkundigen en theologen van Gereformeerde gezindte is gevormd, die de Statenvertaling haar plaats willen doen behouden.

Ongeveer terzelfder tijd (iets vroeger) was ook een "Verklaring en Verdediging van de Resolutie" in brochurevorm verschenen en voorzien van een menigte teksten en getuigenissen van kerkvaders en hervormers om te bewijzen, dat de Staten zeer zeker het recht hadden om de kerken en speciaal de dominees te verbieden de dogmatische

twisten op de preekstoel en zo onder het volk te brengen. Merkwaardigerwijze verscheen ook dit zonder vermelding van de naam van de auteur. Zo kwamen twee geleerde tijdgenoten in anoniem uitgegeven boekjes met elkaar in debat. Want de schrijver van de verdediging en verklaring van de Resolutie was niemand minder dan het Delfts Orakel, Hugo de Groot.

Ter nadere oriëntering wat de chronologische volgorde van ons verhaal aangaat, maken we hier de opmerking, dat deze pennenstrijd plaats had vóór prins Maurits openlijk partij gekozen had voor de contra-Remonstranten (zie blz. 80).

De uitgave van De Groots werk was een machtig wapen in handen van de Remonstranten en de strijdvaardige Trigland besloot zijn opponent van repliek te dienen. Hij schreef zijn: "Christelijcke en Nootwendighe Verklaringhe", waarin hij de door De Groot aangehaalde bewijzen ontkrachtte en tot een volkomen tegengestelde redenering kwam. Nog steeds schreef hij anoniem. Bij deze uitgave voegde hij een verklaring, waarom hij *anoniem* schreef: "De persoon, die het zegt, doet er niet zoveel toe, als het maar goed gezegd is"

Toch werd het weldra bekend wie die geharnaste verdediger van de Gereformeerde gevoelens was. Bij een volgend geschrift liet hij dan ook zijn anonimiteit varen. Het voortdurend aansporen van de Staten om toch verdraagzaam te zijn, deed hem weer naar de pen grijpen en zijn: "Recht gematigde Christen" verscheen. Dit is één van zijn meest bekende werken geworden. Ver buiten de grenzen der Republiek werd het gelezen. Door de rechtzinnigen met ingenomenheid, door ede Remonstranten met ergernis. Er is dan een Utrechts predikant, die als kampioen voor het vrijzinnig beginsel optreedt en tegen Triglands brochure uitgeeft: "Van de onderlinge Verdraagzaamheid".

Zijn naam was Jacobus Taurus. De Amsterdamse vroedschap verbood de verkoop van dat boekje binnen haar rechtsgebied.

Waarom? Dat blijkt o.a. duidelijk uit een ander anoniem geschrift, dat tot titel droeg: "Spiegel". Dat moet een merkwaardig boekje zijn geweest. Dr. Ter Haar vertelt er van, dat op iedere bladzijde de woorden van Trigland en die van Taurus naast elkaar gedrukt stonden en dat de schrijver van "Spiegel" duidelijk aantoonde, dat Taurus Trigland belastert.

Trigland zelf had zoveel om handen, dat hij nog niet direct tot weerlegging van Taurus' geschrift was overgegaan. Daarom verblijdde het hem, dat het boekje "Spiegel" verscheen. Dat deden trouwens ook Triglands vrienden en medestanders. Toen bovendien nog bleek wie de auteur van "Spiegel" was, nam de blijdschap er over nog toe. De schrijver was namelijk Petrus Neyenrode van Zijderveld, de predikant van de dolerende gemeente in het overwegend Remonstrantse Rotterdam.

Er is toen heel wat anonimiteit bedreven. Men krijgt sterk de indruk dat er algemeen, zo vlak voor de Dordtse Synode, voorpostgevechten werden geleverd. Van beide zijden wilde men het kerkvolk voor de eigen ideeën winnen.

Als we de drie strijdpunten van toen naast elkaar zetten, namelijk: 1. de vrije wil, 2. de predestinatie, 3. de verhouding van Staat en kerk, dan kan het ons duidelijk zijn hoe diep deze kwesties in het leven van de gemeente ingrepen.

De beide eerste punten hangen nauw met elkaar samen. Maar in verband met de wolken aan de staatkundige hemel werd het derde punt het meest populair. Het volk, voor zover het voor de kerkelijke dogma's niet zoveel voelde, was duidelijk geïnteresseerd in de machtsverhouding tussen kerk en Staat. Deze beide machten

waren reëel. Daaronder leefde men. En wat nu niet meer zo zou zijn, ze konden zich beiden alleen beroepen op de Bijbel en de kerkelijke traditie. We kunnen ons een dergelijke samenleving amper voorstellen. Maar in die dagen gold het Woord Gods veel algemener dan nu tot de algemene leefregel. Daaruit moesten beide partijen de juistheid van hun opvattingen bewijzen. En aan beide zijden had men te beschikken over geleerde Bijbelkenners. We kunnen de zogenaamde "twisten tijdens het Twaalfjarig Bestand" alleen naar waarde schatten en objectief beoordelen als we aannemen, dat zowel de Remonstranten als de contra-Remonstranten te goeder trouw waren. Natuurlijk was er aan beide zijden kaf onder het koren. Maar de ernstig overtuigden moeten we niet à preorie van verkeerde doelstellingen beschuldigen. Dat is moeilijk. Iemand die nu Remonstrants denkt, ontdekt bij de Gereformeerden verschillende fouten. En degene, die nog onverkort vasthoudt aan de beginselen, waar Trigland voor op de bres stond, is genegen de Remonstranten van kwade trouw te beschuldigen. Objectiviteit is vooral waar het de kwesties van toen betreft, een moeilijke zaak. Zo geeft Uitenbogaerd in 1616 zijn: "Verdediging van de Resolutie van de Staten van Holland en West-Friesland" uit.

Dit is in zijn soort een waardig schrift. Trouwens, hij droeg het op aan prins Maurits. Trigland kreeg het natuurlijk ook in handen en terstond reageerde hij er op met: "Verdediging van de Leer en de Eer der Gereformeerde Kerken en hare Leeraaren". Duidelijk alweer dat dus toch, hoe waardig Uitenbogaerds werkje ook geschreven was, de eer der kerk en de eer der predikanten er in aangetast werd. Waarom anders Triglands titel?

Trigland volgde het voorbeeld van Uitenbogaerd en droeg zijn verweerschrift ook aan prins Maurits op. Let wel, het was nog in de tijd vóór Maurits partij gekozen had. Zowel de Remonstranten als de contra's wachtten nog af wat de Prins zou doen. Trigland beschrijft zelf in zijn "Kerkelijke Geschiedenissen" (waarop we nader terugkomen) zijn_ belevenissen tijdens zijn bezoek bij de Prins toen hij hem zijn "Verdediging" persoonlijk kwam aanbieden. Hij werd blijkbaar volop in de gelegenheid gesteld om Maurits zijn bedoelingen met het nieuwe geschrift uit te leggen. Dat is wel een bewijs, dat Maurits goed georiënteerd wilde zijn vóór hij partij koos. Uitenbogaerd was zijn hofprediker en stond dus toen nog in nauwe relatie met hem. Nu de Prins gelegenheid kreeg ook een bekende en om zijn geleerdheid beroemde tegenstander van de Remonstranten te horen, gaf hij deze daartoe de volle gelegenheid. Trigland maakte daar een goed gebruik van.

Tegen het einde van het gesprek, toen Maurits dus de opdracht aanvaard had, zei hij (ik citeer nu Ter Haar letterlijk): „... als de Gereformeerden maar overal in huizen en schuren mochten vergaderen, dan zouden zij de moed wel hebben de Arminianen dood te preken". Begrijpen we dat goed: de bedoeling was hen van hun aanhang onder het volk te beroven. Maurits moet op deze uitlating geantwoord hebben met: "Hoe? Zouden wij in huizen en schuren gaan? De kerken komen ons toe en we zullen ze ook hebben". Dat "we" en "ons" was welsprekend en Trigland ging met een opgeruimd hart naar Amsterdam terug, waar hij zijn geestverwanten gerust kon stellen met de mededeling dat hij vast vertrouwde, dat de Prins de zijde van de contra-Remonstranten had gekozen.

Dat is trouwens gebleken. (Zie blz. 80.)

De daad van Maurits om onder het gehoor van een dolerende dominee op te gaan en dat wel juist in de Kloosterkerk, die de contra's eigenhandig ontruimd hadden en voor hun eredienst ingericht, had tot gevolg, dat vele hooggeplaatste personen openlijk partij kozen voor de Gereformeerden. Daar is evenwel het volgende aan vooraf

gegaan. Een grote maand vóór de zeventiende-eeuwse doleantie in Den Haag getriomfeerd heeft, zond de kerkenraad van de Haagse dolerenden een afgevaardigde naar de kerkenraad van Amsterdam met het verzoek dominee Trigland voor enige tijd aan hen af te staan om in de Kloosterkerk te preken. Men was toen dus al van plan deze kerk te annexeren. Maar de Amsterdamse kerkenraad was daar niet zo maar voor te vinden. Ze behielden Trigland liever voor de eigen gemeente. Ze wijzen er de afgevaardigden van Den Haag op, dat ze immers zelf in de persoon van dominee Swalmius van Oud-Beyerland een predikant van zuiver rechtzinnige beginselen hebben.

Toch lieten ze de Haagse medebroeder niet geheel ongetroost gaan. Indien het voor Swalmius te veel werd en - let daar goed op - als het Haagse verzoek door de overheid werd gesteund, dan zou de zaak nog nader bekeken worden. Dat was een voorzichtige bepaling van de Amsterdamse kerkenraad. Want in feite was op dat moment de Kloosterkerk nog niet officieel aan de dolerende gemeente afgestaan. En voorzichtigheid paste, in de woelige tijden, die men beleefde, meer dan ooit.

Het verzoek van de Haagse dolerende kerk werd in de maand mei gedaan. En, zoals uit de schoolboekjes bekend is, heeft Maurits in de maand juli openlijk partij gekozen en is met groot gevolg onder het gehoor van dominee Swalmius in de Kloosterkerk verschenen. En dan gaat in de maand oktober weer een afgevaardigde van Den Haag naar Amsterdam met hetzelfde verzoek. De afgevaardigde was een diaken van de dolerenden, maar in zijn gezelschap verscheen ook de regeringspersoon Jacob Gerritsen Huyink in de Amsterdamse kerkenraad, die in naam van prins Maurits het verzoek van de Haagse kerkenraad ondersteunde. Hij overhandigde de Amsterdammers zelfs een brief van de Prins waarin deze met klem aandrang op inwilliging van het verzoek.

Nu viel het de Amsterdamse kerkenraad niet mee het verzoek af te wijzen en Trigland werd aan de Haagse dolerende kerk uitgeleend.

Jammer genoeg is ons weinig bekend van Triglands Haagse periode. Maar dat weinige doet ons sterk vermoeden, dat hij liever niet naar Den Haag was gegaan. Zijn werk in Amsterdam was hem dierbaar. Ook meende hij als Amsterdams predikant meer invloed te kunnen uitoefenen op de gang van zaken. Amsterdam toch was het erkende centrum van de contra-Remonstranten.

Terwijl Den Haag een zeer verdeelde aanblik bood. Politiek toonde Den Haag al duidelijk de twee gezichten van de Staten en het prinselijk Hof. De Staten met Oldenbarneveld en het Hof met Maurits aan het hoofd. Het werden duidelijker per dag twee tegenover elkaar staande machten. Volstrekt nog niet openlijk. Maar wat tijdens Jan de Wit tot volle ontplooiing zal komen, namelijk de zogenaamde Staatsgezinde partij tegenover de Oranje-partij, was toen al meer dan in kiem aanwezig.

Oldenbarneveld verdacht Maurits ervan te streven naar de soevereiniteit. Maurits verdacht Oldenbarneveld van het streven naar een oligarchie (regering van enkele families) waarbij het Oranjehuis op den duur overbodig was. Oldenbarneveld had een groot deel van de regenten en ook van de adel op zijn hand.

Verder was Den Haag kerkelijk zeer verdeeld. De Grote Kerk was Remonstrants, maar de contra's vormden ook een flinke gemeente. Trigland kende in Amsterdam slechts één kerk en dan een kleine minderheid van Remonstranten. Hij had er toen nog niet zijn hevige vijanden. Dat kwam later pas openbaar.

In ieder geval had hij het in Den Haag niet zo best naar zijn zin. Eén der oorzaken zal ook wel geweest zijn, dat zijn gezin in Amsterdam moest blijven wonen, hij was slechts voor enige tijd aan Den Haag uitgeleend. Of hij meerdere malen bij de Prins is

geweest en aan het Hof vertoefd heeft, weten we niet. Trouwens van heel de Haagse tijd is weinig bekend. De dolerende gemeente, die hij diende, heeft geen notulen van haar kerkenraadsvergaderingen nagelaten. En in Maurits' nagelaten correspondentie vindt men ook niets aangaande Trigland. Dat is waarschijnlijk te wijten aan het ontbreken van enige briefwisseling tussen Maurits en zijn neef Willem Lodewijk, daar de laatste tegelijk met Trigland in Den Haag vertoefde.

Met Willem Lodewijk correspondeerde de Prins nog al veel over kerkelijke aangelegenheden. Indien er toen tussen de beide stadhouders een briefwisseling was gevoerd, dan zou ongetwijfeld de naam van Trigland er in voorgekomen zijn. Want minstens eenmaal moet Trigland bij Maurits zijn geweest in verband met zijn stadhouderschap van Overijssel. Want de dolerende kerk van Kampen had zich tot de Amsterdamse kerkenraad gewend met een klacht. Zij werd namelijk hevig vervolgd door de officiële kerk van de oude Hanzestad. Die kerk was uitgesproken Remonstrants en dulde de dolerende gemeente niet. Waar moesten de dolerenden in het tegenwoordige Mekka der Gereformeerde gezindten met hun klachten heen? Eigenlijk konden ze alleen bij hun stadhouder terecht. En dat kon het best via Trigland.

Wat de bemoeienissen van de Prins tot gevolg hebben gehad, konden we niet nagaan. Waarschijnlijk zal er niets bijzonders zijn voorgevallen. Het was nu eenmaal een tijd van afwachten en nog eens afwachten of er werkelijk een Nationale Synode gehouden zou worden, of dat de kerkelijke twisten plaatselijk of in uiterste instantie gewestelijk zouden worden opgelost.

De Remonstranten ijverden voor particuliere beslissingen. Ieder gewest moest zijn standpunt maar bepalen. De contra-Remonstranten wilden een Nationale Synode met liever nog op een min of meer internationale basis. Zij stonden de eenheid van het Gereformeerd belijden voor. Niet een plaatselijke kerkenraad, geen gewestelijke synode moest over de rechtzinnigheid beslissen. Want het was wel duidelijk, dat dan de beslissing in ieder gewest anders zou uitvallen. Hoe verdeeld was dan de kerk en welke kracht kon er dan nog van het Gereformeerd belijden uitgaan?

De Amsterdamse kerkenraad zag de toekomst van de zuivere Gereformeerde belijdenis donker in. De macht van de Hollandse Staten was groot en dit regeringscollege was in hoofdzaak Remonstrants gezind. Althans zo zag Amsterdams kerkenraad dat. Wel waren er tekenen, die er op wezen, dat er meer belangrijke steden neigden tot andere gevoelens. Dat meerderen van de heren Staten, zoals de afgevaardigden van Enkhuizen, Edam, Purmerend, om er drie te noemen, niet meer zo rechtstreeks met Oldenbarneveld, Hugo de Groot en Uitenbogaerd megingen. Toch was men in Amsterdam niet gerust op de afloop van de zaak. Zeker, dat Maurits de zijde van de Gereformeerden had gekozen en dat Trigland in zo'n nauwe en goede relatie tot de Prins stond, was een verblijdend teken. Maar Maurits was geen regeringspersoon. Uiteindelijk lag de beslissing bij de Staten. Alles bijeengenomen vond de Amsterdamse kerkenraad het nodig een algemene vasten- en bededag uit te schrijven. Men moest daarvoor de toestemming van de vroedschap hebben. Daarom droeg de kerkenraad Trigland op om met burgemeester Hoyneck te gaan praten. Die vertoefde namelijk in Den Haag als statenlid voor Amsterdam.

Zo was dan Triglands verblijf in Den Haag meerdere malen nuttig gebleken. Maar hij zelf wilde liever terug. En de notulen van de Amsterdamse kerkenraad van 16 november 1617 vermelden, dat Trigland aan de Haagse kerkenraad zijn "demissi" (ontslag) had gevraagd. Hij liet dat zijn eigen kerkenraad weten met het verzoek of

deze zijn ontslagaanvraag wilde ondersteunen. Zulks is geschied en Trigland kwam weer in zijn stad aan de Amstel terug en kon zijn geliefde pastorale arbeid weer aanvangen in de eigen gemeente.

We zijn onderwijl genaderd tot het belangrijke jaar 1618.

Hoofdstuk 11

IETS VAN DORDT

De voor de nog zo jonge Republiek der Zeven verenigde Nederlanden zo uiterst gevaarlijke jaren 1617 en 1618 zijn in dit werkje over Trigland amper te resumeren. Hoe meer men er over leest, hoe boeiender dit stuk geschiedenis wordt, maar ook hoe duidelijker de onmogelijkheid om objectief over de toenmalige gebeurtenissen te schrijven. Was het alleen maar kerkgeschiedenis geweest, óf alleen maar staatkundige geschiedenis. Tegenwoordig spreekt men van links en rechts in de politiek. Tot voor de oorlog betekende dat nog: neutrale of christelijke politiek. Nu duidt men met beroep op onze handen links de vooruitstrevenden en rechts de behoudzuchtigen aan. Eigenlijk kan men, wat betreft het gebeuren in het tweede tiental jaren van de zeventiende eeuw, ook spreken van links en rechts. Oldenbarneveld, Grotius, Uitenbogaerd, Episcopius, de vroedschappen van negen Hollandse steden en zo goed als geheel de Staten van Utrecht en verschillende Overijsselse steden, dus de linkse groep. Terwijl de meer genoemde zes steden van Holland, de meeste steden van de zogenaamde noordelijke gewesten met Zeeland de behoudende of de rechtse groepering vormden. Zonder het met zekerheid te kunnen zeggen, lijkt de veronderstelling niet gewaagd, dat het merendeel der predikanten en ook het merendeel van de bevolking tot de rechtse groepering behoorden. Het was toen, evenals nu ook zo, dat de oppositionele groep het meest van zich deed spreken. Dat ligt ook in de lijn der logica. Zij, die radicale veranderingen wensen, moeten nu eenmaal harder schreeuwen, dan zij die met de vanzelfsprekende voortgang van zaken genoegen nemen. Daarom lijkt het aantal van de eerstbedoelden meestal groter dan het in werkelijkheid is.

Maurits en Willem Lodewijk en ook de Staten-Generaal waren rechts. Maurits minder uit zichzelf, maar bewogen met de onderdrukten aan Gereformeerde zijde. Een kleine correctie op het gebruik van het woord Gereformeerd in de vorige zin. De Arminianen vonden zich immers ook belijders van de Gereformeerde leer. Zij wilden alleen veranderingen, in hun oog verbeteringen, aanbrengen. We blijven toch dit woord gebruiken, omdat de Dordtse Synode de leer der contra-Remonstranten heeft verklaard de juiste opvatting van het Gereformeerd belijden te zijn.

Zoveel mogelijk laten we de staatkundige twisten met als gevolg de gevangenneming van Hugo de Groot c.s., en helaas het voltrekken van Oldenbarnevelds vonnis, rusten. Ook al bekritisieren we het vonnis niet, we zijn in het betrouwbaar historisch gezelschap van Groen van Prinsterer als we de voltrekking ervan betreuren. Meer niet over deze kwestie.

Wel nog iets uit Groen over de terreur van de Remonstranten uitgeoefend op de dolerenden. Alleen daarom, omdat de contra-Remonstranten, die op de Dordtse Synode hun overwinning behaalden, beschuldigd worden van een onchristelijke hardheid.

Bij sommige geschiedschrijvers is het zo, dat het evangelisch christendom, de verdraagzaamheid, het Bijbels humanisme bij de Remonstranten werd gevonden; en de terreur, de vervolging, bij de Gereformeerden.

Groen vertelt, dat op 5 maart 1617 de baljuw van Schoonhoven de predikant der dolerende kerk van de preekstoel afsleurde. Dat op 12 maart het zakkendragersgilde gelast werd de schuur af te breken waar de kerkdienst had plaats gevonden, en dat als extra straf in het bijzijn van de eigenaar. Dat op 26 maart de predikant in zijn gebed

verstoord en gevankelijk weggevoerd werd.

Omtrent Utrecht vermeldt hij: 31 maart verbiedt de magistraat alle conventiekelen in huizen, kerken, kloosters, velden bij dag of nacht. Ook verbood hij het "gaan ter preken", zelfs buiten de provincie op straf van verbod van nering, ontpoorting en verbanning.

We merken uit deze voorbeelden, dat het een zeer spannende tijd is geweest en dat het met de hooggeroemde verdraagzaamheid van de Remonstranten zo'n vaart niet liep. Ook niet al bedenken we dat het kerkelijk conflict een staatkundige achtergrond had, zo hevig als wij ons niet voor kunnen stellen. De kerkelijke twisten liepen volkomen parallel met de ontwikkeling van de regeermacht van en in de Republiek. In de kerk ging het om de vrijzinnigheid of de rechtzinnigheid. In de Staat ging het om de burgerlijke vrijheden tegen de opkomende oligarchie. In de kerk dus om de vaststelling van de belijdenis en de leer. In de Staat - om het eenvoudig te zeggen - om de vraag: wordt de regentenstand oppermachtig en zullen speciaal de Hollandse regenten op ieder gebied de lakens uitdelen? Zullen de Zeven Gewesten een Federatie zijn, of een Republiek met de Staten- Generaal als hoogste autoriteit? Dat velen toen streefden om de soevereiniteit aan Maurits op te dragen is bekend. Ons volk heeft tot de Patriottentijd toe bij Oranje steun gezocht tegen de regenten. Maurits zou nooit het hoogste gezag aanvaard hebben op voorwaarden zoals zijn vader waren gesteld. Oldenbarneveld, die hem in het begin van groot nut is geweest als raadsman (men zou haast zeggen als voogd) was in hart en ziel federalist: ieder gewest zijn eigen soevereiniteit. Men kan hem het pro-type van de later zo beruchte Hollandse regent noemen.

De kiem van de strijd tussen Prinsgezinden en Staatsgezinden, die de zeventiende en de achttiende eeuw ons land verdeeld heeft, is tijdens de godsdienstige twisten tussen Remonstrant en contra-Remonstrant gelegd. En gedurende die strijd zal "het volk", als het er op aankomt, de zijde van de Oranjes kiezen, totdat de geest van de Franse Revolutie een deel van de burgerij in verzet brengt tegen het zogenaamde despotisme van de laatste Oranjevorsten. Een despotisme, dat geen Oranjevorst ooit uitoefenen kon omdat niet één van hen daartoe de macht heeft bezeten.

In het begin van de zeventiende eeuw is de beslissing gevallen of de Zeven verenigde Nederlanden als Federatie onder leiding van Holland de geschiedenis in zou gaan, of als Republiek der Zeven verenigde Nederlanden, zoals de naam officieel luidde. In het begin van de zeventiende eeuw is door meerderen overwogen tot de monarchale regeringsvorm over te gaan met Maurits als vorst. Hij heeft nooit getracht zich met geweld van de soevereiniteit meester te maken. Het zou hem waarschijnlijk tijdens het Bestand gelukt zijn. Volgens, vooraanstaande historiekenners was hij er ook de man niet naar. Met Spinoza, de bekwaamste van Europa's veldheren, beschikte hij niet over de diplomatische soepelheid, die van een regerend vorst verlangd moet worden. Hoewel hij zeer bemind was bij het volk, heeft hij nooit getracht zich beminnelijk voor te doen. Soldaat, geen diplomaat. Wel een man uit één stuk.

Als Oldenbarneveld hem eens - u leest het bij Groen van Prinsterer - te kennen geeft, dat de Staten, wier dienaar hij is, hem kunnen sommeren om de troebelen, die de dolerenden bedrijven, met zijn leger te beteugelen, dan komt zijn antwoord pas op de plechtige vergadering van de Hoge Raad op 14 januari 1617.

Als hem daar gevraagd wordt welk standpunt hij in zal nemen ten aanzien van de kerkelijke geschillen, dan wenst hij, dat men zijn eed, afgelegd bij het aanvaarden van het stadhouderschap, voor zal lezen. Daarna zegt hij: "De Staten hebben zich met mij

verbonden om tot hun laatste druppel bloed de Gereformeerde religie, oorzaak van de strijd, te beschermen. Welnu, die godsdienst zal ik handhaven zolang ik leef".

Volgens Groen noemde Willem Lodewijk dit een "heroicque resolutie" (een heldhaftig besluit). Het zal de Friese stadhouder, die in onze geschiedenis wel wat te veel in de schaduw van zijn neef blijft, een bijzondere vreugde geweest zijn, dat Maurits tot het besluit gekomen was zich duidelijk aan de zijde der Gereformeerden op te stellen. Nu zullen de beslissingen zowel op kerkelijk als op staatkundig gebied niet lang meer op zich laten wachten. De Scherpe Resolutie wordt door Hollands Staten genomen, de Waardgelders worden afgedankt en - om met zevenmijs laarzen aan even te repeteren - de gevangenisdeuren sluiten zich achter de rug van machtige regenten. Uitenbogaerd ziet de storm komen en vlucht naar Antwerpen.

Doen we een enkel stapje terug om nog even over de verdraagzaamheid te praten. Want na de Scherpe Resolutie, het afdanken der waardgelders en het gevangennemen van zoveel voorname heren, was het met de verdraagzaamheid wel duidelijk gedaan. Maurits en de Staten-Generaal hadden de macht gegrepen, de Nationale Synode werd door dat hoogste regeringslichaam bijeengeroepen.

Maar hoe zit het dan met de verdraagzaamheid? Als in de vorige eeuw Hendrik de Cock in moeite komt met de kerkelijke autoriteiten en volhoudt en pal staat voor wat hij het aloude Gereformeerde standpunt weet, dan valt weer dat woord: verdraagzaamheid. Waarom kunnen die Gereformeerden toch óók niet verdraagzaam zijn? Dan is het toch veel prettiger in de kerk en trouwens in heel het leven! Maar de verdraagzamen sluiten De Cock en velen van zijn volgelingen in de gevangenis, straffen met boeten en zelfs dragonnades (inkwartiering als straf). Helaas onder het regiem van een Oranjevorst.

De Remonstranten, de Staten van Holland, Oldenbarneveld, Uitenbogaerd, Episcopius enz. enz. pareren in de zeventiende eeuw met dat woord. En dan staat in onze historie zo'n fijn Gereformeerd zinnetje, uitgesproken op de Amsterdamse kerkenraad en voor het nageslacht genoteerd.

Trigland schreef het in zijn "Kerkelijke Geschiedenissen". De Hollandse Staten hebben namelijk de grote geleerde staatsman-theoloog, Hugo de Groot, naar Amsterdam gezonden om toch nog eens met dat koppig stel daar te gaan praten. Hij wordt natuurlijk plechtig ontvangen en hij kwijt zich uitstekend van zijn opdracht. Zonneklaar bewijst hij, dat de verdraagzaamheid onderling en het tolereren van de opvattingen van de Remonstranten de vrede kunnen bewaren. Maar dan antwoordt Trigland: "Uit de zogenaamde verdraagzaamheid komen invoeringen van allerlei nieuwigheden voort en zoals we elders zien de verdrijving van de Gereformeerde leraars en daardoor juist onrust in de kerken. Wij willen", en 'nu citeren wij letterlijk zoals hij in zijn Kerkelijke Geschiedenissen schreef: "Wij willen de ware Christelijke religie maintineren, waarvan over de vijftig jaren hier te lande exercitie is gedaan en achten het ondienstig daarin de minste verandering te doen tenzij bij wettelijke synode rijpelijk geëxamineerd".

Tenzij volgens besluit van een wettige synode, na rijpelijk overleg en onderzoek, zouden we thans zeggen. Hoe vast de Gereformeerden ook op hun belijdenis staan, indien, er op een wettige synode uit Gods Woord bewezen wordt, dat d elijdenis niet met de uitspraken daarvan klopt, dan zal natuurlijk de belijdenis herzien worden. Maar niet omdat de één of andere geleerde professor of een machtig staatsman zich niet meer met de oude formuleringen kan verenigen.

We kunnen het hele verhaal van de Dordtse Synode, hoe boeiend ook en hoe nuttig

om in herinnering te blijven, hier niet verhalen. Slechts enkele feiten. Het gaat ons immers over Triglands rol in verband met dit allerbelangrijkste feit uit onze Nederlandse Kerkgeschiedenis.

Er werden, voor de eigenlijke synode, zogenaamde preparatoire, provinciale synoden gehouden. Dus om zich voor te bereiden op de besprekingen op de Grote Synode zelf. De Hollandse kerken vergaderden zelfs enkele malen. Op de bijeenkomst te Delft werd een voorstel ingediend en aangenomen: "Of het niet dienstig is, ten behoeve van de aanstaande Nationale Synode, over de vele stukken van de leer, die in discussie zijn, tevoren theses (stellingen) op te stellen en daar tegenover anti-thesen (tegenstellingen) te plaatsen". De kwesties moesten immers op hoog wetenschappelijk niveau worden beslist!

Terzake wordt er dan aan herinnerd, dat Trigland en Festus Hommius dat al een paar jaar geleden hebben gedaan, namelijk tijdens de ook in dit verhaal genoemde congressen van de contraRemonstranten te Amsterdam (zie blz. 79). Trigland zelf was niet door de Amsterdamse kerkenraad afgevaardigd naar deze provinciale synode te Delft. De theses door hem en Hommius opgesteld werden te Delft besproken, goedgekeurd en naar het moderamen van de Nationale Synode gezonden.

Zowel omtrent deze theses als over het aandeel dat Trigland bij de besprekingen ter synode gehad heeft, is weinig te achterhalen. En dat is juist daarom zo jammer omdat Trigland duidelijk een eigen standpunt heeft ingenomen. Bijvoorbeeld bij het wegzenden van de Remonstrantse afgevaardigden. Hij heeft daar tegenover Bogerman gestaan. En daarvan vermelden de acta van de synode niets. Ook van Triglands brieven in die dagen aan zijn vrienden geschreven, is er slechts een enkele bewaard, bijvoorbeeld een brief aan burgemeester Hoyneck (zie blz. 99). Dit is bovendien nog een tamelijk onbelangrijke brief, omdat hij daarin alleen maar wijst op brieven, die hij enige dagen vroeger aan andere Amsterdamse vrienden heeft gezonden, waarin hij waarschijnlijk zijn standpunt ten aanzien van zijn meningsverschil met Bogerman zal hebben uiteengezet.

Een zin uit de brief aan burgemeester Hoyneck luidt: "Wat hier (dat is: ter synode) in het aen comen van de Remonstranten is gepasseert, heb ik voor eenighe daghen aan onsen Br. Casparius en aen onsen Hans van Soest bekend gemaectt, verhoppen uwe E. 't selve al sullen hebben medegedeelt".

Jammer dat de brieven aan Heidanus (dezelfde als de bovengenoemde Casparius) en de Amsterdamse ouderling Hans van Soest niet bewaard zijn gebleven. We zouden dan meer van Triglands oneens zijn met Bogerman, inzake het wegzenden van de Remonstranten, weten.

Een kort en tevens onvolledig overzicht van de synode is wel op zijn plaats (ontleend aan het art. van prof. dr. A. M. Brouwer in de Chr. Encyclopedie). 16 augustus 1618 schrijven de Staten-Generaal een Nationale Synode uit (met de stem van enkele Hollandse statenleden tegen).

Men kiest als vergaderplaats Dordrecht om:

- a. De veilige ligging van de stad.
- b. De rechtzinnige overheid.
- c. De rechtzinnige bevolking.

De synode is gehouden van 13 november 1618 tot 9 mei 1619. (Vier dagen later werd Oldenbarneveld onthoofd, vrijdag 13 mei 1619.) Alle afgevaardigden (op drie Stichtse dominees na) contra-Remonstrants; vijftientig godgeleerden uit Engeland, de Paltz, Hessen, Genève, Zwitserland, Bremen en Emden. De eerste zitting geopend door Martinus Gregorii, raadsheer, namens de Staten-Generaal. Tijdens de tweede zitting

wordt het moderamen gekozen: Bogerman, voorzitter; Rolandus en Faukelius (resp. predikanten te Amsterdam en te Middelburg) assessors (bijzitters, tweede voorzitters); Hommius, sekretaris. Naast hem nog drie sekretarissen (waaronder twee van Triglands medewerkers). Trigland zelf dus niet. Hij- was ook nog slechts 35 jaar. Wel had men van zijn geleerdheid veel nut.

Op de vierde zitting valt het besluit de Leidse hoogleraar Episcopius en twaalf Remonstrantse dominees te dagvaarden. Dezen kwamen 6 december. Episcopius was al afgevaardigd door de Staten van Holland doch niet tot de synode toegelaten.

Op 7 december leggen de synodeleden hun eed af, behalve de twee Utrechtse Remonstranten. Dezen worden bij de gedagvaarden ingedeeld.

Episcopius woordvoerder van de Remonstranten houdt een geleerde rede en overhandigt de buitenlands afgevaardigden een verdedigingsgeschrift, waarin de Remonstranten uiteenzetten waarom zij de synode-leden niet als rechters erkennen.

Een redetwist, die negen zittingen duurt. Groot verschil van mening. De Remonstranten eisten het recht op hun gevoelens te verdedigen. Bogerman, met instemming van de synode, zegt, dat ze slechts hebben te antwoorden op door de synode te stellen vragen. Zij zijn gedaagden, geen medebeslissers.

Op 18 januari houdt Bogerman zijn sterk bekritiseerde *bulder-rede* en sluit de Remonstranten van de vergadering uit. Ze kunnen hun verdediging schriftelijk indienen. De synode onderzoekt de leer van de Remonstranten. Nergens blijkt uit, dat hierbij theses en de antitheses, opgesteld door Trigland en Hommius, gebruikt zijn. Maar waarschijnlijk is dat wel gebeurd, want Hommius bekleedde immers een hoge functie. Dat er in de acta van de Synode niets over te vinden is, kan als oorzaak hebben, dat deze alleen op de openbare vergaderingen betrekking hebben, terwijl in besloten zittingen de punten eerst uitgebreid werden besproken. Aan de voltallige vergadering werd dan het resultaat bekend gemaakt waarover zij dan kon oordelen.

Tot 23 april 1619 duurden deze beraadslagingen en het vaststellen van de gevoelens der synode over de betwiste punten.

Daarna besprekingen over belijdenis en catechismus. Vaststelling der Drie Formulieren van Enigheid der Gereformeerde Kerken in Nederland: De Nederlandse Konfessie, de Heidelbergse Catechismus en de Dordtse Kanones.

Daarna, en wel op 24 april, wordt Bogermans ontwerp voor het vonnis dat over de geciteerden (de gedaagde Remonstranten) zal worden uitgesproken, aanvaard. De Remonstranten worden allen afgezet. Zij, die een verklaring wilden tekenen, waarbij ze zich verbonden niet meer op enigerlei wijze kerkelijke diensten te verrichten, mochten in het land blijven wonen. Deze verklaring kreeg de naam: *Acta van Stilstand*. Degenen, die deze akte niet wilden tekenen, werden verbannen. Daarna wordt aan alle provinciale synoden de zorg opgedragen om in hun gewest de overige Remonstrantse predikanten op dezelfde wijze te vonnissen.

9 mei wordt de grote Synode gesloten onder plechtige toespraken en gebed.

We slaan verschillende belangrijke besluiten over in verband met de opzet van dit schrijven over Trigland. Wellicht nuttig even te vermelden, dat de veel omstreden professor Vorstius (Leiden) wegens onrechtzinnigheid werd afgezet en onwaardig gekeurd enig ambt aan hogeschool of kerk te bekleden. Ook werd beraadslaagd over een nieuwe Bijbelvertaling.

Een zo korte samenvatting doet natuurlijk de synode onrecht aan. Zij is een oprecht pogen geweest om de Gereformeerde leer duidelijk vast te leggen. Dat er soms te

harde woorden zijn gevallen is een feit.

We wezen er op hoe jammer het is, dat verschillende brieven, die Trigland tijdens zijn lidmaatschap van de synode aan zijn Amsterdamse vrienden heeft geschreven, verloren zijn gegaan. We zouden wel precies willen weten hoe hij bijvoorbeeld op Bogermans donderrede, waarmee deze de Remonstranten wegzond, heeft gereageerd. Het zou heel merkwaardig zijn, schrijft dr. Ter Haar, zo wij ook over deze zaken zijn particulier oordeel konden vernemen.

In zijn "Kerkelijke Geschiedenissen" schrijft Trigland zelf, jaren later, over deze veel omstreden rede: "'t Welck ghelijck ick met schrick ende ontsettinghe mijns gemoets ghehoort ende gesien hebbe, alsoo noch met een ontsettinghe gedencke".

Op 21 mei, dus na de officiële sluiting van de synode, toen de Nederlandse afgevaardigden nog bijeen waren gebleven om de interne zaken van de Nederlandse kerk onderling te bespreken, kwam er een verzoek van de Utrechtse kerk om hulp. Utrecht was zo uiterst Remonstrants geweest, dat zij beroofd van predikanten bleek toen de vonnissen waren uitgesproken. Onder de predikanten, die naar de kerk van Utrecht werden gezonden, behoorde ook Trigland. Wederom zou dus zijn arbeidsterrein een ander wezen dan zijn eigen Amsterdamse gemeente. Hij heeft het in zijn Utrechtse tijd ook niet gemakkelijk gehad. Er moest daar in stad en gewest een groot aantal predikanten op hun rechtzinnigheid worden onderzocht. Niet minder dan twintig werden afgezet en grotendeels ook verbannen, daar zij de zogenaamde Akte van Stilstand niet wilden tekenen. Maar er was meer te doen. Zo moest de verhouding tussen kerk en Staat geregeld worden. Dat was juist in Utrecht uiterst moeilijk, omdat de kerk daar meer dan elders in een afhankelijke positie tot de overheid had gestaan, vooral in verband met het beroepen van predikanten en het benoemen van kerkenraadsleden. Daar Bogerman tot de synodale delegatie naar Utrecht behoorde, was het vanzelfsprekend dat hij als assessor de leiding had. Maar toen hij in Friesland nodig was (hij was immers predikant te Leeuwarden), volgde Trigland hem als leider van de delegatie op. Hij heeft daar de zaak goed aangepakt. Wat soepeler dan Bogerman het zou gedaan hebben, maar niet minder principieel. Na het onderzoek van de predikanten volgde dat van de schoolmeesters, waaronder men ook moet verstaan de leraren van de Latijnse scholen.

De synodeleden eisten, dat ieder van hen de Formulieren van Enigheid persoonlijk zou ondertekenen. Verschillenden weigerden dat en beriepen zich hierop, dat zij hun aanstelling óf van de stedelijke vroedschap óf van de Staten hadden en dat zij alleen op bevel van deze regeringslichamen de ondertekening in overweging zouden nemen. Trigland ging aan het hoofd van een kommissie met de heren Staten en daarna met de Utrechtse vroedschap spreken. Het gevolg was, dat beide lichamen erkenden, dat de bepalingen van de synode moesten worden nageleefd.

Er was in de eerste jaren na de Dordtse Synode weinig verzet tegen haar besluiten. Vroedschapsleden en de heren Staten van de zeven gewesten, voor zover ze met de Remonstranten sympathiseerden, hielden zich rustig en allerwegen werden de bepalingen van de synode, ook de strafbepalingen, mede op gezag van de Staten-Generaal, nageleefd. Vooral bij het gerechtelijk vervoer van de Remonstrantse predikanten naar Waalwijk in Staats-Brabant zijn onnodig soms wrede baldadigheden bedreven. Jammer! Het heeft de zaak van de contra-Remonstranten (die er part noch deel aan hadden) geen goed gedaan. Men moet deze vergrijpen zien als uitspattingen van ruig soldatenvolk en gerechtsdienaren.

Dat de overheid de synode-bepalingen naleefde, heeft niet lang geduurd. In heel onze

geschiedenis is de Gereformeerde kerk slechts enkele jaren oppermachtig geweest en was er - uiterlijk gezien althans - sprake van een Gereformeerde Staat. Of dat voor de innerlijke bloei van de kerk bevorderlijk is geweest? Zij leefde in ieder geval niet in de wereld waarin zij verdrukking leed. Maurits had de vroedschappen gezuiverd, de Synode deed dat de kerk.

De Staten- Generaal stond in die dagen werkelijk boven de verschillende Provinciale Staten. Dat was ook de bedoeling van de Unie, maar in feite oefenden de Staten van Holland en West-Friesland weldra weer de meeste invloed uit. Het was het rijkste gewest en de Hollandse regent is in de weelddagen van de Gouden Eeuw een zelfbewust en ook een heerszuchtig mens geworden. Voor hem stond vast, dat Holland de hegemonie over de andere gewesten toekwam. Hij voelde weinig voor een werkelijke Unie. Een kleine vijftig jaar na de Dordtse Synode zal Joan de Witt (het pro-type van de Hollandse regent) tegen één van Englands afgezanten zeggen: In wezen zijn wij geen Republiek, maar vormen wij een Federatie. Holland zal zelfstandig handelen". Dat was bij gelegenheid, dat Holland de *Akte van Seclusie* met Engeland sloot, waarbij het beloofde - tegen de wil van de andere gewesten in - de Prins van Oranje te zullen weren uit alle hoge waardigheden.

Tot ver in de achttiende eeuw zal de Hollandse regent tegenover Oranje staan. Pas tegen het eind van deze eeuw keren ook de gezeten burgers zich als patriotten tegen de stadhouders uit ons vorstenhuis. Maar dat was in een tijd toen de geesten verbijsterd waren door de ideologie van de Franse Revolutie. Merkwaardig is het, dat "het volk" steeds voor Oranje zal zijn.

Wij willen nu ook nog wijzen op het feit, dat het in de hoge standen van ons volk in zijn bloeitijd niet zo best gesteld was met de liefde voor de kerk en voor haar dienaren. Daar wordt vaak te veel goeds van gedacht. De hoge standen waren niet kerks. Bewijs te over. Groen haalt een zin aan uit Van Aitzema (Lieuwe van Aitzema, geboren in 1600, resident te 's-Gravenhage van de Hanzesteden, kwam daardoor veel in contact met de rijke Hollandse kooplieden. Zijn oordeel over de Hollandse regent is dus waardevol). De zin luidt: "In wat achting zijn ze? (Namelijk de predikanten.) Is er wel één edelman, ja één geacht burger, die zijn zoon laat studeren om predikant te worden?"

Een andere mededeling van Groen: In 1665 wordt een predikant afgezet omdat hij zich tegen het verbond met de afgodische koning van Frankrijk uitgelaten had. Een dergelijke afzetting geschiedde op instagnatie van de regent.

Maar tijdens en ook gedurende enkele jaren na de Dordtse Synode hadden de dominees enorm veel invloed. Al moet er bij gezegd, dat de vroedschappen wel terdege zich van hun macht bewust waren en die ook soms op het onverwachtst lieten gelden. Maar van hen had de kerk voorlopig alleen maar steun te verwachten.

Het is in Triglands Amsterdamse dagen vooral de kunstenaar, die zich tegen de kerk verzet en wel juist meerdere malen tegen Trigland zelf, in wie ze de verpersoonlijking van de Calvinistische predikant zagen. We wezen daar al op (blz. 67) en willen er in het volgend hoofdstuk nader op ingaan.

Hoofdstuk 12

OVERTUIGING EN PARTIJSCHAPPEN

Voor we overgaan tot het in ons oog minderwaardige van Vondels scheldpartijen op de Gereformeerden en speciaal op Trigland, dienen we enkele bijzonderheden te vermelden. In de eerste plaats wel dit, dat de Gereformeerden van de Dordtse Synode, waartoe Trigland zeker te rekenen is, een heel andere opvatting hadden over godsdienstvrijheid dan Prins Willem I, de Vader des vaderlands. In theorie zeiden en zeggen de, Gereformeerden, dat zij voor gewetensvrijheid zijn, maar niet voor godsdienstvrijheid. Dat houdt in, dat zij als plicht der overheid stellen, het uitroeien van de valse godsdiensten zoals dat te Dordrecht op de synode in art. 36 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis is vastgesteld. Men kan zowel tegen de formulering als tegen de zin van dit artikel bezwaar hebben; de objectiviteit gebiedt bij het beoordelen van het pogen om dit artikel in praktijk te brengen, de Gereformeerden van de zeventiende eeuw te goeder trouw te nemen en te geloven, dat zij werkelijk en oprecht in hun geweten overtuigd waren zo te moeten handelen als zij deden.

Daartegenover moeten we van velen van hun tegenstanders aannemen, dat zij andere, ja tegenstrijdige inzichten hadden, maar ook door oprechte gevoelens gedreven werden. Doen we dat niet dan ontnemen we aan de geschiedenis haar waarde. Een zwart-wit-tekening van de gebeurtenissen vernietigt ieder historieverhaal. Wel mogen we onze persoonlijke overtuiging laten gelden bij de beoordeling van de gebeurtenissen, maar dan toch zeker niet met voorbijzien van de omstandigheden waaronder ze voorvielen. De barre en fel gevoerde strijd tijdens het Bestand en enkele jaren daarna heeft aan beide zijden een conflictsituatie geschapen. Men stond uiterst fel, tot hatelijk toe, tegenover elkaar.

Maurits, in dit opzicht zoon van zijn vader, maande de Gereformeerden meerdere malen tot matiging aan. Zo in een mooie brief aan de Noordhollandse predikanten. De aanhef is al zo tekenend voor de tijd waarin de brief geschreven werd, evenals het slot. De aanvang luidt: "Weerdige, geleerde ende discrete lieve besondere. Alzo Godt loff! " En het slot: "Ende hiermede, weerdige, geleerde ende discrete lieve besondere! Gode bevolen! U seer goede vrundt, Maurice de Nassau".

De inhoud van de brief is duidelijk gericht op het vertoon van een recht christelijke gezindheid tegenover de veroordeelde broeders. Hen wel ernstig vermanen om zich te onthouden van het oprakelen der "quaestieuse poincten", maar hen anderzijds "sien te winnen, dat se voortaan soo langer soo meer tot gehoor van Godes Heilig Woordt mogen gebracht worden".

Nu is noch de mening van de Vader des Vaderlands, noch die van zijn grote zoon Prins Maurits, bindend voor onze persoonlijke gevoelens. Maar zij bewijzen ons wel dat ook geestelijk hoogstaande mensen, die tegelijk Calvinist zijn een andere gedachte kunnen hebben en een ander oordeel vellen over de methoden, die de Gereformeerden van die dagen bezigden bij de uitvoering van de Dordtse besluiten. Het oordeel daarover was vaak ook bij vooraanstaande predikanten niet mals. Om maar helemaal niet van de Libertijnen te spreken. In hun oog waren sommige Gereformeerden een nieuw soort ketterjagers en geestelijke tirannen.

Het is en blijft moeilijk het juiste begrip te tonen ten aanzien van de felle gisting van gevoelens, die tot uiting kwamen in de gebeurtenissen van die tijd. Laat ons in vogelvlucht deze gebeurtenissen de revue laten passeren.

Op 30 mei 1619 werden ook de bijeenkomsten van de meer speciaal Nederlandse

synode gesloten. Tijdens deze bijeenkomsten was o.a. besloten tot een nieuwe Bijbelvertaling, namelijk de Statenvertaling, waartegen bij de verschijning in Gereformeerde kringen vele bezwaren rezen omdat men de oude vertalingen als die van Liesveld zo lief had. Er werd beraadslaagd hoe men met de Remonstrantse predikanten zou handelen en ook het schoolwezen in de Republiek werd onder de loep genomen.

Wat de Remonstrantse predikanten aangaat, werd bepaald, dat zij, die de zogenaamde Akte van Stilstand tekenden, (waarbij ze zich verbonden "geen kerkelijke bedieningen te onderwinden in het openbaar of in het verborgene, maar in alle stilheid te leven") in het land mochten blijven wonen. Die niet wilden tekenen werden verbannen. Sommigen tekenden, enkelen uit zorg voor hun gezin, anderen daartoe aangezet door hun familie. Enkelen weigerden omdat zij zich verantwoordelijk voelden voor hun gemeenten. De weigeraars zijn naar Waalwijk verbannen. Dat mooie, bloeiende dorp was toentertijd nog in Spaanse handen. Er is over deze zaken veel geschreven.

Wij kunnen niet ontkennen, dat de ijver van verschillende Gereformeerden tot onbegrijpelijke hardheden leidde. Maar het staat wel vast, dat de Remonstrants gezinden van voor de Dordtse Synode de vervolging ook niet geschuwd hadden. Dat neemt niet weg dat Maurits het toch maar nodig vond zijn kalmerende brief te schrijven. Daar was dus reden toe gegeven. We hoeven geen relaas op te hangen van minder liefdevolle handelingen door Gereformeerden gepleegd. Dat is voldoende gedaan.

Trigland slaat in deze een goed figuur. Streng hield hij vast aan de belijdenis, zoals die in Dordt geformuleerd was, maar hij zag het verlies van zoveel gemeenteleden met smart aan. Want verschillende kerkleden bleven de afgezette en verbannen predikanten trouw en toonden dat door de officiële kerkdiensten te verzuimen en in conventikels bij elkaar te komen. In plaatsen waar tot voor kort de Remonstranten de boventoon voerden en de contra's de kerkdiensten niet meer bijwoonden maar de zogenaamde dolerende kerk vormden, waren het nu de Remonstranten, die buiten het kerkverband bijeenkwamen. Geheel in overeenstemming met de genomen besluiten, wees Trigland de magistraat op zijn plicht de Remonstrantse conventikelen te verbieden, ja zelfs te verhinderen. Toch trad hij niet hard op. Vooral de gewone leden' beschouwde hij meer als misleiden dan als lieden, die willens en wetens de verkeerde weg bewandelden. Zelfs kon hij begrip opbrengen voor predikanten, die als student onder Arminius en later onder Vorstius tot een verkeerde overtuiging waren gebracht. In het jaar 1623 schreef hij "Christelijke en Vriendelijke Vermaninge aen de afgedwaelde Remonstrantse Ghezinde".

Maar tegelijkertijd met het verschijnen van Triglands brochure gebeurt er iets, dat de verontwaardiging van de Gereformeerden feller doet oplaaien dan ooit tevoren. De zonen van Oldenbarneveld smeedden een samenzwering tegen Maurits. De samenzwering mislukte, dank zij het optreden van de matroos Jan Faasen. Deze geschiedenissen zijn algemeen bekend.

De ontwerper van de aanslag was Oldenbarnevelds jongste zoon, Willem van Stoutenburg. Hij nam de vlucht, doch zijn oudere broer, Reinier van Groeneveld, minder schuldig, werd gevangen genomen en onthoofd. Ook de Remonstrantse dominee Slatius onderging hetzelfde lot. Een minderwaardig man, die de zijnen veel schade heeft berokkend. Gezien de gespannen verhoudingen is het geen wonder, dat de aanslag ongelimiteerd op rekening van de Remonstranten werd geschreven en dat er een grote achterdocht tegen hen ontstond. Vele Remonstranten gingen door vrees gedreven vrijwillig in ballingschap. Zij proefden als het ware de haat, die het volk

tegen hen opvatte. Tegen hun conventiekelen begon men van regeringswege streng op te treden en het volk verstoorde ze, plunderde en verwoestte soms de huizen waar de bijeenkomsten gehouden werden. Nu riskeerde niemand het meer zijn huis daartoe ter beschikking te stellen. De predikanten, die nog Mandestien binnen de grenzen van de Republiek vertoefden, verborgen zich.

Trigland geloofde ook in de schuld van de Remonstranten aan de aanslag. Te veel heeft hij toen over het hoofd gezien, dat men moeilijk al de Remonstranten kon schuldig stellen voor het bedrijven van een misdaad door enkelen van hen begaan. Er rees een sterk vermoeden, dat de Remonstranten niets, zelfs de veiligheid van het vaderland niet, ontzagen als zij maar wraak konden nemen op degenen, die hen van hun hoge, trotse zetel hadden gestoten. En dat waren de Gereformeerden en, dan meer in het bijzonder, de dominees. Bij de Oldenbarneveldianen stond natuurlijk Maurits bovenaan de lijst van de verstoorders van hun macht en invloed. Door hen is het misdrijf van de aanslag beraamd en omdat zij ferfent Remonstrants waren, is het te verklaren dat zelfs wijze mannen als Trigland het zo listig beraamde moordplan op rekening van heel de Remonstrantse beweging schreven. Stel je voor hoe netelig de zaak van het vaderland er voor had gestaan als tijdens de pas hervatte strijd het leger zijn bekwame aanvoerder had verloren. Al feller en feller wakkerde de haat aan tegen al wat Remonstrants was. Verkeerd, maar geen wonder.

Zelfs het nu niet bepaald in contra- Remonstrantse geest geschreven standaardwerk van Ypeij en Dermout stelt letterlijk: "Zeker gaat het, dat vele, zoo wel medewetenden van, als medeplichtigen aan den snooden toeleg tot de Remonstrantsche partij behoorden".

Geen wonder, dat er onder het volk beroerten ontstonden. Ook in Amsterdam. We komen daar op terug, als we eerst nog iets over Triglands brochure hebben vermeld. En wel dit: hoewel Trigland ernstig verdrietig was in verband met de kerkscheuring en oprecht bewogen over hen, die zich aan de Gereformeerde kerk onttrokken, toch trachtte hij niet de afgedwaalden weer tot de kerk terug te brengen door de leergeschillen te verbloemen. Dat deden anderen wel. Die lokten de Remonstranten terug met de bewering, dat de gerezen geschillen nu niet zo belangrijk waren als door de Remonstrantse predikanten was voorgesteld. Daarvan geen zweem bij Trigland. Geen moment aarzelde hij om duidelijk te wijzen op het feit, dat zij, die zich niet willen onderwerpen aan de zuivere, gezonde Gereformeerde leer, een weg bewandelen die hen zeker tot het verderf voert. Met andere woorden, dat zij het Koninkrijk Gods niet zullen beërven!

Men vraagt zich af of Trigland het recht had zo te schrijven. Ook hieromtrent past het ons hem te beoordelen naar de geest van de tijd, waarin hij zulks schreef. Dat hij de Remonstranten aansprakelijk stelt voor het beramen van de aanslag op de Prins en ook, dat hij in zijn betoog het ongebonden leven van sommige Remonstranten aanhaalt, is het zwakke punt in zijn betoog. Men kan het beginsel van een leer niet beoordelen naar het gedrag van hen, die de leer belijden zonder er naar te leven. In dat opzicht kon de Gereformeerde zijn hand wel in eigen boezem steken. Ook mocht Trigland in verband met de moordaanslag niet generaliseren. Maar ook hierbij dienen we er goed mee te rekenen in welk een fel bewogen tijd hij schreef en te geloven, dat hij in ieder geval te goeder trouw was. De grote verdienste van zijn brochure was, dat hij, hoewel het zijn doel was de Remonstranten terug te brengen, in het dogmatische deel van zijn betoog duidelijk bewees, dat de Gereformeerde belijdenis, met volkomen uitsluiting van de Remonstrantse gevoelens, overeenkwam met Gods Woord.

Geen geschrift van zijn hand heeft zijn tegenstanders dan ook zo dwars gezeten. Zelfs buiten de landsgrenzen werd het gelezen en besproken. Her en der werden brieven gewisseld over dit in het oog der Remonstranten "levensgevaarlijke boek", tot eindelijk Uitenbogaerd als paladijn van de Remonstrantse leer optrad en een tegenbetoog schreef, dat zo'n merkwaardige, uitgebreide titel had, dat we die om haar curiositeit volledig laten volgen: "Trouwhertige Anwijsinghe der Bedriegelijckheden ende Valschheden schuijlende onder de Vermaninghe Jacobi Triglandii aen de Remonstrantsch ghesinde Christenen onlanghs t' Amsterdam uijtgegeven". Trigland heeft lang gewacht tegen de beschuldigingen van bedrog en valsheid in te gaan. Hij had een te druk bezet leven. Pas in 1627 verscheen van zijn hand een verweerschrift "Goet en Christelijck Bescheyt".

Waar had Trigland het nu zo druk mee, dat hij haast geen tijd had om tegen Uitenbogaerts brochure in te gaan? Wel, het was hem en de andere Amsterdamse predikanten een voortdurende bron van ergernis, dat de Amsterdamse vroedschap het maar oogluikend toeliet, dat de Remonstranten hun geheime bijeenkomsten hielden. Die bleven natuurlijk niet geheim. Ieder kerkmens wist dat ze gehouden werden. Trigland wees de vroedschap op hun plicht deze samenkomsten scherpelijk te verbieden en ook alle middelen aan te wenden om ze te verhinderen. Maar de Amsterdamse vroedschap was al weldra dezelfde niet meer als die van de jaren voor en tijdens de Dordtse Synode. Ypeij en Dermout zeggen het op hun manier: "Er waren een tweetal wijze en verdraagzame leden tot de Vroedschap toegevoegd".

Niet alleen in Amsterdam, maar in verschillende voorheen uitgesproken contra-Remonstrantse steden liet men de vergaderingen van de Remonstranten eigenlijk niet eens "oogluikend" toe. Welnee, de verboden bijeenkomsten werden zo goed als openlijk gehouden. Dat was ook een doorn in het oog van verschillende heethoofden. Kon dat zo maar? De Gereformeerden hadden het toch op de synode gewonnen? Moest de vroedschap dan de bepalingen niet handhaven en de "valse" godsdienst uitroeien?

Heethoofden bij wie niet de liefde, niet het kerkesef in hun leven de toon aangaf, doch allerlei andere drijfveren hun woorden en daden in beweging brachten. Mannen als Trigland waren het met de gang van zaken ook niet eens. Hij richtte zich, zoals we zagen, tot de overheid. Die moest zijn plicht doen. Of zijn predicatiën soms het gewone volk hebben opgezweept, durven we niet apriori ontkennen.

Maar uit zijn brochure blijkt hoe bewogen hij met de dwalenden was.

Geen wonder. Als we nagaan welk een leerschool hij had doorlopen om te komen tot het waarachtig geloof in Jezus Christus als zijn enige Zaligmaker, dan kan het niet anders of hij moet vervuld zijn geweest van een groot begrip voor hen, die niet - hopelijk nog niet - tot kennis der waarheid waren gekomen. Dat hij tegenover de dwalenden een houding van vermaan aannam en de weg der overtuiging bewandelde om hen terecht te brengen, blijkt ten duidelijkste uit zijn "Christelijcke en Vriendelijcke Vermaning".

Tegenover het stadsbestuur evenwel nam hij de zoëven genoemde houding aan. De magistraat verzaakte volgens hem zijn plicht. Uit het vervolg van ons verhaal zal blijken, dat het hem niet aan moed ontbrak om zijn overheid op haar plicht te wijzen. Dat daartoe werkelijk moed behoorde, kunnen we heel goed begrijpen als we in aanmerking nemen dat Holland en speciaal Amsterdam een puur materialistische tijd doormaakten. Vanzelfsprekend kan men hier nog al het één en ander tegen inwerpen. Was het niet de tijd van Huigens, Vondel, Hooft en Rembrandt?

Ja, maar die behoorden niet tot hen, die volgens Huygens "van veer op 't kussen vichten", de regeerders van stad en land, de bewindhebbers van aanvankelijk alleen de Oost- en weldra ook de West- Indische Compagnie. En voor deze heren gold: Geld! Macht! Rijkdom! Eer!

Ten overvloede de opmerking, dat het oordeel over een groep personen nooit tevens voor ieder individueel hoeft te gelden. In het algemeen gesproken was de Hollandse koopman, die "in goud veranderde al wat zijn hand beroerde" weinig toegankelijk voor "dat, wat boven de aarde leeft". En wat zij aan geestelijke waarden dan nog het meest waardeerden, was de kunst en niet de religie. We wezen er al op hoe weinig bij hen de domineesstand in achting was.

Daarom behoorde er moed toe voor de predikanten om tegen het beleid van de H.H. (Hoge Heren) en de E.W.V.H. (erenfeste, wijze, voorzienige heren) te protesteren. Zij eisten immers volkomen gehoorzaamheid en hadden er ook de macht toe deze eis te doen eerbiedigen.

Bedenken we hierbij wel, dat men in Triglands dagen al duidelijk bezig was aan het vormen van de hoge kaste, die in de pruikentijd de burger-adel van de Republiek zal vormen, waarbij het gold, dat de "gekken" hebben te "prijzen" wat de "heren wijzen". Het eerste verzet van de predikanten tegen de in hun oog onverantwoordelijke tolerantie ten aanzien van de Remonstranten was het rekest van de gedeputeerden van de Noord- en Zuidhollandse synode, dat in maart 1662 bij de Staten van Holland en West- Friesland werd ingediend. Daarin klaagden zij er over, "dat verschillende Remonstrantse predikanten weer heimelijk waren teruggekeerd en dat overal verboden vergaderingen werden gehouden".

Een afschrift van dit rekest berust nog heden ten dage in het archief van de Remonstrantse gemeente te Rotterdam. Daar ziet men, dat het mede ondertekend is door Trigland.

Dit rekest werd natuurlijk door velen bestreden. Niet alleen door de Remonstranten, want de Libertijnse geest kreeg hoe langer hoe meer gestalte ook in de stedelijke en de gewestelijke bestuurscolleges. In een bewaard gebleven brief van Nielius, waarin het rekest van de synode sterk wordt afgekeurd, wordt tevens vermeld, dat de gedeputeerden vanwege de synode bij het aanbieden van het rekest "zeer hard werden aangesproken". Het rekest heeft dan ook geen enkel gevolg gehad. Overal doken de Remonstrantse predikanten weer op en openlijk hield de Remonstrantse gemeente haar godsdienstoefeningen.

Even een leerzaam uitstapje, verbonden aan de naam Nielius. Deze was één der voornaamste Remonstrantse predikanten, die geweigerd hadden de Akte van Stilstand te ondertekenen en dus verbannen waren. Hij behoorde ook tot de op de Dordtse Synode gedagvaardden en heeft sterk geprotesteerd tegen de bevoegdheid van de synode om als rechter over hen op te treden. Hij eiste met nadruk het theologisch debat. Enkele jaren na zijn verbanning kwam hij in de Nederlanden terug, werd weer op Loevestein gevangen gezet, maar wist te ontsnappen.

Ten bewijze hoe snel de toestand veranderde dient nog vermeld, dat hij in 1632 (een jaar na zijn ontsnapping) predikant te Amsterdam werd. Merkwaardig en tevens geschikt om een beter inzicht te krijgen in de kerkelijke twisten van die dagen nog enkele opmerkingen. Nielius' vader was bevriend met Guido de Bres, is gelijk met hem uit Doornik verbannen en behoorde ongetwijfeld tot de voormannen der Reformatie.

Nielius stamde dus wel uit een zuiver reformatorisch geslacht. Maar reeds zijn vader bewerkte de geschriften van Perkins, een puritein, en **Obbe Philips**, de vader van de

Obbieten, die uiteindelijk bij de **Doopsgezinde Broederschap** zijn terechtgekomen. Dus ook zijn vader was niet Gereformeerd naar de opvattingen van Dordt.

Van het begin der Reformatie af zijn er in de Nederlanden onder de Calvinisten de twee stromingen geweest, die in Dordt tegen elkaar botsten. Te veel wordt het onder ons voorgesteld dat eerst de Remonstranten een wel zo verfoeilijke leer aanhingen, dat men hen niet meer tot de protestantse religie kon rekenen. Dit is beslist onjuist. Trigland was er van overtuigd, dat hun leer verwerpelijk was, maar het wordt bij de bestudering van zijn leven en werken wel duidelijk, dat hij, hoewel kind van zijn tijd en dus rechtlijnig Calvinist naar de opvattingen van Dordt, bewogen bleef met de dwalenden en tegelijk zich geroepen voelde om streng te getuigen tegen het voortwoekeren van hun leer. Zo zullen er altijd Gereformeerden blijven, bewogen met de dolenden, tevens streng in het handhaven van de Dordtse belijdenis, die volgens hen nooit "uit de tijd raakt", maar steeds de "rijkste en meest Bijbelse formulering is van de openbaring van de genade van de uitverkiezende Vader verworven door de zoen- en kruisverdiensten van de Middelaar Gods en der mensen, Jezus Christus".

Dat bij sommige predikers van die dagen niet steeds dit hoge beginsel op de voorgrond stond, maar dat zij meerdere malen werden gedreven door partijzucht, door het opeisen van door de Staat verkregen rechten, kan niet ontkend. Er is een groot verschil tussen beginsel en partijzucht. Partijzucht verwekt haat en voert tot geweld. Overtuiging brengt tot ijveren voor het behouden van de zuivere leer en het terugbrengen van hen, die daarvan afwijken.

Zelfs een minder uitgebreide lectuur over de zo hooggeroemde Gouden Eeuw der Nederlandse geschiedenis doet vele vragen rijzen. Niet dat ze alle verband houden met ons onderwerp, maar ze verzoenen ons wel min of meer met de moeilijk te doorgronden strevingen van de toen nog, voor onze begrippen, zo na aan elkaar verwante groeperingen in het kerkelijk leven van die dagen. Na aan elkaar verwant? Men kan dit met recht tegenspreken en nog wel geargumenteed ook. In onze eeuw staat de Remonstrant als volkomen vrijzinnig, lijnrecht tegenover de rechtzinnige Gereformeerde, die de Drie Formulieren van Enigheid onderschrijft. Maar was dat toen wel zo duidelijk?

Van vele zijden wordt de Gereformeerde van de zeventiende eeuw, dus iemand als waarover we nu schrijven, voorgesteld als een trots en eigengereid alleenweter. De geringste afwijking van de eigen gevoelens wordt door hem als ketterij gebrandmerkt, ja, het Koninkrijk Gods durft hij toesluiten voor een ieder, - die niet precies zo denkt als hij en niet van ganser harte zijn belijdenis onderschrijft, die voor geen tweeërlei uitleg vatbaar is. Zo wordt vaak gesproken en ook de Gereformeerden uit het verleden ontkomen niet aan een dergelijk oordeel. En, indien men levensbeschrijvingen van kopstukken van het Remonstrantisme leest, bijvoorbeeld van Hugo de Groot, geschreven door H. Hallema, is men geneigd de heren van Dordt toch wel van eenzijdigheid te beschuldigen. Is het evenwel niet zo, dat zij, die de kanones van Dordt hebben opgesteld en wilden handhaven, de kiem hebben gezien van het brute ongeloof, dat uit de afwijking van de belijdenis voort zou spruiten? De Remonstranten van toen loochenden de Gódhed van Christus niet, zij aanvaardden Zijn zoendood tot redding van zondaren, zij tastten het Schriftgezag niet aan, stelden de openbaring onaantastbaar ten opzichte van de wetenschap, beschouwden de Bijbel dus als historisch volledig betrouwbaar en aanvaardden zonder kritiek de wonderen zowel in het Oude als in het Nieuwe Testament. Zij geloofden, dat er een hel en een hemel was. En ga zo maar voort. Tegenwoordig?

Niemand hoeft daar op te wijzen, ieder weet hoe het gesteld is, zelfs met kerken, die

zich nog steeds gronden op de Gereformeerde belijdenis. Geen wonder, dat men thans de geschillen van toen ziet als haarkloverij in verband met een nuanceverschil van opvatting over de uitverkiezing. Maar die toen op de bres stonden tot handhaving van het Gereformeerd belijden hebben geweten waartoe het loslaten van het kernpunt der Gereformeerde belijdenis zou voeren. Of hun methode van dwang goed was, is een vraag, die we niet beantwoorden moeten gezien uit de ethiek van onze tijd. In ieder geval zijn de gewelddaden, door het volk bedreven, afkeurenswaardig. De Bijbel leert dat het niet door kracht of geweld zal geschieden, maar door de Geest.

De eerste uitbarsting van het volk van Amsterdam tegen de Remonstranten was een volksoploop, waarbij een huis en ook de brouwerij "De Haen" geplunderd werden. In dat huis vergaderden de remonstranten en de brouwerij viel ten offer aan de volkswoede omdat de eigenaar daarvan het gerucht verspreid had, dat Trigland dronken was geweest. "Ik heb hem op strobenen zien gaan", verklaarde hij. Dat was een machtig wapen.

Och feitelijk is het dat nog. Als men bewijzen kan, dat de aanhangers van een bepaald beginsel fouten maken en niet leven zoals dat volgens hun belijdenis moet, dan acht men daarin een gegrond bewijs te zien voor het onjuiste van de voorgestane belijdenis. Dat dit onjuist is, spreekt wel vanzelf. Helaas heeft Trigland dit wapen, zoals we zagen, ook wel gehanteerd in zijn bestrijding van het Remonstrantisme. Ook heeft hij gewezen op het onwaardig en zondig gedrag van enkele afgezette predikanten en gebruikte deze feiten om het hele Remonstrantisme af te keuren. Nu keert deze verkeerde methode zich in de vorm van laster als een boemerang tegen hem. Het volk geloofde de laster niet. Vondel wel en greep het zogenaamde feit gretig aan om zijn spotlust bot te vieren. Daar komen we nader op terug. Doch vooraf het verhaal van twee collega's van Trigland. We hopen dan in een daarna' volgend hoofdstuk na te gaan hoe Trigland zowel als zijn kerkenraad door Vondel en nog enkele andere kunstenaars gehekeld werd.

Hoofdstuk 13

STAAT EN KERK

Zoals we verhaalden, werden de gedeputeerden van de partikuliere synode van Noord- en Zuid-Holland (zie blz. 118) door de Staten hard aangesproken en moesten zonder resultaat huiswaarts keren. De Staten wilden de vroedschappen niet gelasten de Remonstrantse conventicelen te verhinderen.

Men hoeft zich over deze gang van zaken niet te verwonderen, want in de mentaliteit van de hogere regeringscolleges was een merkbare verandering gekomen sinds de besluiten naar aanleiding van de Dordtse Synode waren genomen.

Zelfs de vanouds contra-Remonstrants gezinde vroedschap van Amsterdam ging een andere koers varen. We wezen daar al op (blz. 116).

Duidelijk kwam dit aan het licht bij de kontroverse tussen kerkenraad en vroedschap in verband met twee predikanten: dominee Cornelis Hanecop en dominee Adriaan Jorissen Smout. Eerst iets van hun levensloop voor zij predikant te Amsterdam werden, al is voor ons hun Amsterdamse tijd het belangrijkste.

Eerst iets over **Cornelis Hanecop**.

Bredaënaar van geboorte. Predikant eerst in enkele dorpjes in Brabant, o.a. te Brandwijk en Sprang. In 1616 werd hij als 39-jarige jongeman beroepen in zijn geboortestad. Daar bestreed hij ds. Boxhorn, die afwijkende gevoelens verkondigde omtrent de geboorte van Jezus. Toen Breda in 1625 (sterfjaar van Maurits) door Spinoza veroverd werd, ontvluchtte Hanecop de stad en week uit naar Amsterdam waar hij ook weer predikant werd. Zijn rechtzinnigheid was onverdacht. Toch bleek zijn ijver om de Remonstranten te bestrijden niet zo bijzonder groot. We vinden daarin wel een verklaring als we weten, dat hij later (in 1643) probeerde om bij de Remonstranten predikant te worden. Dat was na zijn ontslagname als predikant van de Gereformeerde Kerk te Amsterdam. Aan zijn ontslagname is heel wat voorafgegaan. De eerste sporen van onenigheid tussen hem en de kerkenraad hielden verband met weer een plundering van het gebouw waar de Remonstranten hun konventikel hielden. Hoewel ook Trigland deze plundering afkeurde, nam men Hanecops houding ten zeerste kwalijk. Dat vond haar oorzaak in het, naar de zin van de kerkenraad, te openlijk en met te harde woorden de plundering af te keuren. Toen er door de kerkenraad besloten werd om als voorbeeld twee vooraanstaande Remonstranten te gelasten voor haar te verschijnen om op hun geloof te worden "geëxamineerd" en deze heren dat weigerden, bleek duidelijk dat Hanecop niet dezelfde methoden voorstond als de meerderheid van de kerkenraad. En toen deze besloot om over de beide Remonstranten de ban uit te spreken, wilde hij daaraan niet medewerken. Dat was een moeilijke zaak. Vooral omdat Hanecop niet naliet openlijk zijn gevoelens uit te spreken. Onder andere ook hoe hij dacht over Trigland. Hij vond dat deze uitdrukkingen pleegde, die rechtuit kettters waren. Zo zou Trigland gezegd hebben, dat de Remonstranten geen geloof hadden. Hanecop tekende daartegen protest aan.

Ook vond hij het harde preken van Trigland en verschillende andere predikanten afkeurenswaardig. We kunnen ons voorstellen, dat dit optreden van Hanecop beroering wekte. Er zal natuurlijk meer aan de hand zijn geweest dan we in de bronnen, nodig voor het behandelen van Triglands leven, gevonden hebben. Maar toch kunnen we ons ook zonder dat voorstellen, dat de kerkenraad maatregelen tegen Hanecop ging nemen. Er zullen altijd in onze Gereformeerde kerken Hanecopianen gevonden worden. Irenisch aangelegde naturen, die zolang mogelijk de soepelheid

willen betrachten. En ook Triglandianen, die streng en rechtlijnig aan de eenmaal aanvaarde richtlijnen vasthouden en ook zeer streng optreden tegen de, naar de letter van de leer, ketterse personen. Door dit verschil van karakter en inzicht van de Gereformeerden onderling zijn kerkscheuringen ontstaan. Het feit op zichzelf, dat Hanecop getracht heeft predikant te worden bij de Remonstranten, is o.i. bewijs genoeg, dat er meer verschillen zijn geweest dan die, welke we hier kunnen noteren. In ieder geval hier stonden twee meningen tegenover elkaar, die in de personen Hanecop en Trigland gesymboliseerd waren. De kerkenraad droeg Trigland op om samen met de scriba en twee ouderlingen een verslag van het gebeurde te maken, waarin de meningen van Hanecop duidelijk werden omschreven, zoals deze die kenbaar had gemaakt. Hanecop zelf stelde een zogenaamde lamentatie (jammerklacht) op en zond die de kerkenraad toe.

Maar noch Trigland, noch de andere heren van de onderzoekingscommissie vonden deze klacht gegrond. In ieder geval sprak er niet voldoende uit, dat Hanecop terugkwam op de door hem gesproken woorden. Trigland c.s. zijn toen een uitgebreid onderzoek begonnen om duidelijk te bepalen hoe het met de zuiverheid van Hanecops leer gesteld was. Zelfs zijn vrouw werd ondervraagd. Daarna heeft er een broederlijk samenspreken met Hanecop plaats gehad, waarbij ze hem geboden satisfactie (genoegdoening) aan de kerkenraad te geven omtrent zijn ware gevoelens, zo niet dan zou hij worden ontslagen. Hanecop weigerde dit en de kerkenraad besloot tot het geven van ontslag. Hanecop vond dat niet erg mits het een demissi (ontslag) was, dat hem in staat stelde in een andere plaats beroepen te worden. Dit weigerde op zijn beurt de kerkenraad en er werd tot een volledig ontslag uit de dienst der Gereformeerde Kerken besloten. Maar nu kwam duidelijk aan de dag hoe funest het voor de kerk is wanneer de Staat te veel invloed op de bestuurlijke zaken van de kerk kan uitoefenen. Voor het verlenen van dit ontslag moest namelijk toestemming van de magistraat worden gevraagd. Daarom paste de kerkenraad eerst het censuur toe. Hanecop werd uitgesloten van de bediening des Woords en hem werd de toegang tot het Avondmaal ontzegd. Verder werd Trigland met één van de ouderlingen afgevaardigd naar de burgemeesters van de stad, waaronder de latere schoonvader van Johan de Wit, Bickers, de eerste viool speelde. Er was geen sprake van dat deze Libertijn toestemming tot ontslag aan Hanecop zou geven. Trigland en zijn medebroeder konden onverrichter zake de burgemeesterskamer verlaten. Dit was het merkwaardige begin van een omkering in de verhouding Staat en kerk in de stad Amsterdam.

De kerkenraad liet het er niet bij en beriep zich op de Provinciale Synode, die in het najaar van 1627 te Haarlem gehouden werd. Daar brachten de gewone afgevaardigden van de Amsterdamse kerkenraad de zaak Hanecop ter sprake. Maar met dezelfde stiptheid waarmee de zaken de belijdenis betreffende steeds werden behandeld, volstond de synode niet met de gewone afgevaardigden van Amsterdams kerkenraad, maar dagvaardde ze deze, als partij in een geding, om een buitengewone commissie ter synode te zenden en duidelijk, welomschreven de bezwaren in te dienen, die men tegen Hanecop had. Vanzelfsprekend werd Trigland met de ouderling waarmee hij deze zaak behandeld had naar de synode afgevaardigd.

Trigland vatte de beschuldigingen tegen Hanecop samen als volgt:

1. Daar Hanecop de dwalingen der Remonstranten niet fundamenteel (grondslagliggend) achtte, is hij onzuiver in de leer.
2. Omdat hij in verzet kwam tegen algemene besluiten van de kerkenraad als het censureren van lieden, die duidelijk de Remonstrantse gevoelens aanhingen, en daar in de gemeente ook duidelijk voor uitkwam, beschuldigt de kerkenraad hem van

scheurmakerij.

3. Daar hij verschillende van zijn collega's blameerde (in kwade roep bracht) in verband met hun gaven, handelt hij liefdeloos.

De synode stelde zich, na Trigland gehoord te hebben, volkomen achter de kerkenraad en de opgelegde censuur werd gehandhaafd. Verder kon ook de synode niet gaan. Evenwel de Amsterdamse kerkenraad meende, nu, zij zo duidelijk door de synode gerugsteund werd, dat de Amsterdamse burgemeesters nu wel in het ontslag zouden bewilligen.

Hanecop zelf evenwel doorkruiste de procedure met ter synode te verklaren, dat hij bij nader inzien bereid was satisfactie te geven. Zo is er van een tweede verzoek van kerkenraad aan burgemeesters niets gekomen. De plotselinge bereidheid van Hanecop om nu toch genoegdoening te willen geven, kwam Trigland verdacht voor, maar hij moest er in berusten dat de synode volkomen genoeg nam met Hanecops verklaring. Geen wonder, want de verklaring hield in:

1. Hij erkende de leer der kerk voor de zijne.
2. Hij verwierp de vijf artikelen der Remonstranten als "de zaligheid omverstotend".
3. Hij beleed schuld inzake hetgeen hij had gezegd.
4. Hij beloofde de dwalingen der Remonstranten te zullen bestrijden.

Hiertegen kon Trigland niets inbrengen. Maar zich er mee verenigen kon hij ook niet. Was hij te hard? Dat is moeilijk te zeggen. Bedenken we wel, dat de karakters van Hanecop en Trigland wel zo ongeveer tegengesteld waren. Trigland rechtlijnig, volgend de vaste koers van zijn overtuiging. Hanecop wifelend en mild geneigd. We gebruikten het woord irenisch, vredelievend, en waar mogelijk vrede- brengend. Hanecop was een man meer levend uit het gevoel dan uit streng beredeneerde dogma's.

Als Trigland ter kerkenraadsvergadering verslag uitbrengt van de zaak Hanecop ter synode dan stelt hij voor, dat de censuur zolang gehandhaafd dient te blijven tot de akte van de synode betreffende Hanecop in het bezit van de kerkenraad is en dat Hanecop dus tot die tijd uitgesloten blijft van het Avondmaal. Hier rijzen toch wel vragen. Het is nooit dienstig, dat een oordeel geveld wordt zonder dat alle feiten en dan ook nog in hun juiste toedracht bekend zijn. En dat is in het geval Hanecop-Trigland beslist niet het geval. Vandaar dat wij ons van partij kiezen onthouden. Maar volkomen begrijpelijk is het dat Trigland zich speciaal met de zaak Hanecop de haat van de onkerkelijken op de hals heeft gehaald. Was dat nu een manier van optreden? vond men.

Hier past een grote voorzichtigheid. Eensdeels kan men zeggen, dat Trigland een dieper inzicht in deze zaak had dan wie ook. Later immers blijkt, dat Hanecop tracht Remonstrants predikant te worden. En dan is het ook wel tekenend, dat Episcopus, die toen wel beschouwd kon worden als dé leider van de Remonstrantse gemeenten, ook Hanecop niet aandurfde. Zo kan men Trigland een scherpe blik toekennen en een grote voorzichtigheid. Maar anderszins is het ook zo, dat een natuur als Hanecop een meer liefdevolle begeleiding nodig heeft gehad.

De stiptheid van de kerkenraad, die in alles Trigland volgde, heeft de zo besluiteloze man in een zekere verslagenheid gebracht. Vooral de uitsluiting van de tafel des Heeren moet hem diep getroffen hebben. Uit verschillende historische bescheiden blijkt, dat het vieren van het Avondmaal in die dagen algemener was dan tegenwoordig in vele Gereformeerde gezindten het geval is. Wel nam men het toetreden tot de dis heel ernstig op, lees het formulier maar na. Men had een gehele

week van werkelijke voorbereiding. Onderlinge veten werden bijgelegd en tegen elkaar bedreven zonden werden beleden en uit de weg geruimd. Maar de gang naar het Avondmaal was algemener. De kerkenraad weerde de in openbare zonden levenden, ook hen die afweken van de aanvaarde leer. Maar haar censuur was het censura more, dat is het onderlinge oordeel over elkaars geloof, leer en wandel gebaseerd op liefde. Iemand, die - vooral als hij predikant was - uitgesloten werd van de sacramenten viel duidelijk op als een veroordeelde. Hanecop kon dit niet verwerken en nam zijn ontslag als predikant.

Vanzelfsprekend heeft zowel de burgerlijke als de kerkelijke gemeente van Amsterdam deze droeve kwestie van zeer nabij meegemaakt. En het is geen wonder, dat er vooral van de zijde van de tegenstanders van de Gereformeerde leer hevig is geprotesteerd. Evenmin moet het ons verbazen, dat Trigland het speciale mikpunt van de ontevredenheid en de spot werd. Men zag in hem de harde, Gereformeerde opvattingen vlees en bloed geworden. In een volgend hoofdstuk komen we daarop terug. Eerst nog een botsing tussen kerkenraad en magistraat.

Een door Trigland hooggeachte collega was dominee **Adriaan Jorissen Smout**.

In 1579 te Rotterdam geboren, in 1603 door de classis toegelaten te proponeren, dat wil zeggen dat hij het recht kreeg te staan naar het ambt van dienaar des Woords. Predikant te Rhoon. Geestverwant van Geselius, de martelaar van het Remonstrantisme in Rotterdam, die hij trouw heeft bijgestaan als hulpprediker in de Rotterdamse dolerende kerk, de Kruisgemeente. Leerling van Gomarus. Schrijver van verschillende scherpe geschriften tegen de Remonstranten en - wat veel gevaarlijker was - tegen de bekende Akte van Tolerantie door Oldenbarneveld en de Staten van Holland en West-Friesland uitgevaardigd (zie blz. 85). Als gevreesd contra-Remonstrant werd hem gelast zich metterwoon in 's-Gravenhage te vestigen en het rechtsgebied van die plaats niet te verlaten.

Toen de kansen keerden en de contra-Remonstranten de macht kregen, werd hij in 1620 predikant te Amsterdam. Men kan met enig recht zeggen, dat hij het aan zichzelf te wijten heeft, dat hij daar in grote moeilijkheden is geraakt. Wat zijn karakter betreft, was hij volkomen tegengesteld aan Hanecop. Hij was een fel polemist (twistschrijver). Veel feller en ongenueanceerder dan Trigland. Zijn natuur was als het ware het speuren naar onrecht, naar afwijking van het overeengekomene en naar slapheid in het handhaven van de ware leer. Het begon met een niet kerkelijke zaak. Er waren een paar leden van het Amsterdamse schuttersgilde, die weigerden de schutterseed af te leggen aan kapitein Jan Klaasz. Vlooswijk, een Remonstrant. Smout prees deze houding. Men had immers na Dordt niets meer met erkende Remonstranten te maken. Moest zo'n Remonstrant kapitein van de schutterij zijn? De magistraat dacht er anders over en paste op de weigerachtige schutters één van de zwaarste straffen toe waarmee men een burger kon treffen. Zij werden namelijk ontpoorterd. Dat wilde onder andere zeggen, dat ze geen handel mochten drijven, nering of ambacht mochten uitoefenen. Dus brodeloos werden.

Dit vonnis, gevoegd bij het openlijk toelaten van de Remonstrantse bijeenkomsten, was een doorn in het oog van de Gereformeerde predikanten. Maar het was Smout, die alom in de stad protesteerde tegen het vonnis en het slap optreden van de magistraat. Hij werd daarom op het stadhuis ontboden om zijn lesje te krijgen. Maar niettegenstaande dat preekte hij de volgende zondag over Matth. 7: 5: "Gij geveinsden, werpt eerst de balk uit uw oog". In deze preek stelde hij tegenover elkaar het vonnis van de magistraat over een paar burgers, wie geen ander misdrijf was toe te schrijven dan dat zij de gemaakte bepalingen van 1619 aangaande de Remonstranten

op hun manier wilden nakomen, en de stedelijke overheid met als balk in hun oog het verzaken van hun plicht ten aanzien van het verbieden en het verhinderen van de Remonstrantse conventicelen.

Natuurlijk moest Smout zich weer "ten stadhuize melden". Behalve zijn preek was er namelijk nog iets: hij had weer een geschrift de wereld ingezonden waarin hij opkwam voor de vrijheid van de kerk en de overheid het recht ontzegde zich met kerkelijke zaken te bemoeien. En dan was er nog iets, dat niet zozeer de Amsterdamse vroedschap betrof dan wel het beleid van de Staten-Generaal. Smout protesteerde heftig tegen het zenden van oorlogsschepen door deze Staten naar La Rochelle om de, zoals hij zeide, goddeloze, Roomse Franse koning, Lodewijk XIII, bij te staan in zijn strijd tegen deze stad, die vanouds een vesting der hugenoten was.

Nuchter beschouwd is Smout hierin niet vrij te pleiten van enige kortzichtigheid. Zo wat betreft enerzijds zijn ageren tegen de bemoeiingen van de Staat met de kerk en anderzijds het eisen van scherper optreden tegen de Remonstranten. Ook wat La Rochelle betreft, was hij niet goed op de hoogte of wilde hij alleen maar protesteren. Want de Franse koning (eigenlijk diens staatsman Richelieu) belegerde La Rochelle niet omdat het een stad van de hugenoten was, maar omdat de hugenoten vandaar uit zo'n schandelijke kaapvaart bedreven. Het neemt niet weg, dat Smout dapper voor zijn overtuiging opkwam, al is het tevens waar, dat hij zich wat onvoorzichtig gedroeg.

Op het stadhuis werd hij scherp ondervraagd en werd hem te kennen gegeven dat als hij "wederom zulke seditieuze (oproerige) sermoenen hield", hij strengelijk gestraft zou worden. Over La Rochelle werd niet gesproken.

Trigland heeft namens de kerkenraad geprobeerd de kwestie van Smouts preek over Matth. 7: 5 aan zich te trekken om zo collega Smout te ontlasten, maar dat gelukte niet. De burgemeesters bleven op hun punt staan. Ze hadden trouwens nog meer in petto. De kerkenraad bleef voor Smout ijveren en zond zijn preek naar de Provinciale Synode waar de theologen haar konden testen. Volgens het oordeel van de synode bevatte de preek niets seditieus. Het baatte niet, de magistraat persisteerde bij haar dreigement. Of Smout nu scherp bleef preken tegen de misstanden, die er naar zijn opvatting waren, en alzo heeft nagelaten meer naar de zin van de overheid te preken, doet er niet toe, maar 7 januari 1630 kreeg Smout zijn banvonniss thuis. In de nacht tussen 7 en 8 januari of uiterlijk in de morgen van de achtste moest hij de stad verlaten.

Zo iets ongehoords had de kerkenraad nog niet meegemaakt en zij gelastte de oudste vier predikanten naar het stadhuis te gaan om ernstig tegen deze willekeurige handelswijze te protesteren. Trigland was één van hen. Maar de burgemeesters met Bicker vooraan bleken voor geen rede vatbaar. Hun besluit was genomen, het zou worden uitgevoerd. De burgemeesters gingen geen stap terug. Integendeel. Verbolgen over de bemoeizucht van de kerkenraad eisten zij, dat bij iedere kerkenraadsvergadering twee vroedschapsleden zouden worden toegelaten. Weer wendde de kerkenraad zich tot de synode. Weer stelde de synode hen in het gelijk, maar het baatte niets. De kerk van Amsterdam werd aan banden gelegd door de vroedschap.

Smout heeft de stad verlaten. We kunnen niet nalaten te vermelden, dat hij de strijdbijl begraven heeft en begonnen is aan een arbeid, die zowel geleerdheid als kunstzin vereist. Hij heeft een Psalmberijming gemaakt. Kon hij vredelievender arbeid bedenken? In 1664, dus in zijn vijftenzestigste levensjaar heeft hij die aan de synode te Alkmaar aangeboden. Tot verdringing van de berijming, van Datheen kon evenwel niet worden besloten. In dit opzicht deelde hij het lot van de vele, vele Psalmberijmers, die de kerk gekend heeft.

Toen in 1773 de hedendaagse berijming werd ingevoerd, had men bij de samenstelling van de *vaak zo Remonstrants uitgevallen bundel* de keus uit ongeveer veertig berijmingen of gedeelten daarvan.

Laten we met een korte nabetrachting over de zaak Smout en over de gevolgen, die zijn optreden voor Trigland had, dit hoofdstuk beëindigen. Natuurlijk was de overwinning van de overheid op de kerkenraad koren op de molen van de Remonstranten. Dat blijkt uit de nagelaten briefwisseling van hun hoofden onderling. Episcopiusschreef, gedateerd 5 januari 1630, aan Uitenbogaert (dus voor Smouts verbanning): "Smoutius zijn ontboden geweest bij de Heren op het stadhuis. Triglandius, menen enigen, dat ook al perikel loopt". Hoe hoopten ze dat. Het is er niet van gekomen. Wel blijkt uit het verloop van de gebeurtenissen, dat de invloed van de vroedschap in de kerkelijke zaken voorlopig zo groot was, dat men Trigland niet meer naar de Provinciale Synode afvaardigde, die verder het conflict tussen magistraat en consistorie zou behandelen. Op 15 januari schreef dezelfde Episcopiuss weer aan zijn vriend Uitenbogaert: "Over Smout is niet veel drukte gemaakt; men vreest voor andere lieve kinderen. Trigland wordt hier bijna geadoreerd (aangeboden), men vreest voor hem als het pupillurn ecclesia (oogappel van de kerk)".

Het is waar, dat Amsterdams magistraat het Trigland niet moeilijk heeft gemaakt. En dat vloeide heus niet voort uit zijn gematigde houding. Integendeel. Wagenaar (één onzer bekendste geschiedschrijvers) vermeldt in zijn "Amsterdam en zijne Geschiedenissen" dat Trigland ter gelegenheid van zijn bezoek bij de burgemeesters in verband met Smouts verbanning gezegd heeft: "dat zij hun gemoed bevrijden moesten van het bloed hunner ledematen". En even later durfde hij zelfs te dreigen: "dat hij gemoedswege vrijheid had, als hij meende dat de schepenen kwalijk gevonnist hadden, zulks op de predikstoel zou brengen".

De burgemeesters moeten hem toen gewaarschuwd hebben, "dat hij dan ook bejegend zou worden, dat het hem lang zou heugen".

De voornaamste van de burgemeesters was Bicker, stammend uit het trotse koopmansgeslacht van die naam. Zijn naam voluit was: Andries Bicker, heer van Engelenburg. Zulke titels werden door de steeds rijker en machtiger wordende kooplieden gekocht. Ze voelden zich dan in zekere zin gelijk aan de adel. Deze Bicker was nog slechts drie jaar burgemeester van de stad, als hij Trigland te woord staat en zo kwalijk bejegt.

Alles wat in de stad gebeurde, had de belangstelling van de bevolking. Met argusogen trachtten de Remonstranten iets ten nadele van mannen als Trigland te bespeuren. Als dan Trigland een keer ten huize van de machtige Bicker ontboden wordt, verspreiden ze daarna het gerucht dat de zo hoog vereerde dominee Trigland op zijn knieën om genade zou hebben gesmeekt. Het is Uitenbogaert, die daaromtrent aan Episcopiusschrijft. Met kennelijk welbehagen uiteraard.

Volgens betrouwbare geruchten zou burgemeester Bicker Trigland een brief hebben getoond waarop Trigland "het bestierf van schrik en op zijn plat gevallen was en om genade had gesmeekt, en beterschap had beloofd. Alleen terwille van zijn vrouw en kinderen hadden ze Trigland op zijn smeken om genade nog gehoor verleend en hem het lot van Smout bespaard".

Dit verhaal is zo volkomen in strijd met Triglands karakter, dat we het gerust tot het rijk der fabelen kunnen verwijzen. We zijn daarbij in onverdacht gezelschap. In de eerste plaats geloofde Episcopiuss zelf het verhaal niet en het beste bewijs voor het lasterlijke van dit verhaal is wel, dat Vondel, die er in gegroeid zou zijn als dat bij Bicker voorgevallen was, integendeel in een hekeldicht (dat na het zogenaamde

smeken om genade door Trigland verscheen) Trigland verwijt, meer de nadruk op Triglands lafhartig gedrag gelegd hebben - wat hij afdoet met het woord huilebalg - dan hij nu schimpt op Triglands brutaal optreden daar hij zulke harde woorden tegen de burgemeesters durfde spreken, ja, dat hij zelfs op de preekstoel de heren met de vinger aanwees en hen stoute woorden toevoegde.

Het is heel natuurlijk, dat de laster te baat wordt genomen bij zulke geschillen, die toen alle lagen van het volk beroerden. Dat het Trigland niet aan moed ontbrak, bewijst een geschrift van hem onder eigen naam uitgegeven en opgedragen aan de vroedschap van Amsterdam. Het verscheen een jaar nadat hij dan om genade gesmeekt zou hebben. De titel luidt: "Kracht der Godzaligheid In zijn voorrede spreekt hij de hoop uit, dat deze meditatieën dienstig mogen zijn "om u, edelachtbare en hoge heren in uw consciëntie te overtuigen van de gerechtigheid tot het handhaven der zuivere leer". Hij vermaant hen toch de "voetstappen te drukken van hun godzalige voorouders en hen oprechtelijk en kloekmoediglijk na te volgen".

En ten laatste beveelt hij hen naarstig toe te zien op de handhaving der christelijke Gereformeerde religie en zich van de Remonstrantse en Libertijnse dolingen af te trekken.

Bezien we nu nader hoe er over Trigland, over zijn kerkenraad en over de gebeurtenissen op kerkelijk gebied geoordeeld werd door degenen, die zich de cultuurdragers van hun tijd voelden en het in zekere zin ook waren. Cultuur dan opgevat in de zin van beschaving, ontwikkeling en veredeling van de mens.

Hoofdstuk 14

VONDEL CONTRA TRIGLAND

Twee werelden! Twee geesten! Niet: de kunstenaar en de predikant. De kunstenaar kan in zijn werk prediker zijn, en de predikant in het zijne kunstenaar. Vele bladzijden terug stelden we al, dat kunst niet te definiëren is. Met andere woorden: men kan niet exact zeggen dit is kunst en dat niet. De ene mens denkt daar anders over dan de andere, maar ook de ene tijd stelt andere normen voor wat wel en wat geen kunst is. Als we nu het woord klassiek invoeren dan wordt het wel anders. Eigenlijk betekent klassiek: behorende tot de Griekse of Romeinse kunst. Maar in de loop der tijden heeft het woord de betekenis gekregen van: uitstekend, meesterlijk, maar dan toch tevens uit vroeger tijd. De eigentijdse kunst heeft altijd vereerders en beschimpers. De houding, die een mens tegenover de kunst aanneemt hangt af van zijn persoonlijkheid, van zijn esthetisch maar ook van zijn ethisch inzicht en ten diepste van zijn geloof. Toch zijn er uit het verleden kunstenaars bekend, waarvan vrijwel ieder hun kunstenaarsschap erkent, ongeacht moraal en geloof. De grootsten van hen zijn de klassieken. En tot dezen behoort voor ons taalgebied ongetwijfeld Vondel.

Het is daarom gewaagd om minder prettige herinneringen van hem op te halen. Het indringen in de menselijke geest is een zeer moeilijke zaak. We kunnen immers onszelf niet doorgronden. De christen vraagt of God dat wil doen. Een even moeilijke zaak is het de tijdgeest te doorgronden. Ieder, die ook slechts oppervlakkig de geschiedenis van de afgelopen eeuwen kent, weet dat iedere "eeuw" (niet strikt als kalendereeuw bedoeld) zijn karakteristieke eigenschappen heeft. Vooral op het gebied van de kunst.

Vondels tijd is die van de renaissance: Het is hier niet de plaats om op deze kunststroming verder in te gaan. Een van haar kenmerken is, dat de kunstenaar zich persoonlijker opstelt tegenover geloof, wetenschap en traditie. Dat hij daarbij teruggrijpt naar de klassieken, de kunstenaars uit de oudheid, is een belangrijk en ook begrijpelijk aspect van de Renaissance. Er is hierbij sprake van een reactie op de geest der middeleeuwen. In zekere zin is de Reformatie ook een renaissance verschijnsel. Eenvoudig gezegd: de hervormers ontworstelden zich van de kerkelijke traditie en grepen terug naar een oudheid, ouder dan die der Grieken of Romeinen, namelijk die van het eenvoudige Woord van God. Vondel en Hooft grepen in hun werk terug op de kunst van voornamelijk de Grieken.

We zagen hoe moeizaam Trigland zich aan de traditie van de Roomse kerk heeft ontworsteld en teruggekeerd is tot de enige kenbron der zaligheid, dat is de Bijbel. In hem en de renaissancisten van de Gouden Eeuw kwamen dus duidelijk twee werelden tegenover elkaar te staan. Als wij vanuit onze denkwereld hun onvermijdelijke botsing beoordelen dan ligt het voor de hand, dat bij velen Vondel het meest sympathiek lijkt. Vondel is ook hekeldichter geweest. Dichter van grootse werken als de Gijsbrecht, de Lucifer en Jeftha, om er enkele te noemen, heeft hij ook hekeldichten geschreven. Een hekeldicht tracht de ondeugden, de belachelijkheden, de gebreken van iemand persoonlijk, van een bepaalde stand of een bepaalde politieke of godsdienstige partij óf te bespotten, óf naakt en schandelijk voor te stellen.

Taalkundig gezien zijn enkele hekeldichten van Vondel klassieke meesterstukken. Of we het al dan niet eens zijn met de voltrekking van het vonnis, over Oldenbarneveld uitgesproken, hetgeen Vondel daaromtrent geschreven heeft, is kunst in de hoogste zin van het woord. Hij schrijft uit een bewogen hart.

Maar wat Vondel gepubliceerd heeft tegenover Trigland, de Dordtse Synode, de

Amsterdamse kerkenraad, mist die bewogenheid en toont feitelijk niet veel anders dan haat. Noemden de vijanden van het Gereformeerde volksdeel zich in de vorige eeuw "het denkend deel der natie", in Triglands dagen vormden zij - in ieder geval naar eigen mening - de beschaafde intelligentia tegenover het domme, bekrompen kerkvolk. (Onder kerk dan de Calvinisten te verstaan.) Ze verweten het een fanatieke eigenzinnigheid en een geestelijke hoogmoed vermengd met een ondragelijke heerszucht.

Vondels hatelijk gespot met dat volk begint met de kwestie Hanecop. Begrijpelijk! Dat was voor velen een wat overtrokken geschiedenis. Dat Trigland inzag hoe de kiem van het in zijn oog grote kwaad van het verwerpen van de Calvinistische leer duidelijk bij Hanecop aanwezig was, kon natuurlijk niet begrepen worden door hen, die persoonlijk weinig voor leer en belijdenis van de Gereformeerden voelden. Moesten ze nu die Hanecop censureren omdat hij wat milder en liefdevoller tegenover de Remonstranten wilde zijn? Indien Vondel, bewogen met Hanecops lot, een satire had geschreven over het onrecht dat in zijn ogen een dapper verdediger van een meer menselijk denkend christendom moest ondergaan dan zouden we daar geen bezwaar tegen kunnen maken.

Als Vondels ergernis gewekt wordt door het plunderen van huizen, waar de Remonstranten hun bijeenkomsten hielden, en van bijvoorbeeld de brouwerij De Haan dan is dat, gezien zijn onkerkelijkheid en zijn neiging naar het Rooms-katholicisme, ook wel te verklaren. Een man, die niet de minste behoefte had aan dogma's en belijdenis- geschriften, kon alleen de verkeerde buitenkant van dergelijke volksopstootjes zien. Maar dat iemand, die zich tegenover de Gereformeerden er op liet voorstaan een beschaafde Libertijn te zijn, zich zo te buiten gaat dat hij het hoge peil, dat zoveel van zijn werk kenmerkt, omlaag haalt en eigenlijk alleen maar een roddelend straatwif werd, ontsiert hem. Want het is altijd Trigland. Altijd maar weer. En wat van Trigland gelasterd wordt, grijpt hij zonder enig onderzoek aan om zijn schimp- en scheldcanonades op deze predikant te richten.

In de vorige eeuw, die der romantiek, heeft men Vondels hekeldichten hoog gewaardeerd. Hoe prachtig komt bij schrijvers uit die tijd, als Bakhuizen van de Brink, de fijne Vondel uit tegenover het stroeve, huichelachtige predikantendom. Onze eeuw heeft met die legende afgerekend. Vondel is in zijn hekeldichten volstrekt geen betrouwbaar uitbeelders van de werkelijkheid, maar een eenzijdige bestrijder, zodat zijn werk geen enkele historische betrouwbaarheid heeft. Objectieve historiestudie laat een heel ander licht schijnen over de personen, die door Vondel over de hekel worden gehaald.

Prof. Dr. G. Kuiper heeft daar duidelijk over gepubliceerd in de Christelijke Encyclopedie. Hij ontleent zijn beweringen aan volkomen terzake kundigen en noemt de namen op van vooraanstaanden in Vondels tijd, die eigenlijk door hem belasterd zijn. Hier volgen de namen: Ds. Trigland, Ds. Smout, Prins Maurits, Jac. Cats en Ds. Wittewrongel.

Vondels eerste aanval op Trigland vindt men in zijn Palamedes, een politiek allegorisch treurspel. Daarin komt een Griek voor, die de Grieken slechte dienst bewijst. Tenminste een Griek, die in feite niet tot het oude Griekenland hoorde, een Phryg. Als het publiek het treurspel ziet en beluistert, zal het velen duidelijk geweest zijn wie Vondel met deze Phryg, die de onrust en de verdeeldheid aanwakkert, bedoelt als zij de regels horen:

*Dat in zo fel een brand hy voedende olij giet:
dat een verlopen Phryg gants Grieken doet verdriet.*

Vondel kon als ongeïnteresseerd in het kerkelijk leven zich niet verheffen tot het begrip, dat mannen als Trigland en Smout voor een hoog ideaal streden en hard moesten zijn bij het betrekken van de wacht bij het beginsel. Zij werden volgens hem alleen gedreven door het zoeken van eigen eer en het resultaat van hun streven was onrust.

De zaak Hanecop heeft Vondel behandeld in zijn "Rommelpot van het Hanekot". Toch wel wonderlijk, zowel als begrijpelijk, dat Vondel hier volstrekt de kern van de zaak niet raakt, maar alleen een humoristisch stukje schrijft om de „zware broeders" belachelijk te maken. Hij heeft het woord Hanekot gebruikt om duidelijk te maken, dat het over Hanecop ging, maar ook om de kerkelijke twisten, zo ernstig opgevat door de predikanten, te vergelijken met de min of meer theatrale strijd van hanen onder elkaar. 't Zijn namelijk allemaal hanen, die met elkaar aan het bekvechten zijn. De eerste haan is "Haantje Dikkop van de Maze".

Natuurlijk Smout, de doldrieste vechter, die danig de kous op zijn eigenwijze kop kreeg. Hij laat hem heftig uitvallen tegen "broeder Koppen". Dat is Hanecop. Maar dan komt Trigland aan de beurt, want nauwelijks is Haantje Dikkop uitgepraat of "'t Kalkoense Haantje" begint te kraaien. Bedenk daarbij dat de kalkoen een zo duidelijke rode lel over zijn snavel heeft hangen en Trigland, zoals we reeds meedeelden, een nog al fors geproportioneerde neus had die wat duidelijk getint was.

*"Fiat", riep 't kalkoense haantje,
dat zo bloost om zijne kam
en de jongens na den Dam
op leert trekken met een vaantje.
Of naar 't Brouwers Haantje,
dat hem bestoven zag van 't nat.*

Hierbij insinueerde Vondel, dat Trigland via zijn heftige preken het straatvolk bezielde om - laten we het in tegenwoordig begrijpelijke taal zeggen - protestmarsen naar het stadhuis te ondernemen. De laatste twee regels duiden op Triglands openbare dronkenschap. We komen daarop terug.

In zijn "Rommelpot" gaat Vondel ook nog zover, dat hij Trigland jaloezie verwijt. Hanecop kon misschien beter preken suggereert hij. Is Trigland daarom zo boos? Als Haan Kalkoen zijn gemeente toespreekt gaat dat zo:

*Haan Kalkoen, die kreet vol toren:
'k Zou jou met mijn pennen slaan,
dat je deze vreemde Haan,
deze nieuweling gaat horen
en jou oude kraaiers vliet,
liet ik 't om jouw zwakheid niet.*

Vondel eindigt zijn spotdicht met een bekend rijmpje uit die dagen:

*Arme Koppen die moet gaan,
uitgepikt van elke haan.*

Koppen was een der aanvoerders onder Filips van Marnix bij de verdediging van Antwerpen, die tot twee keer toe, door lafheid of onbekwaamheid, zijn plicht verzaakte.

Bepaald minderwaardig is het voortdurend schimpen op Triglands neus en het daarmee in verband brengen van zijn dronkenschap. Een zelfbewust man als Vondel moest toch ook eens een keer met wat anders voor de dag gekomen zijn. Trouwens,

het schimpen op iemands uiterlijk, evenals op de naam, die hij toevallig draagt, is nu niet één van de meest geniale wijzen van hekelen. Eigenlijk erg goedkoop. Vondels pen weet er heel wat van te maken, maar de eigenlijke zin van zijn spot is noch scherp, noch waarheidsgetrouw. En wat hem het meest blameert is, dat een man als hij niet enige waardering op kan brengen voor de gezindheid van een ander. Hij vervalt hier zelf in hetgeen men zo vaak de Calvinisten verwijt, die immers volgens dr. Coster (zie blz. 54) menen het alleen te weten.

Een bekend geworden schimpdicht op Trigland, waarom diens tegenstanders ongetwijfeld zullen gegnuifd hebben, is "Op Haan Kalkoen I en II". Een paar regels daaruit:

*Wie zag ooit gekken zonder bel?
't Kalkoentjen is wat rood van vel
en zuiver Geus,
omdat die Rijnse muskadel (wijn)
met al het zuiver nat
van 't Heidelbergse vat (bier)
trekt in zijn neus
en daarom buldert hij zo fel
als Goliath de reus.
Wij achten 't boert en kinderspel:
bij dronk is hij wat beus,
maar nuchter wonder Geus.*

Dit is duidelijk genoeg: als Trigland dronken is, scheldt hij er maar op los, doch is hij nuchter, is hij zo Gereformeerd als het maar zijn kan.

Verder volgens een paar regels, waar een verklaring bij hoort:

*Men had, o dronken plonder-geus
U, met een geen roo' kalkoense neus
op 't openbaar toneel gebracht
en als een schijvalk uitgelacht.
Gaat heen nu als een huilebalg
en hangt ons aan uw zuilegalg.*

De eerste regels van dit rijm slaan op het feit, dat dr. Coster (zie blz. 67) in 1630 zijn toneelspel "Iphigenia" op liet voeren. Daarin komt een minder aanvaardbare figuur voor en dr. Coster had juist hem op dusdanige wijze vermomd, wat kleren en baard aangaat, en hem voorzien van de zo bekende neus van Trigland, dat ieder in deze onsympatieke figuur duidelijk dominee Trigland herkende.

En het woord huilebalk doelt natuurlijk duidelijk op het gerucht, dat Trigland bij zijn bezoek aan burgemeester Bicker zich wel zeer lafhartig had gedragen.

We krijgen door de wijze waarop de "beschaafde en moderne" tegenstanders van Trigland hem aan de spotlust van het volk overgaven geen al te hoge dunk van het peil van hun eigen welgemanierdheid, noch van hun smaak.

Nu nog enkele woorden over Triglands dronkenschap.

Pieter Evertsz. Huift was de brouwer van het Haantje. Deze vertelde aan al wie het horen wilde, dat hij met een geloofwaardig getuige Trigland "op stobenen had zien gaan". Dat zal zo ongeveer bij de jaarwisseling 1623-1624 moeten zijn voorgevallen.

Op 9 januari gaat Trigland met een ouderling naar de brouwer met de vraag of deze de zogenaamde betrouwbare getuige wil noemen. Huift weigert dat en dan vermaant Trigland hem om geen onwaarheid meer te spreken en hem zijn goede naam terug te geven. We moeten er niet licht over denken, dat juist zo'n "zware dominee" van openbare dronkenschap beschuldigd werd. Trigland is van plan de lasteraar bij de schepenen te beklagen en hem voor het schepengerecht te dagen.

Merkwaardig dat dan toch nog tot tweemaal toe een paar ouderlingen naar de lasteraar gaan. Dachten ze misschien: het kón toch wel eens waar zijn, al had het er maar de schijn van gehad? Huift hield zijn beschuldiging vol en dreigde voor de schepenen wel met getuigen te zullen verschijnen. Het wordt dan een duistere zaak. Trigland beklagt zich bij de schepenen en verzoekt hen Huift te gelasten zijn verklaring te herroepen, opdat "dit quaat gerucht gedempt worde".

De schepenen, die evenals meerderen van de Amsterdamse vroedschap helemaal niet aan de zijde van de kerkelijken stonden en zeker niet aan die van de lastige Trigland, hebben zich weinig moeite getroost en zo bleef het gerucht noch bewezen, noch ontkend.

Jaren later, toen Trigland allang professor in Leiden was, viel een schrijver van een spotdicht hem weer met deze nooit wettelijk opgeloste kwestie aan. Voor onbevooroordeeld denkenden ging Trigland vrij uit. Hoe zou hij anders zowel de kerkenraad als de schepenrechtbank er bij hebben betrokken? Indien hij schuldig was, zou men hem toch makkelijk hebben kunnen ontmaskeren.

Trigland is niet de enige onder hen, die hun leven gewijd hebben aan het bestuderen van Bijbel en belijdenis, en door de tegenpartij op lasterlijke wijze zijn aangevallen met verdachtmaking van het zedelijk leven. Laster is een machtig wapen. Vooral als het gehanteerd wordt door iemand, die beschikt over de fantasie en de scherpe pen van een geniaal dichter als Vondel. Toch zal ieder, die onbevooroordeeld Vondels schimpscheuten op Trigland leest, hier verachting voor moeten hebben. Hier is geen sprake van satire (hekeldicht, spotdicht). Of juist wel?

Satir was een bosgod, een oerlelijk wezen met horens en bokkepoten, een dronkaard. Heeft Vondel wellicht de grote Satir gediend, die in de Bijbel satan wordt genoemd en de leugenaar van den beginne is?

Heeft Triglands uiterlijk, speciaal zijn gezicht, er aanleiding toe gegeven dat sommigen wel geloof hechtten aan het praatje over zijn dronkenschap?

De Leidse Universiteitsbibliotheek bezit niet minder dan twaalf gravures van Trigland. Zij zullen wel genomen zijn naar schilderijen. Sommige stellen hem voor op drieënvijftigjarige leeftijd, andere in zijn ouderdom. Behalve die hem op zevenenzestigjarige leeftijd voorstellen, tonen de gravuren een ferm regelmatig vol gelaat met heldere ogen en een fraaie baard. Inderdaad, met de ferme neus waarop Vondel het steeds gemunt heeft. Jammer, dat niet één van de schilderijen, waarvan de gravures genomen zijn, bewaard is gebleven. We konden dan zien of het waar is, dat deze neus gesierd is geweest met "karbonkels waarvoor Bachus de vlag moest strijken", zoals Vondel noteert en waaruit hij besluit, dat in ieder geval de "synodebokalen" hem zeer geliefd waren.

Dr. Ter Haar acht de laster van Vondel wel duidelijk weerlegd door het feit, dat ze in de litteratuur alleen bij Vondel voorkomt. Zelfs Triglands bitterste tegenstanders gewagen er niet van. Uytendogaert werpt in zijn geschrift tegen Trigland hem wel zijn Roomse afkomst voor de voeten, maar verwijt hem geen dronkenschap.

Een heel sterk bewijs dat Vondel lasterde, is wel dat Bernardus Dwingelo, een van de vele zoekers en zwervers dier dagen, die moeilijk partij konden kiezen, over deze zonde van Trigland zwijgt. Zoekers en zwervers schrijven we en bedoelen daarmee,

dat het voor meerderen, die op de grens van de beide gebieden, Remonstrants of Gereformeerd, hun gedachtewereld hadden, moeilijk was duidelijk partij te kiezen, of beter gezegd: hun standpunt te bepalen.

Dwingelo was een discipel van Arminius, maar tevens een vriend van Voetius. Nog vóór de Dordtse Synode uiteenging, werd hij als predikant te Leiden afgezet. Hij heeft nadien ook letterlijk een zwervend leven geleid. Bij de vrede van Munster pas keerde hij terug in het vaderland, hoewel hij daar meermalen clandestien bezoeken bracht. Hij heeft een merkwaardig boek geschreven. Een zogenaamde prosopografie. Het woordenboek leert ons, dat dit woord is afgeleid van het Griekse prosopon, dat gelaat betekent. Men kan dus zeggen, dat het gelaatsbeschrijving is. Maar daar komt bij, dat het via de beschrijving van het gelaat ingaat op iemands karakter zowel als op zijn levensomstandigheden. De filosofen hebben er meermalen op gewezen, dat uit de gelaatstreken blijkt hoe de mens innerlijk is.

Dwingelo's boek droeg tot titel: "Nulliteiten" (nietigheden). De christelijke encyclopedie noemt het een vuil libel (smaadschrift). Hij heeft het later omgewerkt tot "Grouwel der Verwoesting". Hij beschrijft de voornaamste persoonlijkheden van de Dordtse Synode. Daarin is hij niet mals. Van twee synodeleden, die hij met name noemt, schrijft hij over "hun gewoonlijke dronkenschap". Een ander synodelid, Hillenius, (ons bekend vanwege de Alkmaarse troebelen, zie blz. 61) maakte zich volgens Dwingelo schuldig aan "stampamperije". Als hij Trigland beschrijft, verwijt hij hem "vermetelheid, onbeschaamdheid, leugens, calumniën (laster) en bedrog". Van dronkenschap is geen sprake. En geloof maar, dat hij op Triglands zwak gewezen zou hebben indien het had bestaan.

Meestal wordt op school meer aandacht aan de militaire dan aan de geestelijke geschiedenis van ons volk besteed, al is er in dat opzicht bepaald een keer ten goede. Triglands naam komt - en dat is ook wel begrijpelijk - niet voor in de algemene schoolboeken, of het moet zijn tegenover die van Vondel. En dan komt onze dominee-professor er natuurlijk slecht af. Het is ook de meest eenvoudige manier om - de meesten onzer waren er in hun jeugd ook gevoelig voor - zo'n ruim denkend dichter heel wat hoger aan te slaan dan zo'n zuurpruim van een Calvinist. Toch hebben meerdere geleerden en met de "gave des onderscheids" begiftigden, zelfs al behoorden ze heus niet tot Triglands richting, het voor hem opgenomen. Sommigen zelfs al te zeer.

Bijvoorbeeld Bakhuizen van de Brink, één van onze beste kenners van het tijdvak waarin Trigland leefde, een letterkundige, bekend geworden ook door het oprichten van het literaire tijdschrift "De Gids", schrijft over Trigland: "Toch wist hij (Trigland) de strenge ernst, die zelfs uit zijn sterk getekende gelaatstreken sprak, door meerdere mildheid en gematigheid van taal te temperen, niet zozeer omdat zijn al te eerzuchtig karakter tot zachtmoedigheid neigde, als wel dewijl zijn verstand hem voorschreef wat aan zijn ambt en de zaak, die hij diende, betaamde". En even verder wijst hij erop hoe Trigland de "hardheid van Bogerman" afkeurde en besluit dan zijn oordeelvelling met de mededeling, dat de Remonstranten en de Libertijnen hem "de Achitofel der geestelijkheid" noemden.

Zelfs J. van Lennep, de grote vereerder van Vondel, huldigt van Trigland een dergelijke opvatting. Dat is voor een Vondeliaan wel een duidelijk bewijs, dat hij, hoewel hij het niet met zoveel woorden zegt, toch Vondels scheldpartijen op Trigland niet ongenueanceerd waardeert. Hij noemt Trigland: "niet alleen rechtzinnig in de leer, standvastig in zijn ijver, maar ook gematigd en mild in zijn taal, voorzichtig in zijn doen en handelen. Vandaar dat hij, hoezeer een warm voorstander van de zaak van de

Calvinisten, echter indertijd de hardheid van Bogerman had afgekeurd en zich aan de meer gematigden aansloot".

Dat is wel heel aardig van deze beide negentiende-eeuwers. Of dat oordeel evenwel juist is, valt te betwijfelen. We haalden het ook slechts aan in verband met Vondels ongebreideld gerijmel over Trigland.

Er is ook een oordeel over Trigland bewaard gebleven van een tijdgenoot van hem. Namelijk in een brief, die Nielius (zie blz. 118) in 1626 schreef. Deze brief is te vinden in de bibliotheek van de Remonstrantse gemeente te Rotterdam. Men leest daar: "Doch schrijft mij Rijkewaard van Utrecht, dat hij Triglandium so oproerich te Amsterdam heeft horen predicken alsof hij anders niet voor en hadde dan de knotse op straat te brengen en die overheyden in haet en verachtinghe van 't volck te brengen, so dat hij hem niet en verwondert, dat sulcke conciones (bijeenkomen?) dagelijcks daer geschiedende, sulcke effecte produceeren als voorleden paesschen Maandag aldaer met een groote schrick van alle vromen zijn ghesien".

De brieveschrijver doelt op het plunderen door het volk van de vergaderplaats der Remonstranten bij de Montelbaans toren. Hij verklaart de volkswoede als veroorzaakt door een opruiende preek van Trigland. Trigland en de kerkenraad, maar die niet alleen, waren allesbehalve tevreden met het antwoord, dat de kerkenraad ontvangen had van de vroedschap op hun vraag om strenger tegen de Remonstranten op te treden. De vroedschap deed niets meer tegen hen. En de besluiten van de synode moesten toch uitgevoerd worden!

De Remonstranten waren toch veroordeeld en in 1619 hadden toch de Staten besloten, dat hun conventicelen verboden waren! Van de in deze brief genoemde preek van Trigland weten we geen bijzonderheden. Het is heus niet onmogelijk, dat Trigland wat onstuimig gepreekt heeft. Het wás hem een ergernis, dat de overheid haar plicht verzaakte. Men kan het daar al of niet mee eens zijn, maar de eenmaal genomen besluiten aangaande de Remonstranten waren nimmer herroepen.

Toch komen er bedenkingen bij ons op als we de zaken nagaan. Het volk (en even wil ik met zeker recht zeggen: het Gereformeerde volk) heeft een compleet oproer verwekt. Zo zelfs, dat de schout het met zijn rakkers niet kon bedwingen, maar er soldaten moesten worden ingezet en er twee of drie doden zijn gevallen.

Het Gereformeerde volk? Dat is niet verkeerd gezegd. Juist de kleine burger, de gewone man, nam het in zijn naïviteit voor de kerkenraad en de dominees op. De tijd van toen was in dat opzicht niet anders dan die van nu. Het grote verschil is evenwel, dat nu tegengestelde, ideeën de massa in beweging brengen. Het gaat nu niet om de beginselen, die Trigland c.s. verdedigden. Toch kan men, zelfs als de tijdsomstandigheden in acht genomen worden, een dergelijk optreden van het volk niet goedkeuren. Ook al weten we, dat in die dagen de allerlaagste klasse van de bevolking, door de regenten hooghartig *het pleps* genoemd, goeddeels analfabeet was, het behoorde toch tot het kerkvolk.

Nielius noemt het "het gespuis, dat vooral naar Trigland schijnt te luisteren". Trigland was geen man van halve woorden. Wat zijn tijdgenoten hem ook verwijten: onbeschaamdheid, trots en heerszucht, sluwheid verwijten ze hem niet. Hij kwam recht op de man af, sprak een duidelijke taal, nooit voor tweeërlei uitleg vatbaar. En sprak natuurlijk het onwetende volk aan. Hij erkent zelf, dat het "in sine conditie" ligt dat hij in zaken, die de godsdienst betreffen wat "ernsthaftig sprak".

Dat het volk uit de band sprong, is een verschijnsel dat zich van tijd tot tijd in de geschiedenis voordoet. Wij beleven het thans immers ook. Het is voor ons een

vanzelfsprekende zaak, dat wij de revolutie, die zich thans duidelijk aandient, geheel verwerpen Maar er is overeenkomst in ieder volksverzet tegen de regering. En het begrijpen van dat verzet is alleen mogelijk als we ons één voelen met het streven, dat aan dat verzet ten grondslag ligt.

De christen, ook de Gereformeerde christen, moet er steeds aan denken, dat "niet door kracht of geweld, maar door Gods Geest het zal geschieden". Dat "het" is zo enorm veel. Het betreft onze persoonlijke geborgenheid en ook de vervulling van de belofte, dat de poorten der hel de kerk van Christus nooit zullen overweldigen.

Hoofdstuk 15

DOMINEE TRIGLAND

Een dominee is Schriftgeleerde en apostel. Als Schriftgeleerde brengt hij uit de schat van Gods Woord oude en nieuwe dingen voort. Als apostel leidt hij de schapen en hoedt hij de lammeren. Ook als Schriftgeleerde staat hij op de bres om Gods Woord te verdedigen tegen de aanvallen van buiten, en als apostel moet hij een levend getuige zijn van de opstanding van Christus. In dit verband kunnen we vooral op de betekenis van ons aller apostelschap niet nader ingaan. Maar vooral in de engere begrenzing van ons gemeente-zijn, kerk-zijn in de wereld, krijgt het ambt, dat wij met de onBijbelse term dominee aanduiden, wel heel duidelijk het leraars- en herdersaspect, dat in dit ambt een twee-eenheid behoort te zijn.

Om Trigland als dominee te beoordelen, zouden we dus zijn preken moeten kennen en over duidelijke gegevens moeten beschikken omtrent zijn omgang met de aan zijn zorg toevertrouwde gemeenteleden.

Enigszins kunnen we ons oordeel over Triglands preken opmaken uit een meditatiegeschrift, dat hij heeft uitgegeven, getiteld: "Christelijke Betrachtingen of Meditatiën", met als ondertitel: "De kracht der Godzaligheid".

Verder is er een tweetal preken bewaard gebleven, alsook twee oraties tijdens het professoraat te Leiden. Het is uitermate moeilijk voor ons om een oordeel te vellen over de stijl van Triglands preken. Was hij in zijn tijd welsprekend? We weten het niet. Wel heeft hij zijn woorden zo gekozen, dat ook de eenvoudigen hem hebben kunnen begrijpen. Dat is natuurlijk een goede zaak.

Maar zinsbouw en woordvorming staan zover van ons taalgebruik af, dat een verantwoord oordeel vrijwel onmogelijk is. Het staat wel vast, dat hij in zijn bediening van Gods Woord ver boven velen van zijn collega's uitstak wat de vormgeving betreft. Dat is geen wonder. Hij was tenminste een bestudeerd man, die een wetenschappelijke opleiding had gehad. Dat was met zeer velen, die in de tijd vlak na de Reformatie de preekstoel beklommen, niet het geval. Bovendien was het een tijd van, men zou haast zeggen in de eerste plaats, bezinning op de leer. Iedere zondag wees men de gemeenten op het verschil in opvattingen tussen de Gereformeerden en noem maar op! Hoeveel richtingen waren er niet. Dus waren de preken in die tijd wel erg dogmatisch. Nu gaf dat niet zoveel, want de gemeente verlangde er naar om goed onderwezen te worden, zodat men duidelijk kon onderscheiden waar de verschillen lagen en hoe men eigen standpunt kon verdedigen. Voor sommigen van ons zal het vreemd klinken, maar voor de kerkmens van die dagen bevatte het duidelijk uiteenzetten van de Gereformeerde leer een innerlijk stichtelijk en ontdekkend element.

Als Trigland in zijn opdracht van zijn "Kracht der Godzaligheid" aan de Staten van Holland schrijft: "Om van de religie te zijn, wordt vereist in de kennisse Gods ende onses zelfs ons van herten te verootmoedigen. Joe te eenenmale te versaken. In de kennisse des eengen• Middelaers en der vereeniginghe met Godt door Hem denzelven met een levendig gelove aan te nemen en allo waerlijck met God vereenigt te worden".

Nu kan men wel zeggen, dat de kennis dus vooropstond, maar dan mag men dat woord niet in de zin van menselijke wetenschap verstaan. Het is een woord, dat in zijn diepe geestelijke betekenis nog volop leeft, dat nog door ieder verstaan wordt, die weet dat Gods volk verloren gaat omdat het geen kennis heeft, waaronder dan heus niet een soort wetenschap in wereldse zin wordt verstaan, al doelt Trigland wel terdege ook op de verantwoordelijke kennis van Schrift en belijdenis.

Dat Trigland ook praktisch preekte en zich niet ontzag om duidelijke en harde waarheden zijn gemeente aan te zeggen, blijkt uit een preek, die bewaard is gebleven over 1 Petr. 3 : 3 en 4. Het gaat daar over de "kuisse wandel in vreze" van de vrouwen der gemeente, "welker versiersel zij, niet hetgeen uiterlijk is, bestaande in het vlechten des haars en omhangen van goud of van klederen aan te trekken, maar de verborgen mens des harten, in het onverderfelijk versiersel van een zachtmoedige en stille geest, die kostelijk is voor God".

Nu moeten we ons eens voorstellen op welk een gemeente Trigland vanaf zijn hoge kansel neerzag. Een bonte schare. De per dag rijker en machtiger wordende Amsterdamse kooplieden en hun vrouwen, nog wel niet zo prachtvol gekleed als toen Karel II (na de gevangename van zijn vader door Cromwell) naar ons land vluchtte en hij bij het zien van de Hollandse kooplieden en hun vrouwen constateerde, dat nergens ter wereld zulk een pracht en rijkdom aan kledij en sieraad werd vertoond.

Maar afbeeldingen uit de dagen van Amsterdam in het begin van de Gouden Eeuw spreken voor zichzelf. Zowel de mannen als de vrouwen van de hogere standen waren overdadig uitgedost. De één trachtte de ander te overtreffen in uiterlijk vertoon, in het geschitter van juwelen en goud op kledij van zijde en fluweel. Op hen volgde de gezeten burgerij in hun degelijke kostuums van wol en laken, maar toch, in overeenstemming met hun stand, voortreffelijk gesierd met hoeden, kanten' kragen en ketenen van goud en zilver. Op de schamels (banken zonder leuning) zaten de bedeeden in een nederigheid die bij hen paste, omdat zij immers slechts bestonden bij de charitas (christelijke liefdadigheid) van de meer gegoeden.

Er zijn voorbeelden te over van predikanten, die er om bekend waren hoe zij dat arme volk toe konden spreken en hen met harde woorden op hun plichten van nederigheid, arbeidzaamheid en "gehorigheid" aan hun "overheden" wezen. Zeer tot stichting van hen, die met gouden ringen en sierlijke kleding in de vergadering kwamen (Jak. 3 : 2). Maar als Trigland de tekst uit de brief van Petrus behandelt, zegt hij (we zetten dit deel van zijn preek in hedendaags Nederlands over): "De klederpronk is niet gegrond in de schepping, want Adam en Eva zijn naakt geschapen. De kleding is ons verstrekt om onze zondige naaktheid te bedekken. Bovendien dat de vrouwen toch bedenken, als zij zich opsieren met "vreemde toeten", dat Jezus Christus naakt aan het kruis hing met een doornenkroon op het hoofd. God heeft ons de kleren niet gegeven om ze te misbruiken. Weest dan nederig en als gij rijk genoeg zijt om zulke dure en fraaie kleren te kopen, gebruikt de kleding dan waarvoor God ze verordend heeft. Betrach de nederigheid en geeft hetgeen gij daarbij uzelf spaart aan de armen".

Dat hij praktische voorbeelden gebruikte, blijkt uit het volgende:

"Als gij met een veel te grote lap stof naar uw kleermaker gaat en hem gelast er een kleed van te maken en hij maakte uw rok of uw japon veel te groot, zoudt gij hem niet voor zijn dwaasheid bestraffen? Welnu, gij rijken, God heeft u zoveel gegeven, laat dan een passend kleed maken en besteedt uw overvloed om de arme te kleden, dan zal daaruit blijken, dat gij beseft aan Wie gij uw rijkdom te danken hebt".

Duidelijk, dat hij de rijken niet spaarde. Het volgende zal velen als een soort revolutieprediking in de oren hebben geklonken: "Ik moet tot schande van de rijken zeggen, dat de diakenen van hen veel minder ontvangen om de armen te kleden en te voeden dan van de gewone lieden. De oorzaak daarvan is, dat zij voor eigen kledij en pronk te veel geld uitgeven. En gij, die denkt wel aan uw plicht te voldoen, beseft gij wel, dat Christus ook van u zou zeggen, dat gij van uw overvloed hebt gegeven? Bovendien geeft gij nog niet genoeg, want dan zouden er geen armen meer zijn".

Hij ontziet zich ook niet heel Amsterdam te waarschuwen voor Gods gericht, dat over de zonde van overdaad voorzeker komen zal. Hij wijst op de ondergang van Antwerpen als eerste handelsstad ter wereld en dreigt als een profeet van het oude verbond met het feit, dat een dergelijk lot ook Amsterdam kan treffen indien het zich niet bekeert van de zonde van de overdaad.

Nu twee letterlijke aanhalingen, die ons doen zien dat hij niet een te strenge zedenmeester wil zijn en ook, dat de armen zich niet mogen verbeelden dat hun armoede hen aannemelijk maakt voor God.

"Draeght laeken, draegt sijde, want Godt laet u toe bequamelijck en stichtelijck u selven te bekleden, maer die overdaedt, die verscheidene couleuren, die hackelingen enz., neemt dat wech, legt dat af en gebruickt dat tot onderhoudinghe der armen. Gij armen denckt niet dat het alleen met een slecht (eenvoudig) kleedt te doen is, maer dat daer oock een inwendigh en geestelijck kleedt der gerechtigheyt van nooden is".

Dr. Ter Haar vermeldt, dat deze preek de middelste is van een drietal, waarvan de eerste speciaal handelde over de "gouden versierselen". De laatste moet dan gehandeld hebben over dat deel van de tekst, in verband met Triglands oproeping tot bekering, dat ons wel het meest interesseren zou: "Het inwendigh verciersel, dat er bij moet komen, sal het werkelijk goet sijn". Helaas is deze preek niet bewaard gebleven. Deze toch zou ons een duidelijk inzicht hebben gegeven hoe zo'n streng strijder voor de leer der uitverkiezing en der verwerping in de praktijk van zijn prediking deze leer zou toegepast hebben.

Geen wonder, dat Trigland volle kerken trok. Hij zou ze vandaag aan de dag nog vol preken als hij zo toepasselijk Gods Woord verklaarde, zonder zich in allerlei bochten te wringen om de "tijdgeest te behagen". Integendeel, hij ging rechtstreeks tegen de tijdgeest in. Episcopius, die in voortdurende briefwisseling met Uytendogaert stond, schrijft zijn vriend eens: "De kerken regorgeeren van volcks als hij predickt".

Uit dit alles blijkt, dat Triglands preken meer gaven dan een dorre dogmatiek en meer waren dan een bestrijding van de dwalingen, die in zijn tijd een gevaar voor de kerk waren. Het volk zou hem niet gaarne hebben gehoord als zijn preken niet ontdekkend, vermanend en bemoedigend waren.

Doch ook de geleerden van zijn tijd bewonderden zijn manier van Woordverkondiging. Polyander, een gematigd contra-Remonstrant, heeft een merkwaardig en leerzaam oordeel over Triglands preken geschreven: "Dit is een heerlijke predicatie. Dit is een lust om te horen. Nu prijs ik Amsterdam, dat men daar zo vrijmoedig spreken mag. Wel heel anders gaat het te Leiden toe". Dit oordeel zal geveld zijn in de tijd toen men heus-niet op iedere plaats als contra-Remonstrant maar vrijuit spreken mocht, Dus de tijd van voor de Dordtse Synode.

Een groot deel van Triglands arbeid als predikant is ongetwijfeld geweest zijn herderlijke zorg over het deel van de gemeente, dat aan hem was toebetrouwd. Vooral ook wat betreft het uitoefenen van de kerkelijke tucht. Dat was in die dagen een voornaam onderdeel van het predikantswerk. De tucht strekte zich namelijk uit over alle onderdelen van het leven. Het bijleggen van familietwisten en het zich mengen in sociale misstanden viel er evengoed onder als het onderzoek naar dwalingen in en afwijkingen van de leer. Bekend is hoe een zuster van de gemeente door het horen van een Remonstrantse preek in twijfel was geraakt. Het is dan Trigland, die deze vrouw bezoekt en haar tracht te overtuigen van de Remonstrantse dwaling, die haar bekoort. Meerdere malen bezocht hij haar en bracht haar tot de erkenning, dat haar twijfelzucht zonde was. Toch wel een opvallend staaltje van de zielzorg, die Trigland aan de in zijn wijk wonenden wijdde. Want Trigland werd overal in gemengd. Ook in zaken, die

niet tot de kerk van Amsterdam, zelfs niet tot die van de Provinciale Synode van Holland behoorden.

Als bijvoorbeeld dominee Hubertus Eller, na de inneming van Gulik door de Spanjaarden uit Gulik werd verdreven, heeft hij zich tot Trigland gewend. In ieder geval tot de kerkenraad van Amsterdam. Want het is Trigland, die 26 juni 1625 een brief schrijft aan de classis Tholen met het verzoek dominee Eller onder haar predikanten op te nemen, daar er in de classis Amsterdam geen vacature is.

Het moet Trigland ook een oorzaak van droefheid en bekommernis zijn geweest, dat de verhouding tussen kerk en magistraat voortdurend minder goed werd. Tijdens de Dordtse Synode was dat anders. Uit zijn verhouding tot burgemeester Hoingh (blz. 99) blijkt dat. Maar later was hij volstrekt geen "persona grata" meer bij de overheid. Men kan bijna zeggen: integendeel. Hij gaf immers meermalen vanaf de preekstoel duidelijk te kennen, dat hij het met de handelingen aangaande de religie volstrekt niet met de overheid eens was. Hij wees hen stoutmoedig op hun plichten in verband met het nakomen van de bepalingen eens door hen genomen, die zij nu schromelijk verwaarloosden. Het Remonstrantisme ontwikkelde zich ongehinderd en werd een kerk naast de kerk.

Een belangrijke taak zag Trigland zich ook toebedeeld in verband met het onderwijs. De Dordtse Synode had bepaald, dat de schoolmeesters en de rectoren de belijdenisgeschriften en de catechismus. moesten ondertekenen. Men diende immers te waken over de leer, waarin de jeugd werd opgevoed. Daar werd de laatste jaren - en al heel spoedig na de Dordtse Synode - de hand niet meer aan gehouden. Bepaalde onderwijzers weigerden openlijk de kerkelijke formulieren te ondertekenen en wel op grond hiervan, dat zij niet door de kerk, maar door de magistraat waren aangesteld. De magistraat was hun betaalmester en zolang die de ondertekening niet vorderde, bleven zij weigerachtig. Het is dan weer Trigland, die met enkele andere collega's aangewezen wordt om orde op zaken te stellen. Voorwaar een onverkwikkelijke geschiedenis. Het is bij deze arbeid geweest, dat Trigland weer tegenover burgemeester Bicker kwam te staan. Want in Overtoom, waar Bicker als ambachtsheer de hoge overheid bezat, was een "papist" als schoolmeester aangesteld. Zover was het dus ongeveer tien jaar na het sluiten van de Dordtse Synode al gekomen.

Verder werd Trigland aangezocht om er over te waken dat de predikanten in Indië en de zogenaamde ziekentroosters op de schepen van de Compagnie toch verkondigers waren van het rechtzinnig geloof. Hij moest zich, tot het vervullen van die taak, wenden tot de magistraat van iedere stad, waar de zogenaamde "Kamers van de O.I.C." waren gevestigd. Dat was tot de magistraat van Hoorn, Enkhuizen, Rotterdam, Delft en Middelburg.

Altijd en overal, in iedere voorkomende zaak, was Trigland de man waar men bij aanklopte om raad. Zo was er in 1630 immers het geval La Rochelle (zie blz. 128). Bijna alle predikanten dachten er over zoals Smout en overal in de kerken was er sprake van grote ontevredenheid over het besluit van de Algemene Staten om een vloot uit te zenden om het beleg, dat Richelieu in naam van de Franse koning voor deze hugenotenstad geslagen had, van zeezijde te ondersteunen. Het werd ook bekend, dat de geloofsgenoten in La Rochelle gebrek aan voedsel en kleding kregen ten gevolge van het beleg. Daarom werden er inzamelingen gezonden om de mensen in La Rochelle aan het nodige te helpen. Merkwaaardige overeenkomst met deze tijd en

vooral ook daarom, dat er gemeenten waren die er geen bezwaar in zagen de gelden van de diakonie daartoe mede te gebruiken. Natuurlijk oordeelde men hieromtrent niet eenstemmig. Het was weer Trigland, die om raad werd gevraagd.

Laten we nu even in het midden of het beleg van La Rochelle ook maar iets met het geloof van de Hgenoten te maken had en of het niet alleen maar ging om de zeeroof, die van uit die stad werd bedreven, tegen te gaan. Het feit van hulpverlening aan geloofsgenoten in den vreemde was toch een mooie zaak. Trigland adviseert om in iedere gemeente eerst maar eens aan te spreken de vermogenden, dat die zoveel mogelijk voor dat doel beschikbaar stellen. Doch, als dit onvoldoende is dan zal men, indien de diaconie over voldoende middelen beschikt, zeker van de diakonale gelden gebruik mogen maken. Maar Trigland doet meer. Hij zorgt, dat de Amsterdamse kerkenraad deze zaak opneemt met de overheid. Hoe dan ook, zeeroof ten spijt, het Calvinistisch Holland mag geen oorlogsschepen zenden om de hugenotenstad La Rochelle te helpen belegeren. Men moet hierbij wel bedenken, dat zeeroof in die dagen een algemeen verschijnsel was. Het droeg zelfs de naam van "vrije nering". Vooral indien de zeeroof gericht was tegen "de vijand" en dat kon zo ongeveer iedere mogendheid zijn. Onze watergeuzen, "de piraten van Oranje", zijn in de geschiedenis daarvan wel een treffend voorbeeld. In ieder geval, de stemming in kerkelijk Nederland was, dat het zenden van een vloot om de Roomse Franse koning bij te staan in zijn strijd tegen de Calvinistische hugenoten niet alleen schande, maar zelfs zondig was. Het streven van de kerk had succes: de vloot werd teruggeroepen.

Iedere geschiedbeschrijving als deze, waarin op enkele bladzijden de levensloop wordt uitgebeeld van een belangrijk mens, heeft hetzelfde gebrek, *namelijk dat de mens, de persoon waarover het gaat, niet tot zijn recht komt.*

De reeks feiten, voorvallen en belevenissen wordt eigenlijk alleen maar op een rij gezet en hoogstens krijgt men gelegenheid op de samenhang van de gebeurtenissen te wijzen. Nu wij bezig zijn aan de opsomming van Triglands vele werkzaamheden, bezwaart het ons, onze lezers niet even een blik te kunnen doen slaan in het huiselijk leven van de man en vader Trigland, het mens met zijn vreugden en zorgen. Zo overstelpend veel en op zo uiteenlopende levensgebieden bewoog hij zich, dat men bij het releveren van al deze dingen zich afvraagt: waar blijft Trigland zelf? Van zijn huiselijk en persoonlijk leven vonden we zo goed als niets. We weten dat twee van zijn zonen dominee zijn geworden, dat later zijn kleinzoon en naamgenoot ook een belangrijk theoloog werd.

Hoe graag zouden we een blik slaan in het gezinsleven van de predikant te Amsterdam of de hoogleraar te Leiden. Het komt ons bij het releveren van zijn vele bezigheden soms voor of hij geen gewoon huiselijk leven heeft gekend. En dat moet toch zeker het geval zijn geweest, hoe anders zou het met de opvoeding van zijn kinderen zijn gegaan? En dat in zijn gezin de vreze de Heeren woonde, blijkt immers wel hieruit dat zijn zonen steunpilaren van de kerk zijn geworden.

Ook verkrijgen we bij het nalezen van de gegevens over Triglands leven zo nu en dan mededelingen, die het verlangen opwekken om juist van dat bepaalde, zo summier meegedeelde feit wat meer te weten. Trigland heeft namelijk ook een open oog gehad voor de sociale toestanden. Er is nu eenmaal in iedere maatschappij en iedere periode van de geschiedenis op de één of andere manier sprake van sociaal onrecht. Er zijn altijd groepen, die er minder goed van afkomen tegenover andere groepen, die in weelde leven. Dat is nu eenmaal niet te verhelpen. Dat het een gevolg is van de zonde, staat bij de christen vast. Dat de mens zelf door revoluties en opstanden daarin geen verandering kan brengen, bewijst de historie. Want nauwelijks is een regiem van

zogenaamde onderdrukkers en uitbuiters door de Franse revolutie verdreven of een vreselijke terreur van een kleine minderheid over de grote massa breekt los. En niemand zal nog kunnen beweren, dat er in de communistische heilstaat zal komen op de nieuwe aarde waar recht en gerechtigheid heerst, laat staan de zo heftig begeerde, beloofde en gepredikte gelijkheid.

In Triglands dagen heerste in heel de Republiek en vooral in de grote steden een duidelijk sociaal onrecht. Met name ten aanzien van het zeevolk. Wanneer uit Amsterdam een Oostindiëvaarder vertrok om de schatten van het rijk aan de andere zijde van de evenaar naar de Amsterdamse pakhuizen te brengen, geschiedde dat met groot gevaar voor de bemanning; De reis duurde lang, soms jaren. Storm, scheurbuik en andere ziekten, overvallen door zeerovers, soms gevechten ver weg in het nieuwe werelddeel, veroorzaakten een grote sterfte onder het zeevolk. De Schreierstoren draagt nog altijd zijn naam als herinnering aan de tonelen, die zich daar bij het uitvaren van een trotse driemaster afspeelden. Trigland heeft zich niet verzet tegen het feit, dat de mannen, die de schatten uit Oost of West haalden, daaraan weinig verdienden en de grote heren bewindhebbers en aandeelhouders enorme bedragen in hun kluizen op konden stapelen. Maar er was iets anders. Kwam een zeeman van de verre reis niet terug, dan bleven zijn weduwe en half verweesde kinderen in komervolle omstandigheden achter. Van pensioenen was natuurlijk in die tijd nog geen sprake. Ook het lot van hen, die invalide terugkeerden en als wrakken in de samenleving, ongeschikt tot arbeid, aangewezen waren op de bedeling, trok hij zich aan. En het is één van zijn, vaak minder opgemerkte verdiensten geweest, dat hij met enkele collega's daartegen met werkelijk enig succes de strijd heeft aangeboden. Een christen is een sociaal voelend mens. Al weet hij, dat de heilstaat, waar socialist en communist naar streven, pas zal

konden zij daar wel profijt van trekken. Het was al zover gekomen, dat in Ouderkerk de Roomse kerkdiensten niet in het geheim werden gehouden, want daar liep de priester gewoon in misgewaad over straat als hij een stervende het heilig oliesel moest toedienen. In Hilversum hielden de Roomsens een openbare processie om regen af te bidden. Trigland voldeed aan het synode-verzoek, vertaalde het werk van de Engelse theoloog, maar schreef verder ook nog een viertal boekjes waarin hij de leer van Rome scherp aanviel en even scherp waarschuwde voor hun wassende invloed.

Een strijdbaar held! Ja, maar gelukkig dat niet alleen. Volkomen verklaarbaar dat een overtuigd man als hij, gezien de grote prikkelbaarheid op godsdienstig gebied, nogal strijdlustig was en scherpe kritieken schreef op de in zijn oog afwijkende gevoelens. Maar gelukkig heeft hij daarbij niet vergeten zijn volgelingen "geestelijke teerkost op de levensweg" te geven. Daar is hij al mee begonnen toen hij nog jong predikant was. Toen de strijd tussen de Gomaristen en Arminianen nog in volle gang was, toen over het algemeen (enkele steden als Amsterdam uitgezonderd) de Remonstranten de baas waren en de contra-Remonstranten de dolerende kerk vormden en terecht al slijkgeuzen werden gescholden. Hij gaf toen met Corn. Hille (zie blz. 61) en een zekere Wilh. Zepperus een boekje uit, dat tot titel droeg: "Het lof des Heeren". Drie meditaties over de voorzienigheid Gods. Achter deze drie verhandelingen liet Trigland enkele gezangen afdrukken, "Lofsangen".

Ze konden op bekende wijzen gezongen worden. Toch opmerkelijk: als de kerk in

verdrukking komt, verwekt God mannen, die haar liederen geven. Datheen en Marnix, Utenhove en Zuilen van Nyenvelt in de bange dagen van vervolging door Spanje en Rome, nu Trigland in de tijd van verdrukking door de Remonstranten. Dit boekje van Trigland en zijn beide collega's is lange tijd velen ten zegen geweest. In 1635, dus twintig jaar nadat de eerste druk verschenen was, bezorgde Trigland de achtste druk. Zo leefde en werkte Trigland als dominee in Amsterdam waar Rembrandt zijn inspiratie putte voornamelijk uit de Bijbelverhalen, waar Vondel zijn schimptaal op de Gereformeerden richtte en daarmee afbreuk deed aan zijn roem als de grootste van Nederlands poëten; waar Dirk Sweelinck, zoon van zijn grote vader, "verquickende avont-klancken" in de Oude Kerk deed horen; waar komen op de nieuwe aarde waar God alles zal zijn in allen en waar recht en gerechtigheid zullen wonen.

Trigland was zo langzamerhand algemeen erkend als een autoriteit in kerkelijke zaken, vooral waar het de leer betrof. De synodevergaderingen kwamen dan ook dikwijls beslag leggen op zijn tijd. De Partikuliere of Provinciale Synoden vergaderden éénmaal per jaar. Trigland werd benoemd tot "deputates synodi". Dat betekende, dat - ook als hij geen deputaat van de eigen classis was - hij toch het recht had de synodevergaderingen bij te wonen. Van synodewege kreeg hij uiteenlopende opdrachten. Soms vaardigde men hem af naar de bijeenkomsten van andere synodi om het onderlinge contact van de kerken te onderhouden. Maar ook kreeg hij opdracht toezicht te houden op publicaties op kerkelijk gebied.

Als dan ook in 1628 van de hand van Cloppenburg¹ een polemisch geschrift verschijnt, getiteld: "Cancker van de leere der Wederdooperen", moet Trigland dit op rechtzinnigheid onderzoeken. Niet dat Trigland daaraan twijfelde. Cloppenburg was rechtzinnig genoeg. Deze merkwaardige man had evenwel nog al wat moeite veroorzaakt. Als predikant te Amsterdam en dus collega van Trigland was hij zodra hij meende dat er voor hem moeilijkheden dreigden, de stad maar vast uitgegaan voor hij, evenals Smout, verbannen zou worden. In Brielle werd hij predikant en daar heeft hij verschillende wetenschappelijke geschriften geschreven. Later werd hij professor in Harderwijk.

Een sterk staaltje van Triglands bekendheid als autoritair wat de leer betreft, vermeldt

1 In Januari 1621, werd hij in zijn geboortestad Amsterdam beroepen, en in het leraarsambt aldaar bevestigd, den 17de Juni van het zelfde jaar. Onstuimig en onverdraagzaam van aard, en jaloers op de gewaande rechten der kerk, voegde hij zich ook in 1628 aan de zijde der zulken, die misnoegen tegen de Regering hadden opgevat, over het dulden der Remonstrantse vergaderingen; met zijnen ambtgenoot Adriaan Smout predikte hij zoo hevig tegen deze bijeenkomsten, dat het opgehitste graauw de vergaderplaats plunderde, hetgeen de Regering gewapenderhand tegenging, waarop Cloppenburg en Smout niet alleen de plundersaars openlijk voorspraken, maar zelfs wisten te bewerken, dat hun gematigde ambtgenoot Cornelis Hanecop werd afgezet. In 1629 ontzagen zij zich niet, de Regering over het ontschutteren eniger burgers op den predikstoel zoo vinnig door te halen, dat Smout uit Amsterdam werd gebannen, en Cloppenburg, voor het zelfde lot beducht, op raad van zijne vrienden, de stad en zijne dienst verliet, en zich enigen tijd te Leiden ophield, waarna hij in 1629 te Brielle beroepen werd. Hier tien jaren gestaan hebbende, verkoos men hem, in 1640, tot Predikant en Hoogleraar te Harderwijk, dat destijds nog maar een gymnasium binnen zijne muren had. Omtrent vier jaren aldaar geleraard hebbende, werd hij op den 8sten September 1643 door Curatoren van Frieslands hogeschool, benoemd tot Hoogleraar in de Godgeleerdheid, en tevens tot Akademie-Prediker te Franeker. In 1652 overleed hij. (Zijn visie op de Doopsgezinden – niet de Wederdopers – verdient correctie. Red.G.) A.J. van der AA.

dr. Ter Haar in verband met de dominee van Zierikzee, dominee Godfr. Udemans. Die schreef een verhandeling over het Hooglied, maar zond het manuscript voor alle zekerheid eerst maar even naar de grote rechter in Amsterdam, of hij het wilde "examineren inzake de rechtzinnigheid".

Men aarzelt als men de vele besognes (ambtsbezigheden) van Trigland opsomt. Kon dat allemaal? Nauwelijks heeft een Engelse theoloog een boek het licht doen zien waarin hij een felle aanval op Rome deed, of de synode vraagt aan Trigland dit te vertalen, omdat het zo buitengewoon dienstig is in verband met de toenemende invloed die de Roomsens zich weer in de Republiek verwierven. Dat was inderdaad het geval. De strijd van de Remonstranten en contraRemonstranten onderling was voor Rome de juiste gelegenheid om zich wat vrijer te voelen. Als de protestanten onderling kibbelden, Zo zou dus Trigland zijn geliefde stad Amsterdam verlaten. Verlost van zijn voortdurend gevecht met de burgemeesters, die in zijn oog weinig leken op de magistraten, die hun vaders en voorgangers waren geweest tijdens de Dordtse Synode.

Episcopus had niet geheel en al ongelijk met zijn bewering, dat het voor de Amsterdamse heren (burgemeesters) een opluchting was Trigland kwijt te raken.

Nu is er in de laatste dagen van Triglands verblijf in Amsterdam iets voorgevallen, dat geheel buiten de tendens van ons toch wel vooral ernstig verhaal staat, maar dat ons wel een prettig licht geeft op de persoon, die zo streng en statig voor ons geestesoog verschijnt, de zware, Gereformeerde dominee.

De Remonstranten speurden met argusogen naar alles wat ook maar enigszins de goede naam en faam van de contra-Remonstranten in opspraak bracht. Welnu, in verband met een hond vonden ze iets om verontwaardigd over te doen. In Leiden stierf namelijk Tijter, de geliefde hond van schout mr. Willem Bont. Welke motieven, misschien welke sentimentaliteiten deze voorname man dreven, is niet bekend, maar hij liet zijn viervoetige vriend met grote praal en ernstig ritueel in zijn tuin begraven. Enkele mensen stootten zich er aan. Was dit niet spotten met een zo ernstige zaak als een begrafenis?

Nu was schout Bont indertijd een streng vervolger van de Remonstranten geweest. Die namen nu hun kans waar. Er verschenen van hun zijde meerdere vlugschriftjes waarin het schandelijke van zo'n handelwijze aan de kaak werd gesteld. Daarmee gaven zij hun afkeer van deze man te kennen en zichzelf de nimbus van ernst en goede smaak.

En dan gebeurt er iets zo ongedachte, dat het bijna niet te geloven is. Op een goede dag wordt in Leiden een gedichtje verspreid. Een geestig rijm, geschreven op de maat van een bekend liedje. De omvangrijke titel luidt: "Apologia ofte Tegensang: waarin de wettighe bégraeffnisse van Tijter (hond van den Hooft-Officier der Stadt Leyden) met bondighe reden verdedight wort". Aan de achterzijde stond nog iets dergelijks en daar zat het fenijn in de staart, die aldus luidde: " ten overstaan van den Opper Schout tot Leyden, die den eersten januari 1634 den Remonstranten met soldaten en het Grauw op het lijf viel".

Machtige regenten als Andries Bicker een nieuwe tijd voorbereidden; waar voor geen Oranje meer plaats zou zijn en Wendela, een dochter uit zijn geslacht, eens de vrouw zou worden van de grootste raadspensionaris, die Holland gekend heeft: Jan de Witt. Maar het oog van heel Nederlands kerk was op Trigland gericht en op 5 januari 1634 verscheen Johan van Wevelinckhoven, raadspensionaris van Leiden, om Trigland het besluit bekend te maken dat de curatoren van Leidens Hogeschool hem benoemd hadden tot professor in de theologische fakulteit.

Hoofdstuk 16

PROFESSOR TRIGLAND

Het zou heel wat voeten in de aarde hebben vóór Trigland de kateder in Leiden kon bezetten. In de eerste plaats waren Triglands vijanden direct present om allerlei onplezierige dingen te zeggen en te schrijven. Sommigen beweerden dat de overheid van Amsterdam Triglands benoeming had weten te bewerken om van hem af te zijn. De ons als brieveschrijver al zo bekende Episcopiüs schreef aan zijn vriend Uytenbogaert: "Ick denke dat Arsenius die van Amsterdam geen ondienst en die van Leiden geen dienst zal hebben gedaan". Namelijk met de benoeming van Trigland. Arsenius is ons meer bekend onder de naam Francois van Aersen, heer van Sommelsdijk, de Plaat en Spijk. Hij had inderdaad als curator van de Leidse Hogeschool meegewerkt om Trigland benoemd te krijgen. Een merkwaardig en zeer verschillend beoordeeld man. Hij is de man geweest, die in 1618 Maurits heeft aangezet om de bekende maatregelen tegen Oldenbarneveld te nemen, dus beslist geen vriend van de Remonstranten.

Trigland wilde graag de benoeming aannemen. Als Leids professor kon hij de gehele Nederlandse kerk nog beter dienen dan als predikant te Amsterdam. Maar de beslissing lag niet alleen bij hem. Het was in die dagen gebruikelijk, dat een kerkenraad uiteindelijk de beslissing nam of het zijn predikant aan een andere gemeente (of in dit geval aan de Leidse Hogeschool) al dan niet zou afstaan. En de kerkenraad was leus niet ingenomen met Triglands benoeming. Deze wilde deze begaafde, ijverige predikant graag behouden. Deze vaardigde dan ook, nadat Trigland zijn ontslagaanvraag had ingediend, een commissie naar hem af met het vriendelijk verzoek om voor de benoeming te bedanken en in dienst van de Amsterdamse gemeente te blijven. De praeses van de kerkenraad, dominee Geldorp, hield in de volle kerkenraadsvergadering een hartelijke toespraak, waarbij hij er op wees hoe zegenrijk Triglands arbeid in de gemeente was. Trigland evenwel bleef bij zijn besluit en handhaafde zijn ontslagaanvraag. We belanden dan in een voor ons moeilijk te doorgronden zaak. Want de kerkenraad weigert, als laatste redmiddel om Trigland te behouden, eenvoudig hem ontslag te verlenen. Als de Leidse curatoren daarvan bericht ontvangen, komen zij in het geweer. Wat verbeeldt de kerkenraad van Amsterdam zich wel! Trigland is immers geen alumnus van de stad! (Iemand, die op kosten van de Stad gestudeerd had.) Mede daarom mocht de kerkenraad het ontslag niet weigeren.

Op 24 januari zenden zij daarom niet alleen een brief aan de kerkenraad, maar ook aan de magistraat van Amsterdam. Van de magistraat krijgen de curatoren gelijk en dit regeringslichaam laat hun weten, dat zij wel maatregelen zullen vinden om de kerkenraad te dwingen het gevraagde ontslag te geven.

Maar de kerkenraad blijft weigeren. Weer duikt de strijdvraag op wie hier te beslissen heeft: vroedschap of consistoren? En de kerkenraad weigert. Volgens de kerkorde staat deze immers niet onder de magistraat, doch onder classis en synode. Daar zal de beslissing moeten vallen. Alleen aan dat gezag zal de kerkenraad zich onderwerpen.

Hoe dat verder precies is gegaan, doet weinig ter zake. Op 3 februari laat de kerkenraad weten dat zij "hoewel ongeerne" het gevraagde ontslag "onsen waerden broeder dominee Trigland" heeft gegeven op advies van classis en synode. En toch moeten ze dan weer naar de burgemeesters. Zo nauw stonden nu eenmaal de kerkelijke en de stedelijke bestuurslichamen met elkaar in verband. Het lijkt een beetje klein, dat de burgemeesters nu niet zo heel grif hun toestemming geven. Wel

had de magistraat (in dit geval waren de burgemeesters dat zelf) als zijn oordeel uitgesproken, dat de kerkenraad met zijn aanvankelijke weigering zijn bevoegdheden overschreed, maar nūpuntje bij paaltje kwam, waren de heren min of meer gegriefd, d t de kerkenraad wel gezwicht was voor classis en synode, doch niet voor hen! Toch bewilligden zij in het ontslag "mits Trigland tot mei wilde blijven". Hadden ze er toch behoefte aan nog een woordje mee te mogen spreken?

Zo zou dus Trigland zijn geliefde stad Amsterdam verlaten. Verlost van zijn voortdurend gevecht met de burgemeesters, die in zijn oog weinig leken op de magistraten, die hun vaders en voorgangers waren geweest tijdens de Dordtse Synode. Episcopijs had niet geheel en al ongelijk met zijn bewering, dat het voor de Amsterdamse heren (burgemeesters) een opluchting was Trigland kwijt te raken.

Nu is er in de laatste dagen van Triglands verblijf in Amsterdam iets voorgevallen, dat geheel buiten de tendens van ons toch wel vooral ernstig verhaal staat, maar dat ons wel een prettig licht geeft op de persoon, die zo streng en statig voor ons geestesoog verschijnt, de zware, Gereformeerde dominee.

De Remonstranten speurden met argusogen naar alles wat ook maar enigszins de goede naam en faam van de contra-Remonstranten in opspraak bracht. Welnu, in verband met een hond vonden ze iets om verontwaardigd over te doen. In Leiden stierf namelijk Tijter, de geliefde hond van schout mr. Willem Bont. Welke motieven, misschien welke sentimentaliteiten deze voorname man dreven, is niet bekend, maar hij liet zijn viervoetige vriend met grote praal en ernstig ritueel in zijn tuin begraven. Enkele mensen stootten zich er aan. Was dit niet spotten met een zo ernstige zaak als een begrafenis?

Nu was schout Bont indertijd een streng vervolger van de Remonstranten geweest. Die namen nu hun kans waar. Er verschenen van hun zijde meerdere vlugschriftjes waarin het schandelijke van zo'n handelwijze aan de kaak werd gesteld. Daarmee gaven zij hun afkeer van deze man te kennen en zichzelf de nimbus van ernst en goede smaak.

En dan gebeurt er iets zo ongedachte, dat het bijna niet te geloven is. Op een goede dag wordt in Leiden een gedichtje verspreid. Een geestig rijm, geschreven op de maat van een bekend liedje. De omvangrijke titel luidt: *"Apologia ofte Tegensang: waarin de wettighe bégraeffenisse van Tijter (hond van den Hoofd-Officier der Stadt Leyden) met bondighe reden verdedight wort"*.

Aan de achterzijde stond nog iets dergelijks en daar zat het fenijn in de staart, die aldus luidde: " ten overstaan van den Opper Schout tot Leyden, die den eersten januari 1634 den Remonstranten met soldaten en het Grauw op het lijf viel".

De auteur van het rijm wilde daarmee zeggen: stel je niet zo aan, Remonstranten om te doen of je zo verbolgen bent om de begrafenis van een hond; je wilt alleen maar je vervolger van toen in een kwaad daglicht stellen.

Het moet een uitgesproken humoristisch rijm zijn geweest en wie schetst de verbazing van de Leidenaars toen ze de ondertekening zagen:

't Amst. Voor Jac. Tri toekomend professor de H. T. tot Leiden.

Was dat niet beneden de waardigheid van zo'n ernstig Gereformeerde dominee? Sommigen begrijpen het wel. Natuurlijk weer zo'n streek van één of andere Remonstrant, die de naam van Trigland in opspraak wil brengen. Maar als men er Trigland naar vraagt, maakt hij er zich met een handgebaar en een glimlach van af. Hij doet niet de minste moeite om het auteurschap van dit geestig spotdichtje te ontkennen. Dr. Ter Haar neemt het hem kwalijk. Niet het ontkennen, maar het

schrijven. Kunnen we er niet veeleer blij om zijn? Een gezond teken als iemand, die altijd maar weer in ernstige disputen is gewikkeld, zijn geest zo eens kan laten gaan in een luchtige spot met schijnheiligheid.

In mei 1634 nam Trigland afscheid van zijn Amsterdamse gemeente met als tekst 2 Kor. 13 : 13: "De genade des Heeren Jezus Christus en de liefde Gods en de gemeenschap des Heiligen Geestes zij met u allen".

Deze preek is bewaard gebleven. Omtrent het verdere van Triglands afscheid van zijn gemeente vonden we geen bijzonderheden. Maar het ligt voor de hand, dat een afscheid na zoveel jaren nauw contact, ook voor de leden van het domineesgezin, toch wel even zijn trieste zijde heeft gehad. We slaan de verschillende gegevens omtrent de kosten van het verhuizen en het salaris, dat Trigland in Leiden zou ontvangen, maar over. De getallen spreken ons niet aan. Wat bijvoorbeeld te zeggen van het feit, dat de curatoren Trigland, na een tamelijk langdurig beraad, f 36,- uitbetalen voor zijn twee volledig opgeschreven en uitgewerkte oraties in het latijn, waarmede hij zijn arbeid als hoogleraar aanvaardde? Of van een jaarlijkse beloning van f 600,- als predikant, een vergoeding van f 100,- (van veertig groten) per kwartaal voor het vervullen van twee predikdiensten per zondag, tijdens ziekte van één der predikanten? We komen hier nog op terug, halen deze bedragen slechts aan om aan te duiden hoe de geldwaarde van toen verschilde met die van nu. In verhouding tot honoraria, uitbetaald aan b.v. de heren van het gerecht (schout en schepenen) had Trigland niet te klagen. Wijzen we nog even op het hierboven genoemd bedrag f 100,- (van veertig groten). Dat betekende werkelijk en onverkort f 100,- . Er kon niet aan geknibbeld worden. Want ook dat gebeurde. Er werden vaak van beloofde salarissen allerlei kortingen afgetrokken, zodat de gulden geen veertig groten (of twintig stuivers) waard was.

De beide oraties, boven bedoeld, handelen zeer direct al over de godsdienst en wel over de praktische beleving daarvan. In zijn woord tot de studenten drong Trigland sterk aan op een heilige levenswandel, daar zij zich voorbereidden op het ambt van predikant.

Het is opmerkelijk, dat Trigland, de voortdurende strijder voor de rechtzinnigheid, het in zijn toespraak tot de studenten niet in het bijzonder over de leer heeft. Veel meer over de levenswandel. Dat zal nodig geweest zijn. Maar dan is het toch weer de moeite van het opmerken waard, dat hij zegt: een onheilige levenswandel is even zondig als de onrechtzinnigheid. De rechtzinnigheid stond zo hoog mogelijk genoteerd. Zij, die er ook slechts even van afweken, leefden in grote zonde. De rechtzinnigheid was als het ware de maatstaf. Bedenkt dan wel, waarschuwde Trigland, dat uw levenswandel daarmee in overeenstemming moet zijn.

Trigland trachtte zo nauw mogelijk met de studenten in persoonlijk contact te komen. Dat was trouwens het streven van de meeste hoogleraren. Trigland stelde zijn huis voor hen open en met allerlei moeilijkheden konden zij bij hem terecht. Zelfs met financiële problemen liet hij zich in. Als een student plotseling geen geld meer heeft om zijn studie voort te zetten, maakt Trigland dat de jongeman voldoende gesteund wordt.

Trigland heeft naast de werkzaamheden verbonden aan zijn professoraat nog enorm veel arbeid verricht. Zo is hij in feite ook predikant van de kerk in Leiden geweest. Hij is zelfs 23 augustus 1637 officieel als predikant bevestigd. Ook heeft hij een niet gering aandeel gehad in de verdere bestrijding van het Remonstrantisme. Zijn arbeidslust, gelukkig gekombineerd met zijn arbeidskracht, is wel een opvallend kenmerk van zijn persoon. Hij was één van die mensen, die altijd bezig zijn, die al hun

krachten geven aan de zaak waarvoor zij staan. En dat was bij Trigland eensdeels de theologie en anderzijds de belijdenis. Zaken, die nauw met elkaar in verband staan. Zulke werkers worden ook overal bij betrokken. Het ging Trigland in Leidens kerk dan weldra ook precies zoals het in de Amsterdamse gemeente was gegaan.

Om een voorbeeld te noemen: als de kerkenraad van Leiden dominee Van Wijngaerden uit Deventer beroepen wil, dan is het Trigland, die het beroep in Deventer persoonlijk moet brengen. Hier stuiten we weer op de hinderlijke inmenging van de stadsregering in de kerkelijke zaken. Waarom het nu in Leiden niet de burgemeesters waren (zoals in Amsterdam) maar de "heren, van den Gherechte" doet er weinig toe. Maar zij waren gerechtigd om het beroep te approbiteren (met hun toestemming te bekrachtigen). Ze talmde wat lang en de kerkenraad verzocht hun wat haast te maken, "daar wij Trigland niet kunnen missen, vooral daar het Kerstfeest aanstaande is". Het is allemaal toch nog voor Kerstfeest in orde gekomen met Triglands reis en dominee Van Wijngaerden is als predikant zijn Leidse collega geworden.

Over Triglands werk als predikant, zo min als over zijn professoraat vinden we niet zoveel vermeld als omtrent zijn Amsterdamse tijd. Heeft zijn wetenschappelijke arbeid hem meer beziggehouden dan het meer publieke werk in de gemeente? Stond hij in Leiden bij de magistraat in hoger aanzien dan in Amsterdam? Waarschijnlijk, want wij lezen niet van botsingen met de overheid. In één opzicht bleef de Leidse Trigland de Amsterdamse gelijk en wel in het bestrijden van het Remonstrantisme. Dat was hem als het ware een tweede natuur geworden. Dat hij daardoor op soms venijnig verzet stuitte behoeft ons niet te verwonderen. Een voorbeeld daarvan is hetgeen er plaats vond in verband met het verschijnen van zijn "Opuscula". In 1640 werden al Triglands geschriften, bijeengebracht in drie banden, opnieuw uitgegeven onder de titel "**Opuscula Jacobi Triglandii**".

Daarop volgde als aanvulling, dat deze uitgave alle werken bevatte van Trigland, "Bedienaer des H. evangelii binnen Amsterdam, ende nu professor der H. Theologie in de universiteit tot Leyden, als mede bedienaer des H. Evangelii aldaar".

De uitgever, Marten Jans Brandt, heeft het werk prachtig uitgegeven. Het titelvignet bevat een afbeelding van de Emmausgangers met als onderschrift: "Brande onse herte niet in ons, als hij met ons sprack op den wege".

Ook plaatste hij voorin een portret van Trigland, dat hem voorstelde op 53-jarige leeftijd.

Het blijkt duidelijk, niet alleen uit de uiterst verzorgde uitgave van het werk, maar ook uit het feit, dat twee belangrijke personen hun naam er aan gaven, dat men Trigland met deze uitgave wilde eren. Zo maakte Triglands ambtgenoot, Prof. Heynsius over het portret, en Revius, de bekende dichter- predikant uit Deventer, over de inhoud van het werk een gedicht. Welk een voorname plaats heeft Trigland ingenomen. Met de grootste geleerden in ons land stond hij in contact. De kerkeraden van twee belangrijke gemeenten, die van Amsterdam en die van Leiden, waardeerden zijn werk. De synoden vroegen hem telkens om advies. Het moet hem een groot geluk zijn geweest toen hij voor het eerst de schitterend uitgevoerde exemplaren van zijn Opuscula in handen kreeg.

Hoe zal menig persoonlijk oordeel over hem zijn gewijzigd na het bestuderen van zijn levensloop en van zijn prestaties. Bij de letterkunde lessen op school staat hij meestal als de bekrompen, zwartgallige dominee tegenover verlichte lieden als Vondel en Dr. Coster. Deze mening over hem blijkt evenwel volstrekt onjuist te zijn. Dat de

fijnzinnige Revius, de dichter van "'t En zijn de Joden niet" en van b.v. het wonderschone: "De nacht, de moeder van de rust", Trigland zijn dichtkunst wijdde, zegt voldoende. En dat de wereld der geleerden zoveel belang stelde voor de heruitgave van zijn werk, doet dat eveneens. Het is natuurlijk een andere vraag of wij, Gereformeerden van onze tijd, het nog in alles met Trigland eens zijn. Of wij ons nog een puur Gereformeerde staat als bereikbaar ideaal stellen. Of wij Triglands uitdrukkingen omtrent de Remonstranten heden nog onderschrijven. Want de Remonstranten van het begin der zeventiende eeuw waren heel wat Gereformeerder dan velen, die zich nu Gereformeerd noemen. Men verwijt Trigland van zekere zijde hardheid en onmeedogenheid waar het de polemieken met zijn tegenstanders betreft. Daar is zeer zeker sprake van. Maar stel daar dan verschillende onwaardige wijzen van bestrijding van Remonstrantse zijde tegenover. Zo was nauwelijks zijn Opuscula verschenen of aan de verschillende boekverkopers werd een gefingeerd titelblad van Triglands boek toegezonden.

Deze toezending geschiedde anoniem en had duidelijk ten doel Triglands werk te torpederen, althans velen er afkerig van te maken. Men herinnert zich (zie blz. 114) dat de Remonstranten als geheel aansprakelijk werden gesteld voor de aanslag op Maurits. Dit was een valse beschuldiging, want het waren ook Remonstranten, die de aanslag verijdeld hebben. De beschuldiging aan hun adres, waar mogelijk Trigland wel debet aan was, verwierf ook de afkeuring van vele rechtzinnigen. En op het feit, dat Trigland waarschijnlijk toentertijd ook wel een dergelijke beschuldiging zal hebben geuit attendeerde dit titelblad. Het moest in ieder geval de goe-gemeente afkerig maken van Triglands geschrift. Muller, een groot kenner van de Nederlandse historische prenten beschrijft het pamflet aldus: "Bovenaan links een vorstelijk persoon (Maurits?). Naast hem Trigland zittend en Veritas (het zinnebeeld der waarheid) staande. Daarboven in sierletters: Beschermers der Waerheid, der Religie". Voorts enkele symbolen van macht en geweld als een kanon en met pistolen bewapende soldaten, "Verdruckers der Religie" genoemd. En midden in al dit fraais: "Opuscula Triglandii". Het had er de schijn van, dat dit titelblad het echte was. En er sprak zoveel hatelijks uit, dat, naar de samenstellers hoopten, vele weldenkenden niets van Triglands werk zouden willen weten.

We betreden hier een terrein van leugens en verdachtmakingen, die ons bijna verhinderen er nader op in te gaan. In een brochure, getiteld "Waerschouwing" maakt Trigland bekend, dat dit titelblad vals is en dat hij het in geen geval heeft laten ontwerpen. Maar weer verschijnen anonieme pamfletten, die hem aan de kaak stellen als leugenaar. Trigland werd evenwel in dit opzicht van alle blaam gezuiverd toen de plaatsnijder, die aan het ontwerpen van de titelprent medegewerkt had, verklaarde dat Trigland geheel en al onkundig was van het ontwerpen er van.

Sommigen houden het er voor dat uitgever Brandt werkelijk dit titelblad indertijd zelf had laten ontwerpen, maar dat hij het ongeschikt vond omdat het te veel de feiten van jaren terug weer in herinnering bracht. We kunnen ons voorstellen, dat een uitgever, die met genoegen werkte aan de publiciteit van Triglands geschriften, werkelijk zo'n duidelijk sprekend titelblad had doen ontwerpen. Maar dan in die dagen, toen de verijdelde aanslag op Maurits nieuws van de eerste orde was. De voorbereiding van het uitgeven van Opuscula heeft jaren geëist. Toen de uitgave gereed was en het zon-neklaar was gebleken, dat niet de Remonstranten als partij, doch slechts enkele personen uit hun midden, gedreven door persoonlijke wraakgevoelens, het duivelse plan gesmeed hadden, zag de uitgever natuurlijk af van het publiceren van dit titelvignet. Hoe het de tegenpartij gelukt is beslag te leggen op

de oorspronkelijke tekening is een raadsel, waar slechts de fantasie een antwoord op kan bedenken. In ieder geval is de uitgave van *Opuscula* voor Trigland een eerbewijs geweest, dat hem buitengewoon bemoedigd zal hebben om zijn strijdend, vertroostend, principieel werk tot handhaving van de Gereformeerde belijdenis voort te zetten. Vooral Revius' gedicht zal hem gesterkt hebben. Want het verwijt, dat velen tot Trigland richten, dat hij namelijk "uit leerstellingen en hun bewijsredenen" bestond, moet hem zelf ook wel eens hebben bezwaard.

We hadden al gelegenheid op de meer meditatieve zijde van zijn pastoraal werk te wijzen. Toch blijft het een feit, dat hij bijna gedurende heel zijn leven de geharnaste strijder moest zijn tegen Rome en het Remonstrantisme. En als dan juist de fijnzinnige dichter Revius zich niet alleen aan zijn zijde stelt (dat had hij gemeen met tientallen Gereformeerde dominees), maar dat hij hem als het ware met zijn gedicht een hart onder de riem stak, moet dit Trigland zeer hebben gesterkt. Want Revius wordt terecht in de *Chr. Enc.* genoemd de grootste Ned. Calv. dichter van de 17e eeuw. De grote christendichter naast de humanist Vondel. En een waardig tegenhanger. Een groot geleerde en vooral een groot Hebraëicus. Filosoof en theoloog. Iemand, die in zo'n geheel andere sektor van liet Gereformeerd kerkelijk leven werkte als Trigland. Hij, een fijngevoelig, muzikaal mens, die nog getracht heeft (evenals Marnix en meerdere anderen) de Psalmberijming van Datheen te vervangen, in ieder geval aan een grondige revisie te onderwerpen door haar te toetsen aan de originele teksten in het hebreuws en haar ook poëtisch te verbeteren. Had Datheen zelf niet erkend, dat hij zijn werk in al te grote haast had moeten voltooien, wyl de gemeente dringend wachtte op haar psalmboek en hij het zo ongelooflijk druk had, dat er van de nodige bezinning op zijn werk niets kon komen? Revius woonde tegelijkertijd met Trigland in Leiden. Hij was immers als taalgeleerde aangesteld als "reviseur/korrektor" der Statenvertaling.

Natuurlijk bleef Trigland, voor wie het werken noodzaak was geworden, bezig met schrijven. We komen in ons laatste hoofdstuk op zijn werk als auteur terug, doch behandelen hier wel even de omstandigheid die hem dreef een geleerd werk te schrijven, getiteld: "De civili et ecclesiastica potestate".

Dit werk schreef hij in opdracht van de synode van Zuid-Holland, die in 1642 te Gorkum vergaderde en waarvan hij zelf voorzitter was. Toen was namelijk pas verschenen een werk van de geleerde Dr. Nicolaas Vedelius, een vanouds Heidelberger godgeleerde, doch behept met een dwaling, die in die dagen nogal veel pennen in beweging bracht. Hij kende namelijk de overheid grote macht in kerkelijke zaken toe. En zoals we weten, de Gereformeerden wensten die invloed te beperken. We gaan misschien zelfs niet te ver als we beweren, dat zij de zaak omgekeerd zagen. De overheid moest Gereformeerd zijn. Goed Gereformeerd. In bepaalde gevallen zou de overheid raad en advies van de kerkeraden kunnen vragen. Maar in geen geval mocht de overheid zoveel invloed in kerkelijke zaken hebben als zij nu eenmaal in de Republiek bezat. Dat Vedelius, die overigens zo zuiver op de graat was als van een oud-Heidelberger maar kan worden verwacht, op dat idee kwam, is te verklaren in verband met zijn pennestrijd tegen Rome. Zeer sterk viel hij de macht van de paus over de kerk aan en prees hij de tijd van de eerste vrijheid, die de kerk onder Constantijn gekregen had. Met Constantijn als voorbeeld en ook met heenwijzing naar de vrome koningen van Israël verdedigde hij de stelling, dat de Overheid regeermacht in de kerk moest hebben. Dat was uiterst gevaarlijk vond de Zuidhollandse synode en droeg de Theologische Faculteit te Leiden op, daar tegen in te gaan. Het was

natuurlijk hun eigen praeses, die zij bedoelde. Trouwens, Trigland had al sinds vier jaar met de geleerde Franeker professor (dat was Vedelius namelijk geworden) over deze zaak gekorrespondeerd. Ze noemden het in hun schrijven het "Disputatio Magistratu" (samenspreking over de overheid). Tijdens die briefwisseling had hij Vedelius ten strengste ontraden zijn meningen hieromtrent te publiceren. Episcopus, Uytendogaert en speciaal Grotius zou het koren op hun molen zijn.

Van deze korrespondentie zijn op de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam nog twee brieven aanwezig. Beide zijn in het Latijn gesteld en houden geen verband met elkaar, m.a.w. ze volgden elkaar niet op, zodat de geleerden niet weten op welke wijze Vedelius inging tegen de argumenten van Trigland.

Het jaar 1643 was voor Trigland een eervol en een zeer droevig jaar. Frederik Hendrik, zoon van de grote stichter der Universiteit, benoemde Trigland tot Rector Magnificus. Een grote eer, een bewijs van hoogachting en waardering. Trigland was toen 60 jaar oud. Zeven jaar later zal hij, dus in het jaar '50, door Frederik Hendriks zoon Willem II weer als zodanig worden benoemd.

Maar in *dat jaar overleed zijn vrouw, Christina (Stijntje) Stoof*, waarmee hij in zijn Viaanse tijd getrouwd was en die hij zelf Astophia noemde. Ter Haar zegt: deftigheidshalve. Het kan evenwel heel goed zijn, dat hij met die naam aan wilde duiden, dat zij een steun voor hem was, die hem rechttop deed staan. Het is niet altijd makkelijk de saamvoegingen te verstaan, die latinisten bijeenzoeken om iets heel bijzonders aan te duiden. In ieder geval betekent Asto rechttop naast iemand staan. Nu, dat heeft Christina Stoof gedaan. Heel haar leven door. Mogelijk heeft hij de laatste letter van haar voornaam verbonden met haar achternaam, waardoor het woord Asto ontstond. Van haar voornaam restte dan het woord Christin. Welk een rijke gedachte. Er kan nooit genoeg op gewezen worden welk een enorme invloed er van betrekkelijk eenvoudige vrouwen op grote mannen is uitgegaan.

Gezien het feit, dat in Triglands dagen de vrouw niet studeerde, is het niet gewaagd te veronderstellen, dat Christina Stoof een, wat men noemt, ongeletterde vrouw was. Maar welk een levensgezellin is zij voor haar man geweest. De geschiedschrijver Walvis, die in zijn beschrijving van Gouda een apart hoofdstuk heeft gewijd aan de levensloop van de grote mannen, die uit de Goudse families zijn voortgekomen, slaat Trigland niet over.

Hij publiceerde zijn werk in 1713, dus 70 jaar nadat Triglands vrouw was overleden. Toch weet hij van haar te vertellen, dat zij haar man heeft aangezet om toch standvastig de Gereformeerde leer te verdedigen, maar tevens om verdraagzaam te zijn tegenover de dwalenden. Wat een mooie, echt vrouwelijke trek.

Uit hun huwelijk zijn elf kinderen geboren, waarvan er zeven volwassen werden. Twee van zijn zonen werden predikant en zijn kleinzoon en naamgenoot Jacob werd zelfs, evenals zijn grootvader, professor te Leiden (blz. 175).

Het rectoraat kan de Rector Magnificus voor problemen stellen, al kwamen er natuurlijk in die dagen aan een Nederlandse Hogeschool geen revoluties voor. Daar stond toentertijd het gezag te stevig voor gegrond. Maar wel moeilijkheden op het gebied van de ethiek (zedekunde of, misschien beter: de levenshouding). Leidens Universiteit was beroemd, ook in het buitenland. Zo studeerden de zoon van de hertog van Meckelenburg en enkele van zijn Duitse vrienden ook te Leiden. De heren hielden van een vrolijk leventje en gaven zelfs balletten (danspartijen). Daaraan moest volgens de burgemeesters van Leiden paal en perk gesteld. Ze ontbieden Trigland ten stadhuize en gebieden hem om aan die

goddeloze danspartijen een eind te maken. En dan gebeurt er iets, dat we niet zo makkelijk van Trigland zouden verwachten. Hij weigert. Niet omdat hij dat dansen en balletten van de Duitse studenten goed vindt, maar omdat de burgemeesters er niets mee te maken hebben. Niet alleen de wetenschap is vrij, maar ook de Alma Mater, de moederlijke voedster der wetenschap. Hij deelt dan ook de burgemeesters mee, dat het met tot hun bevoegdheid behoort hem daarover aan te spreken.

Dit is een zaak betreffende de politie (hier in de oude betekenis van bestuur) der Hoge School. Dit gaat alleen de Senaat (de regering) der School aan. Het enige, dat Trigland wil beloven is de kwestie met de Senaat te zullen bespreken. Dat stond de burgemeesters niet zo best aan. Wat mankeert zo'n Rector Magnificus wel? De Senaat besluit geen maatregelen te nemen en Trigland keurt dat goed. Wat valt hiervan te zeggen? In de eerste plaats dit, dat de mening, dat dansen zonde is, nog lang niet algemeen door de Gereformeerden was aanvaard. Maar afgedacht van Triglands opvatting hierover, het ging hem om het recht van de Hoge School. Hem stond toch de bemoeizucht van de magistraten op kerkelijk gebied al zo tegen. Wilden de H.H. nu ook nog invloed op het bestuur van de Hoge School uitoefenen?

De zaak komt tamelijk scherp te staan als de burgemeesters een plakkaat tegen het dansen laten aanplakken, tot in de universiteitsgebouwen toe. En wat doet Trigland dan? Hij laat het burgemeesterlijk plakkaat verwijderen. Hoe zit dat toch? Dansen behoort toch ongetwijfeld tot de zogenaamde drie Voetiaanse 'mijdingen: dans, hazard (loterij) en toneelspel. Ongetwijfeld was ook Trigland tegen het dansen en het houden van dansfeesten als balletten ongetwijfeld zijn. Toch past ons hier enige voorzichtigheid. Zo staat het bijvoorbeeld vast, dat Filips van Marnix niet tegen het dansen op zichzelf was, maar wel tegen de wereldlijke ontaarding van de dans. Trigland, ongeveer tijdgenoot van Voetius, zal strengere begrippen dan Marnix hebben gehanteerd. Maar er werd nog wel verschillend gedacht over de toelaatbaarheid van de dans. In ieder geval verzette Trigland zich met hand en tand tegen de inmenging van de burgemeesters in het houden van een goede "politie" in en door de Universiteit zelf.

Trigland wordt voor het laten wegscheuren van het burgemeesterlijke plakkaat voor de heren gedaagd. Maar hij gaat niet eens. Ze daagden hem bij herhaling, maar hij, de Rector Magnificus van de universiteit, liet doodeenvoudig verstek gaan omdat volgens hem de burgemeesters niets met de interne aangelegenheden van de School te maken hadden. De Senaat draagt Trigland op om met zijn assessoren (bijzitters en raadslieden van de Rector) uit de universiteitsbepalingen aar te tonen, dat een universiteit over dergelijke privilegiën beschikt als waarop hij zich beriep. Dit gelukte hem zo afdoende, dat de zaak in de doofpot ging.

In 1650 ontbrandde weer een conflict met de Magistraat. De Oranjevorsten hadden het recht de Rector Magnificus van de Leidse Universiteit aan te wijzen. We zagen, dat Frederik Hendrik zowel als de nu pas overleden Willem II van dit recht gebruik maakten. Maar nu was met de dood van Willem II het eerste stadhoudersloze tijdperk begonnen. Nu trokken de Staten van Holland dat recht aan zich. Doch daartegen verzette de Senaat zich ten sterkste. Natuurlijk bij monde van hun Rector Magnificus, Trigland. Dit conflict werd op verstandige wijze bijgelegd. De Senaat zou telkens een drietal opstellen en de Staten moesten daaruit kiezen. Een zekere, nog wel vage, maar gezien de tijd een duidelijke doorwerking van de democratie.

Tot nu toe was Triglands leven in opgaande lijn gegaan. Hij bleef over een sterk gestel

en een goede gezondheid beschikken. Tot zo ongeveer zijn 65e levensjaar. Er zijn, zoals we meedeelden, twaalf portretten van hem bewaard. Telkens ziet men een stevig, sterk sprekend gezicht met een fraaie, volle baard. Maar het portret, dat hem toont op 67-jarige leeftijd is dat van een oud man met ingevallen gelaat en dunne, zorgvuldig bijgeknipte baard. Dat was 4 jaar nadat hij "om lichaamszwakte" de kerkenraad verzocht had hem bijstand te verlenen in de predikdienst. Eigenlijk wilde hij toen van die zeer zware taak ontheven worden. Maar men hoorde hem nog te graag. Toch zag men in, dat hij zijn krachten in brandende ijver verteerd had. Men moest zijn taak verlichten. De Heren van den Gerechte willigden het verzoek van de kerkenraad in en Trigland werd emeritus predikant op een voor die tijd behoorlijk salaris. De classis bepaalde, dat hij in hun midden steeds welkom zou blijven en daar zijn deciderende (beslissende) stem zou behouden. Tot '52 toe heeft hij nog tamelijk trouw de classikale vergaderingen bezocht, hoewel uit de notulenboeken blijkt, dat hij steeds meer absenteerde.

Nu zijn we evenwel iets te ver in Triglands historie vooruitgelopen. Tien jaar voor het laatst genoemde jaartal, dus in '42, werkte hij nog mee aan een belangrijke beslissing. In Leiden hadden zich, zoals ook nu nog in iedere belangrijke universiteitsstad, privé-docenten gevestigd. Geleerde heren, die evenwel niet als professor waren aangesteld. Daar school een gevaar in voor de rechtzinnigheid. De Curatoren konden bij het benoemen van een professor het punt van de rechtzinnigheid zwaar laten wegen. Maar op de zogenaamde "private colleges" konden ze geen census toepassen omtrent de personen die deze colleges gaven. Verbieden konden ze noch het geven, noch het volgen van bedoelde lessen. Hoe had zelfs Trigland niet gestreden voor de vrijheid van de wetenschap. Nu deed zich bovendien nog het verschijnsel voor dat sommige privé-docenten meer studenten trokken dan de officieel aangestelde professoren. Bilderdijk, twee eeuwen later, was daar ook een voorbeeld van. De professoren beklagden zich over deze gang van zaken bij de Curatoren, maar die heren richtten weinig uit, tot Trigland het gedaan wist te krijgen, dat de Magistraat de private colleges verbood tijdens de officiële lesuren van de professoren. Dat was tenminste iets.

Verder kwam een zaak aan de orde, die eigenlijk van dat moment af van het grootste belang is gebleken. Men wenste algemeen, dat er te Leiden ook onderwijs gegeven zou worden in de Metafysica. Het is hier niet de plaats om op deze wetenschap nader in te gaan. Prof. Dr. C. A. van Peursen heeft daarover een duidelijk artikel in de Chr. Enc. geschreven. Een paar zinnen daaruit: "Metafysica is dat deel der wijsbegeerte dat zich bezig houdt met de verborgen achtergrond van al het bestaande, met het laatste wezen van alles wat is".

Of: "metafysica handelt over hetgeen achter het fysische ligt". Dus achter het natuurlijke, het waarneembare.

Of: "metafysica is het uitgrijpen boven de zintuigelijk gegeven werkelijkheid en tegelijk de verklaring van die werkelijkheid". Dan komt

170 hij tot het volgende, "dat de metafysica het zoeken naar het Absolute is". En voor de christen is God het Absolute.

Uit dit aangehaalde blijkt voldoende dat de studie der metafysica van God afvoert, als niet Gods Woord de bron is, waaruit zij haar gegevens put.

Is het wonder dat Trigland en met hem ieder Gereformeerd theoloog bang was voor de vrije beoefening van deze wetenschap? Trigland wist te bewerken, dat wel met deze

studie een begin zou worden gemaakt (dat was niet te keren) maar aan de Leidse Universiteit zou de theologische Fakulteit toezicht houden op het rechtzinnig beoefenen van deze wetenschap.

Nog wat later (de theologie komt voortdurend meer met de onBijbelse filosofie in aanraking) brengt de filosofie van Cartesius schrik teweeg in de Gereformeerde wereld. Het is bijna gevaarlijk om in enkele woorden ook maar iets van diens filosofie te zeggen. Misschien gaan we het veiligst als we zijn leer het rationalisme noemen, dat de ratio of de menselijke rede de kenbron van alles acht. De waarheid is alleen te vinden door het denken van onze hersens. Voetius is krachtig tegen hem opgetreden. Maar die was ook zes jaar jonger dan Trigland. Ook Revius heeft tegen hem geschreven. Er is in dit opzicht van Trigland slechts iets bekend uit een brief van Cartesius (Descartes) aan de Leidse Curatoren. Daarin beklagt hij zich dat hem in een openbaar dispuut, "waarbij Revius en de "professor primarius theologiae" zware beschuldigingen naar het hoofd zijn geworpen. We kunnen gerust aannemen, dat met die "professor primarius" Trigland bedoeld is geweest.

Trigland verdwijnt toch langzamerhand naar de achterhoede van de strijders voor de Gereformeerde leer. Hij blijft nog professor. Doch dan gebeurt er iets in het kerkelijk leven, dat de oude veteraan weer in de wapenen roept. Hij was 64 jaar oud toen de Gereformeerde wereld in de Nederlanden met verontwaardiging vervuld werd. Uitenbogaert publiceerde toen namelijk zijn "De Kerkelijke Historie". "De". Het lidwoord van bepaaldheid. Met dit werk zou volgens hem alle geharrewar en alle twijfel omtrent het gebeuren tussen Remonstranten en contra-Remonstranten wel eens duidelijk aan het licht worden gesteld. Zelf had Uitenbogaert de storm voorzien die na het verschijnen van dit boek over de Nederlandse kerken zou losbreken. Hij had het zo beschikt, dat het boek pas na zijn

171

Kerkelijke Historie 1646-1650na

(;

overlijden zou verschijnen. Welnu, 4 september 1644 stierf hij te 's-Gravenhage en twee jaar later, dus in '46, verschijnt zijn boek. De Gereformeerde wereld geraakt er door in opschudding. Als de synode van Zuid-Holland in '47 verneemt, dat Trigland al begonnen is tegen de zo heftig gekleurde geschiedschrijving van Uitenbogaert in te gaan, moedigt ze hem aan om met al de gaven van zijn verstand en met al de kracht van zijn overtuiging een tegen-geschiedenis samen te stellen, waarin de gebeurtenissen tijdens de beruchte twisten tijdens het Bestand vanuit Gereformeerd oogpunt worden gezien.

Het strijdvuur is bij Trigland weer ontbrand en daaruit vloeit uit de aard der zaak voort, dat ook zijn historischebeschrijving niet vrij te pleiten is van subjektiviteit. Dat kan ook niet anders. Maar hij blijft zich wel strikter aan de feiten houden en is in zijn verdediging van de Dordtse synode zelfs niet eens zonder ernstige kritiek op de gang van zaken (zie blz. 108).

Een groots werk. Nu is iedere geschiedbeschrijving zeer tijdrovend. Daarom vroeg Trigland een lange vakantie om zijn werk te voltooien. Eigenlijk vroeg hij slechts een paar vrije dagen per week en wel de donderdag en de vrijdag. Dan wilde hij van het kollege geven vrijgesteld zijn. Dat ging nog niet eens zo makkelijk. De Curatoren vonden dat ook een professor waar voor zijn geld moest leveren. Te veel zagen zij voorbij welk een grote en voor de kerk zo hoogst belangrijke arbeid hij aan het verrichten was. Hij diende zijn verzoek in op 8 februari. Het werd aanvankelijk slechts ingewilligd tot Pinksteren. Maar toen hij 10 mei nog wat tijd nodig had werd hem het

gevraagde verlof gegeven tot na de zomervakantie. Dat was in het jaar 1649.

Op 8 maart 1650 verschijnt Trigland in de vergadering van de Staten om zijn arbeid van minstens drie jaar en verricht uit liefde tot de waarheid, tot heil van de kerk en in het belang van het vaderland, aan de regering van Holland op te dragen, maar (het is haast niet te geloven) de Staten weigeren de opdracht te aanvaarden. Dit is een bittere ervaring voor de oude Trigland geweest. Zo miste hij zijn honorarium (ereloon). Niet de uitgever, maar degene aan wie een schrijfwerk was opgedragen, verstrekke dat, vandaar dat men nog steeds hetgeen aan een schrijver betaald wordt, met de naam honorarium aanduidt. Erger zal het voor hem geweest zijn, dat dit besluit van de Staten hem, indien dat nog nodig zou zijn, op de meest duidelijke wijze toonde, dat de hoogste Magistraat in Holland zich

niet meer interesseerde voor het Gereformeerd beginsel. Het was ook al 1650 geworden. Er werd hoegenaamd geen strobreed meer aan het Remonstrantisme in de weg gelegd. De tijd dat de Republiek naar Gereformeerde opvattingen werd bestuurd was definitief voorbij. Wel kan men een groot aantal begaafde en tot deze tijd bekende predikanten noemen, die de leer, vastgesteld op de Dordtse synode, met hart en ziel waren toegedaan. Maar de verschillende regeringskolleges in ons land kwamen hoe langer hoe lossers van de toen genomen besluiten te staan. De geest van verdraagzaamheid, die Oldenbarneveld had voorgestaan, won het allerwegen. Dat daarmee gepaard ging de verwerping van het Oranjehuis is wel sprekend, maar stond toch niet zo met elkaar in verband als wel wordt voorgesteld. De Oranjevorst Frederik Hendrik had in menig opzicht getoond een zoon te zijn van zijn zeer verdraagzame vader en had de Remonstranten de hand boven het hoofd gehouden.

Tekenend is het, dat als Trigland zijn kerkelijke geschiedenissen aan de Staten aanbiedt, hij dan weer eens voor Bicker komt te staan. Dé grote man van 1650, Bicker, moet toen volgens Mr. Den Text gezegd hebben, dat de Staten de opdracht van Triglands boek niet konden aanvaarden "omdat het vol leugens stond".

Een duidelijk bewijs, dat overal het Remonstrantisme weer zijn invloed kreeg is wel dit, dat in 1640 Van der Mijle, schoonzoon van Oldenbarneveld en vriend van Hugo de Groot, weer curator van de Leidse Hoge School werd. In 1618, bij de val van zijn schoonvader, was hij naar Parijs gevlucht. Toen hij twee jaar later weer in Holland terug kwam, werd hij naar het eiland Goeree verbannen. Als curator van de Leidse school heeft hij meegewerkt aan de benoeming van Vorstius. Professor Boxhorn, hoogleraar in de welsprekendheid en de geschiedenis, heeft een lijkrede voor Van der Mijle bij diens begrafenis gesproken en hem geprezen om zijn edel karakter en zijn verdraagzaamheid, vooral op godsdienstig gebied.

Dat geloven we. En zelfs gaarne. De Remonstranten waren verdraagzaam, ook daar waar de Gereformeerden het om des gewetenswil niet konden zijn. Laat ons bij het lezen van deze oude geschiedenissen toch wel bedenken, dat de strijd nooit om en zeer zeker niet tegen personen is gegaan. Vele voorvallen in de geschiedenis doen ons heden het hoofd schudden over de harde lijn, die mannen als Trigland (en hij was lang de hardste niet) volgden. Evenzo voelen we

meerdere malen medelijden voor hen, die in de korte tijd, dat de contra-Remonstranten het voor het zeggen hadden, er danig onderdoor moesten. Het blijkt duidelijk, dat velen van hen oprecht overtuigd waren God te dienen naar Zijn Woord. Bij hen was hun, van de streng Calvinistische lijn afwijkende, overtuiging zelfs meerdere malen een gewetenskwesie. Wel wordt het vormen van een oordeel sterk bemoeilijkt omdat politiek en godsdienst zo sterk dooreen gemengd waren. Voor de

Nederlander van die dagen (en dat speciaal voor de bewoner van de beide Hollanden) waren staatsgezind en Remonstrants zowel als Oranjegezind en contra-Remonstrants zo goed als synoniemen. En dan stond enerzijds de grote Oldenbarneveld en anderzijds de grote Maurits ieder voor een volksgroep als symbool. Velen, ook van de Gereformeerde gezindte, vragen zich af, waarom was men niet verdraagzamer? Doch daarbij vergeet men het punt waar het om ging en dat was de Gereformeerde belijdenis.

Boxhorn kon met recht Van der Mijle roemen om zijn verdraagzaamheid. In het prachtige boek, dat Mr. Jan den Text over Oldenbarneveld geschreven heeft, laat hij de oude staatsman een keer zeggen, dat zijnentwege de contra-Remonstranten hun gang wel konden gaan, als de vrede onderling maar bewaard bleef. In de eerste plaats is daarmee zijn optreden in strijd en in de tweede plaats kan iemand als hij dat desnoods wel zeggen, omdat bij hem de tolerantie boven het beginsel ging. Maar mannen als Trigland waren één met hun beginsel. Het Gereformeerd beginsel was voor hen vlees en bloed. Het is mogelijk, dat iemand zich afvraagt: moest dat nu allemaal zo? Moesten die Gereformeerden van de 17e eeuw nu zulke rechtlijnige mensen zijn? Maar eerlijkheidshalve zal zo iemand toe moeten geven dat zij niet anders konden omdat hun beginsel nu eenmaal zo scherp belijnd was.

Trigland heeft lang en veel gewerkt. Natuurlijk verdroot het hem, dat de verwachtingen van de Gereformeerden niet in vervulling waren gegaan. Integendeel: overal stak in de regeringskolleges het oude, echt Hollandse Libertijnisme de kop weer op. Geen enkele instantie nam maatregelen tegen de verschillende godsdienstige stromingen, die overal in het land naast de officiële kerk hun loop namen. Het ideaal van Dordt: één kerk onder de veilige hoede van een Overheid, die zich als plicht stelde deze kerk te beschermen en de valse godsdiensten uit te roeien, zal nooit in vervulling gaan. Een dergelijke

174

volmaaktheid zal noch de kerk noch de staat ooit bereiken. Dit ideaal is in wezen dat van het Koninkrijk der Gerechtigheid. Daar zal dit volmaakte zijn, omdat daar allen één zijn, die de Vader aan de Zoon gegeven heeft.

Trigland heeft het smartelijk ondervonden, dat de eenheid in kerk en staat een illusie bleek te zijn. Durven wij daarom zijn streven af te keuren? Is het streven naar volmaaktheid geen gebod, waaraan we ons niet mogen onttrekken? Dat bij dit streven fouten zijn gemaakt, dat er zich soms motieven dooreen mengden, die de eenheid van de broederen bedreigde, zij grif toegegeven. Maar de strijd van Trigland is een goede strijd geweest. Nooit heeft hij gezocht naar een schijneenheid, waarbij hij, terwille van het samengaan, de vaste grond van de belijdenis, ook maar gedeeltelijk en wat de zogenaamde kleinigheden betreft wel wilde prijs geven.

Hij werd oud en zwak. Steeds meer ging hij de steun van zijn vrouw missen, die in de ware zin van het woord een hulp als tegenover hem geweest was. Wel bleef hij zich verheugen in zijn kinderen, die hem trouw bezochten. De oudste zoon, Cornelis (dus naar zijn grootvader, de Viaanse bierbrouwer, genoemd) werd predikant in Den Haag en later zelfs belast met de opvoeding van het Oranje Prinsje, die het tot Stadhouder-Koning zou brengen. Theodorus, de tweede zoon, werd eerst advocaat bij de Raad van Holland en later professor te Harderwijk. De jongste zoon, Jacobus, is predikant in Alkmaar en Haarlem geweest en later zelfs in Amsterdam. Een kleinzoon, naamgenoot, groeide op tot een vermaard geleerde. Deze Jacobus Trigland staat in de literatuur bekend als Jacobus Trigland secundus en was van 1686 tot 1705 professor in de theologie en de Hebreeuwse oudheidkunde aan Leidens Hogeschool.

Een vermaard geslacht. Dat zijn zonen de lijn van hun vader voortzetten, zal hierna

nog blijken.

Trigland werd bezocht door een hinderlijke kwaal van de ouderdom: hij werd hardhorend. Daarom vraagt hij in 1652 ontheven te worden van het leiden van de theologische disputen. Hij fungeerde daarbij als praeses, maar het sterk verminderen van zijn gehoor hinderde hem daarbij te veel. Het laatste dispuut, dat hij heeft geleid, had tot onderwerp: "De Statu humiliatonis Christi" (De staat der vernedering van Christus).

Tot de zomervakantie van 1653 heeft hij het kollege geven nog

175

volgehouden. Toen ging het snel bergafwaarts. Hij moest het lesgeven staken en werd gekweld door hevige pijnen, waarvoor toen nog geen kruid gewassen, scheen. "Zittend moest hij slapen; het spreken viel hem hoe langer hoe moeilijker en de eetlust verdween", schrijft Dr. Ter Haar, en dan komt op zondag 5 april 1654, 's avonds tussen 7 en 8 uur, het einde. Dat de senaat van de universiteit voor een plechtige uitvaart zorgde, sprak wel haast vanzelf. Ook lieten zijn kinderen een begrafenismaal aanrichten, waar allen genodigd werden die hun vader de laatste eer hadden bewezen. Als zijn opvolger werd nu voor vast benoemd dominee Hoornbeek uit Utrecht, die hem de laatste tijd geassisteerd had. Hoornbeek was zowel Triglands geestverwant als zijn vriend. In de Leidse universiteitsbibliotheek bevindt zich nog een brief van Trigland aan Hoombeek, waaruit hun vriendschap duidelijk blijkt.

Nu komen we tenslotte nog terug op hetgeen we hierboven schreven, namelijk dat zijn zonen op theologisch gebied de lijn van hun vader voortzetten. Ze gaven namelijk een nagelaten werk van hun vader uit. De titel was: "Antapologia" en was een verweerschrift tegen de "Apologie", een door de Remonstranten uitgegeven verweerschrift, waarin zij het goed recht van hun meningen verdedigden. Zo klonk in de Nederlandse Kerken nog na zijn dood de stem van de grote Apologeet (verdediger) van de Gereformeerde belijdenis.

176

TEN BESLUIITE

Sommige theologen zijn beroemd geworden omdat zij iets nieuws brachten, anderen omdat zij de bestaande theologische inzichten duidelijker gestalte gaven. Tot de laatsten hoort Trigland. Zijn taak als godgeleerde, dogmatikus, polemist en apologeet heeft hij gezien als het nader vaststellen en het verdedigen van de Gereformeerde leer. Daardoor was hij verplicht in vele gevallen polemisch (men zou kunnen zeggen: aanvallend, zelfs twistend) op te treden. Dat maakte en maakt hem voor sommigen wat onsympatiek. Zo'n vechtersbaas, zegt men, zo'n fitter, die op ieder slakje zout moest leggen! Ieder, die zo oordeelt, vergeet zowel te letten op de tijd waarin hij leefde als op het streng doordachte van de leer van Calvijn. Men kan hem beschouwen als het prototype (het eigenlijke model) van de Gereformeerde mens uit de 17e eeuw, belijder van de stelling, dat de ware godsdienst deze is, die God het meest verheft en de mens het diepst vernedert. Dit wordt van verschillende zijde bestreden. God en mens zijn geen twee vijandig tegenover elkaar staande machten, zegt men. De mens is een verdoolde zondaar, die God zoekt. Het is ook, zegt men, geen Godsverheerlijking als we Zijn schepsel zo diep vernederen. De Bijbel leert evenwel letterlijk, dat de mens van nature God haat. God, Die naar Zijn Wezen de eeuwige Liefde is, wil Zich in Zijn uitverkorenen verheerlijken. En dan openbaart zich het grote wonder der verzoening in Jezus Christus, Gods Zoon, de Verlosser waardoor de Vader niet meer tegenover de Zijnen staat, maar hen aanneemt in genade en Zichzelf in hen verheerlijkt. De uitverkiezing en logischerwijze daarmee samenhangend de verwerping, een onaantastbaar deel der Gereformeerde confessie, heeft Trigland het

verwijt bezorgd, dat hij dus God de auteur der zonde noemt. God zou de zonde gewild hebben, daar Hij immers het eeuwig verderf van een deel van Zijn schepping in Zijn raadsplan heeft opgenomen. Trigland en met hem de Gereformeerden hebben deze gedachte met afschuw

177

verworpen. In Adam is de mens gevallen. Door eigen schuld en ongehoorzaamheid. We kunnen hier niet verder op deze voor het menselijk verstand moeilijk te volgen redeneringen ingaan. Trigland zelf schreef: "Tot welcken eynde Godt, die goed is, in den beginne den mensche geschapen heeft goedt, doch veranderlijck en denzelve heeft toegelaten te vallen". In een geschiedkundig bedoeld werkje kan men op de vele hiermee samenhangende vragen niet ingaan. Wel willen we er summier op wijzen, dat de Gereformeerden onderling het over de betekenis en over de plaats, die de zonde in Gods raadsbesluit heeft en inneemt, nooit helemaal eens zijn geworden. Professor K. Dijk plaatste over Infra- en Superlapsarisme (supra is boven; infra is beneden; lapsus is val) een duidelijk art. in de Chr. Enc. Hij begint daar te zeggen, dat deze beide beschouwingen over de val ontstaan zijn in de tijd der Remonstrantse twisten. Hij bestrijdt, dat het verschil tussen de beide opvattingen ligt in meningsverschillen omtrent de orde der besluiten Gods. Hij acht het beter de oorsprong van het verschil te zoeken in de uiteenlopende beschouwingen van de verhouding tussen God en de zonde. In welke betrekking staat de zonde tot Gods wereldplan? Is bij de val sprake van predestinatie? Had God de val in Zijn raad opgenomen, d.w.z. behoorde zij tot het Godsbesluit omtrent alles wat geschiedt en omtrent alles wat eeuwig zijn zal? Of heeft God alleen maar van eeuwigheid de val vooruitgezien? De infralapsarist leert dat God de mens zo geschapen had, dat hij kon vallen en dat uit die in ellende liggende mens God besluit tot verkiezing en verwerping. Volgens de supralapsarist besluit God de mens te scheppen en de val toe te laten, om daarna in Zijn heerlijkheid, rechtvaardigheid en barmhartigheid te verkiezen en te verwerpen. Tussen deze beide voorstellingen bestaat geen absolute tegenstelling. Beide meningen rusten in de Schrift. Het supralapsarisme let meer op de ideële orde en beziet alles van Gods kant. Het infralapsarisme volgt de historische orde en redeneert van achteren af en van ons menselijk standpunt uit. Trigland heeft een verzoening tussen deze beide meningen beproefd. Reeds vóór de Dordtse synode eerbiedigden de Gereformeerden beide opvattingen. Het waren de Arminianen, die trachtten de supralapsarische voorstellingen gehaat te maken en als "grouwelijk" voor te stellen omdat dus ook de verwerping van eeuwigheid zou zijn. Ook trachtten zij via deze beide opvattingen tweespalt te brengen in de

178

contra-Remonstrantse gelederen. Tot viermaal toe is de Dordtse synode geplaatst voor de vraag of zij over de supralapsarische gedachten haar veroordeling of haar afkeuring wilde uitspreken, maar alle vier keer heeft ze getoond van zulk een schromelijke eenzijdigheid niet te willen weten.

Trigland laat zich in zijn geschriften zelden over deze vragen uit. Steeds, als hij het er over heeft, stelt hij voorop "dat de gheheele schuld bij den Mensch is". Wel geeft hij toe dat God ook de val bestuurd heeft, maar tot het erkennen, dat zij in de raad Gods is opgenomen komt hij moeizaam. Pas in zijn hiervoor genoemd "Anta pologia" toont hij het supralapsarisme te hebben aanvaard. Hij schaarde zich daardoor aan de zijde van de strengst Gereformeerden. Omtrent een belangrijk punt, dat niet alleen nu, maar zeer zeker ook toen als verwijt gericht werd tot degenen, die de Gereformeerde leer van de uitverkiezing sterk voorstonden, willen we nog Triglands mening horen. Namelijk over de geringschatting van het uiterlijke godsdienstige leven. We kennen

allen het woord werkheiligheid. We kunnen niet door middel van een keurig, onberispelijk leven de zaligheid verwerven. Ook niet door ons volledig in te zetten voor allerlei kerkelijke werken en werken van barmhartigheid (mede-menselijkheid). Maar van het tegendeel, dat is geringschatting van de godzaligheid in het leven, wilde Trigland niet weten. Hij drukt zich in dat opzicht zeer kras uit en zegt bijvoorbeeld, dat iemand, die God niet in ware heiligheid dient, niet onder de uitverkorenen kan worden gerangschikt. En ergens anders: "De ware gelovige kent niet alleen zijne ghebreken, maar hij kent ze ook als ghebreken, en daerom draeght hij leetwezen daerover ende hij haetse en wendt allerley vlijt aen om die in hem te verbeteren". Duidelijk erkent hij dus de waarde van zowel de wetsbetrachting als het streven naar innerlijke zuiverheid, die wel onbereikbaar blijft maar toch betracht moet worden. Hij onderschreef ten volle vraag en antwoord 64 van de Catechismus, dat de leer der voorbeschikking geen zorgeloze mensen maakt. Het versmaden van de uiterlijke genademiddelen en zich alleen maar op Gods voorzienigheid en voorzorg verlaten, is "God te versoeken". Hoe dieper de mens nadenkt over de verhouding tussen God en de mens zoals die in het Gereformeerd belijden op bijna puur verstandelijke wijze beredeneerd wordt, hoe moeilijker het is zich van de gerechtigheid en de barmhartigheid Gods een voorstelling te vormen.

179

Velen vinden dan ook deze leer te scholastisch, te beredeneerd, te dogmatisch. Nu we geruime tijd met Trigland hebben vertoefd kan de vraag rijzen: waaruit blijkt in dit leven de diepe godsvrucht? Zoals in Davids psalmen de zieletoon van het kind van God tot ons doorklinkt, zo spreekt uit het geleerde, wetenschappelijk hoog., staande werk van Trigland alleen maar de zuiverheid van de leer, het theoretische. Waar vindt men iets van de verborgen omgang met God, van aanvechting en vertroosting? Overal spreekt de geleerde theoloog, de strenge dogmaticus.

Laat ons er zeker van zijn dat deze grote dienaar van God, die de wacht bij het beginsel moest betrekken in een tijd, die vol dwaling en ketterij was, in de dagelijkse omgang met zijn God, in zijn huiselijk verkeer met de zijnen en als herder en leraar van zijn gemeenten, ook dat heeft gekend, waarnaar we in zijn grote werken vergeefs zoeken. Trigland is als rijk begaafd en hooggeleerd theoloog een belangrijk man geweest voor de Gereformeerde kerk. Niet alleen van zijn tijd.

Hij is ook een belangrijk historicus. Dr. H. W. ter Haar somt meer dan 30 werken van hem op. Hiervan wordt zijn "Kerckelijke Geschiedenissen", een historisch overzicht van wat hij noemt "de swaere ende bekommerlijkcke geschillen" nog steeds geraadpleegd. Maar behalve deze geleerde werken schreef hij gelukkig ook meditatieve beschouwingen als "De kracht der godzaligheid". Waaruit blijkt, dat hij behalve een streng dogmatikus ook de taal verstond van het eenvoudige kerkvolk, de gemeente des Heeren, waarvan hij wist een levend lidmaat te zijn.

PUBLICATIES VAN TRIGLAND

In 1640 werden al Triglands geschriften, bijeengebracht in drie banden, opnieuw uitgegeven onder de titel "**Opuscula Jacobi Triglandii**".

Antwoorde op drij Vraghen, dienende tot advys in de huydendaegsche Kerckelijcke swarigheden. Amsterdam, 1615, M. J. Brandt,

Den Recht-gematighden Christen: Ofte van de waere Moderatie, ende Verdraechaemheydt, die tot behoudinge van de Waerheydt ende Vrede in de Gemeijnten Christi, na Godes woort onderhouden moet worden. Amsterdam, 1615, P. v. Ravesteyn,

Christelijcke ende Nootwendighe verclaringhe, waerinne cortelijck ende duydelijck verclaert wordt, wat in seecker formulier van eenicheijt, uyt gegheven onder den tydel van Resolutie van de Doorluchtige enz., Met Godes H. Woort ende met de Leere der Ghereformeerde Kercken over een compt, ofte daer van verschilt enz. Z. n. v. pl. en v. dr. 1615,

Het Lof des Heeren 5e Dr. Amsterderdam, 1627, M. J. Brandt, Amsterdam 1634 (Online)

Verdedigingh vande Leere end' Eere der Ghereformeerde Kerken ende Leeraren, teghen verscheijden lasteringhen, inzonderheyt Johannis Wtenbogardi in sijn boeck, 't onrecht geintituleert: Verdedigingh vande Resolutie der E. M. Heeren Staten van Hollant ende West-Vrieslandt. Amsterdam, 1616, P. v. Ravenstein.

Klare Aenwijsinghe hoe Joh. Wtenbogaert hem gheensins en suyvert, noch verontschuldigt van die ontrouwigheydt ende onbehoorlijcke maniere van doen, die Jacobus Triglandius, soo inde Dedicatie aen zijne Princelijcke Excelentie, als in de Voorreden, gelijk mede in zijn boeck, Verdediginge genaemt, hem naecktelijck hadde verтоont. Amsterdam, 1616, M. J. Brandt,

Den Staet vande Voornaemste Quaestiën ende Gheschillen, die ten huydighen daghe ghedisputeert worden, tusschen de Oude Rechtghesinde, die men Contra-Remonstranten, ende de Nieugesinde, die men Remonstranten noemt. Amsterdam 1617, M. J. Brandt,

Verantwoordinghe van den voorgaenden Staet van Questiën tegen eenen onbekenden Waerschouwer, die daerteghen als teghen een Malitieuus ende valsch ghesehrieff, heftelijck ende bitterlijck, doch zonder waerheydt, is uytghevaeren.

Ontmoeter, bejegenende den Leydschen Voorbode. Amsterdam 1617, M. .T. Brandt, Oorspronck vande Swarigheden, ende Voor slagh tot reddinghe in de Kercken van Hollandt, door Eubulum Eirenephilum. Amsterdam, 1617, M. J. Brandt,

Geessel om uyt te dryven den Arminiaenschen Quel-Geest. Amsterdam, 1618, M. J. Brandt, (Online)

Christelijcke, ende Vriendelijcke Vermaninge Aen alle af-ghedwaelde Remonstrants-Ghezinde, om weder te keeren tot de Gemeenschap ende eenigheydt met de Gereformeerde Kercken, vande welcke sij, tot dese droeve sbeuringhe, vervoert zijn. Amsterdam, 1623, M. J. Brandt,

Tweede Christelijcke ende Vriendelijcke Vermaninge Aen de afghedwaelde Remonstrants Ghezinde, om weder te keeren tot de eenigheydt ende gemeenschap met de Gereformeerde Kercken. Amsterdam, 1623, M. J. Brandt,

Korte Aen-merckinghe op het Ootmoedigh Vertooch ende Versoek der 1623 (Online)

Thien Redenen van Edmund Campianus Iesuwyf, met de Wederlegginghe van den Zeer Gheleerden en wijtberoemden Guilielmns Withakerns, in sijn leven Doctor ende

koninghijcke Professor der Heylige Theologie in de vermaerde Academie te Cambrits in Engeland. Amsterdam, 1624

Aenhanghsel, aen de Tweede Vermaninge aen de afghedwaelde Remonstrants-Ghesinde. Amsterdam, 1627

De Kracht der Godtsaligheydt, Dat is de Leere der Waerheydt die nae de Godtsaligheydt is, Uyt den Woorde Gods verklaert, bevestight, ende tot de ongheveysde Practijcke der Godtsaligheydt gherichtet. Amsterdam, 1631 in deutsch: Die Krafft der Gottseligkeit ... in christlichen betrachtungen uber etliche sonderbare Text der H. Schrifft 1651

Valschen Roem des Pausdoms, ofte kôrte ende klaere Aenwijsinghe, hoe verkeerdelijck ende bedriegelijck de Paus-Geestelijcken handelen, als sij roemen van hare kerkelijcke successie ende sendinghe. Amsterdam, 1631, M. J. Brandt,

De Krachteloose Remonstrant, vermorselt door de kracht vande Leere der waerheydt die nae de Godtsaligheydt is. Amsterdam, 1632, M. J. Brandt,

De ware Religie verantwoord teghen de lasteringhen ende verkeerde Argueringhen der Remonstrantsche Societeyt. Z. pl. en jr. (1633).

Los Gebouw des Pausdoms, dat is, klare Verthooninghe, hoe dat de kerckelijcke Monarchie ende Hierarchie des Pausdoms, op een los, ja versiert Fundament gebouwt staet. 1633.

Apologia, ofte Tegengesang; waerin de wettighe begraeffnisse van Tyter (hond van den Hooft-Officier der Stadt Leyden) met bondighe reden verdedight wort, 't Amst. Voor Jac. Tri. 1634

De tweede Verantwoordinghe vande Ware Religie, Tegen de lasteringhen, ende verkeerde Argueringhen, der Arminiaensche Societeyt, in een boeck bij de selve uytghegheven onder den naem vande War-Religie. Amsterdam, 1634, M. J. Brandt,

Christelijck Af-Scheyt Jacobi Triglandii. Ghenomen van de Christelycke Gemeijnte tot Amsteiredam. 1634 In Deutsch: Christenlicher Abschied Jacobi Triglandii von der Christl. Gemein zu Amstelredam. Amsterdam 1651

Twee Oratien vande Ware-Religie. Daer van d' eene handelt vanden gront, ende de oorsaecken vande wâre Religie, De andere Van des selfs Oeffeninge, ghedaen van Jacobus Triglandius, als hij de Professie van de Heijlighe Theologie inde Uni-versiteyt van Leyden aenvingh. 1634

Kort en goet Bescheyt aen den Antwerpschen Voorbode, nopende eenighe getuygenissen der H. Schrift van Jacobo Triglandio in het Los-Ghebouw des Pausdoms geallegeert. Boodschap voor Jan Knobbaert, Boeckverkooper tot Antwerpen, in het kort te doen aen A. B. ons onbekeot, maer hem bekennt. Den Voornaemsten gront des Pansdoms omverre gheworpen, klaer blijckende uyt de Redenen ende Bewijsen van Jacobus Triglandius, vergeleken met de Antwoorden van den onbekenden A. B. in den sack. 1635

Trina Dei Gratia, nimirum, electionis, santificationis, conservationis explicata, confirmata et indicata. Amstelodami apud Johannem Jansonium. 1636.

Bodemlooze Pausdom, dat'is, klaere aenwijsingbe, hoe dat het Pausdom nerghens gront ofte vastigheydt en heeft. 1638.

Voorreden, gestelt teghen De Voorreden van den Remonstrantschen Catechismus. 1640.

Waerschouwinge Jacobi Triglandy, tegen eenen valschen Titel van zijne Opuscula ofte Theologische wercken ende desselfs verclaringe. 1642.

Dissertatio Theologica de civili et ecclesiastica potestate et utriusque ad se invicem tum Subordinatione, tum Coordinatione. Amsterdam, 1642, Johannem Jansonium

Kerckelijcke Geschiedenissen, begrijpende de swaere ende bekommerlijcke

geschillen in de Vereenigde Nederlanden voorgevallen, met derselver beslissinge; ende aenmerckingen op de kerckelycke Historie van Johannes Wtenbogaert. Leyden, 1650, A. Wijngaerden

Antapologia, sive examen atque refutatio totius Apologiae Remonstrantium. Opus posthumum. Harderwijk, 1664, P. van Houte,

Anonieme werken

Ontrouwe des valschen Waerschouwers, die tegen een seker boecxken, gheuoemt Stant van de hedendaegsche Geschillen als tegen een malitieuus ende valsch gheschrift is uytgevaren. Amsterdam, 1616, M. J. Brandt,

Drie Gulden Brieven van Johannes Wtenboogaert. Met aenteycken. op de kant verklaard. Amsterdam, 1616, M. J. Brandt,

Klaer ende grondich Teghen-Vertoogh, van eenighe kercken-Dienaren van Hollandt, ende West Vrieslandt, gestelt teghen seker Vertoogh der Remonstranten, den Ed. Mog. Heeren Staten derselver landen in Aprili voorleden overgegeven en daerna door den Druck ghemeen gemaekt. Amsterdam, 1617, M. J. Brandt.

Bron: Wikipedia

Jacobus Trigland. Door Dr. H.W. ter Haar. Uitgave 1892

